

ČASOPIS

ZA

SLOVENSKI JEZIK, KNJIŽEVNOST IN ZGODOVINO

III. LETNIK.

UREJAJO IN IZDAJAJO:

FR. KIDRIČ, R. NAHTIGAL, FR. RAMOVŠ.

LJUBLJANA.

1921—22.

VSEBINA III. LETNIKA:

	Stran
R. Nahtigal: Instrumental sing. fem. <i>-oiŕ : -oo : -o</i>	1, 71
P. Skok: Oglej i Celje	24, 151
Fr. Ramovš: Slov. Celje.	33
J. Kelemina: Slovarski doneski	35
A. Bajec: O prvotnem slovenskem naglasu [^] v rezijan- skem narečju	40
Fr. Ramovš: Csl. <i>desto</i> — slov. <i>destan</i>	43
— Slov. <i>rês</i> „verum“	46
— Stesl. <i>nejevêrô</i> — slov. <i>nejovêran</i>	49
— Slov. <i>jêž</i> , <i>jêzero</i>	50
— Psl. * <i>nêsmô</i> — slov. <i>nêsam</i> , <i>nêsam</i>	52
— Slov. <i>têdan</i> „hebdomas“	55, 153
— Slov. <i>vîrij</i> , <i>vêrij</i> „piscina“	58
— Slov. <i>Kobarid</i> — furl. <i>Čavored</i> — ital. <i>Caporetto</i> — nem. <i>Karfreit</i>	60
R. Nahtigal: <i>Prisuha</i> — <i>prešuštvô</i>	63
Fr. Kidrič: Opombe k protiref. (katol.) dobi v zgo- dovini slovenskega pismenstva	73
Fr. Veber: O razmerju med besednim in stvarnim doživljajem	133
F. R.: Jan Baudouin de Courtenay	150
J. Šlebinger: Bibliografija.	154

Instrumental sing. fem. -oĭŏ : -oo : -ŏ.

(Donesek h karakteristiki in klasifikaciji slovanskih jezikov.)

Da se je praslovanska končnica -ŏ v instrumentalu sing. osnov na -a-, katere refleksi se nahajajo še danes v baltijskih jezikih,¹ zamenila že v praslovanščini po pronominih s končnico -oĭŏ, je dandanes vkljub nekim ugovorom J. Polívke precej splošno sprejeto in lahko rečem, tudi izven vsakega dvoma (gl. O. Hujer, Slovanská deklinace jmenná str. 157 sl.; J. Polívka v Sborniku statej posvjaščennyh V. I. Lamanskomu I 104 sl. in 656₁₋₂). Poleg stare cerkvene slovanščine, kjer je v pretežni večini -oŏŏ (o -ŏ gl. še doli), se nahaja refleks te iste končnice še v ruščini in maloruščini (rus. -oju in -oj preko -oĭŏ iz -oĭŏ,² mrus. -oju; o mrus. dial. -oj gl. doli), torej v jezikih, ki tudi sicer ne poznajo t. zv. krčenja vokalov v zlogih z -ĭ- po sredi. Prim. steksl. младала, нгракешн, столатн, поіасъ; rus. молодàя, ирàеиь, стоять, ндясъ; mrus. молодàя poleg молодà, ирàеи, стоьтн, ндяс i. pod. V jezikih, kjer so se take zlogovne skupine skrčile kakor v poljščini (*mloda*, *igrasz*, *stać*, *pas*), v češčini (*mladá*, *hráš*, *státi*, *pás*), ali v slovenščini (*mláda*, *igráš*, *státi*, *pás* — dial. *pojás* se govori na vzhodu, kjer že ponehuje teritorij splošnega krčenja), imamo tudi v instrumentalu sing. skrčeno obliko z odgovarjajočo dolžino v končnici: polj. instr. *reka* proti acc. *reke*, češ. instr. *rukou* za *rukū* proti acc. *ruku*, slov. instr. *rokó* proti acc. *rôko* — *rokô*. Da ne govorim o severno-slovanskih jezikih, že samo slovenska oblika z -ó nujno predpolaga ó kot rezultat krčenja iz -oĭŏ. Če bi namreč slov. -o v instrumentalu sing. fem. bil

¹ Prim. lit. *rankà* (dial. *runkù*) -*gerájja*, let. *rūku*, stprus. -*an* (gl. Hujer, l. c. str. 158).

² Šahmatov, Izslédovanieje o dvinskikh gramotah XV. v. (Izsléd. po russ. jazyku, II. 3, str. 111) podava drugi razlagi: -*oj* je ali po pridevnikih (-*oě* > -*oĭ*), ali pa je izenačeno z drugimi padežnimi oblikami po številu zlogov.

refleks prvotnoslovanske končnice *-ǫ*, tedaj bi morali imeti isti razvoj končnice kakor v nominativu sing., kjer je bilo prvotnoslovanski *-á*. Tega pa ni. Proti nom. *gubà* ali *rǫka* je v instrumentalu le *gubó*, ozir. *rokó* (kako morebitno *rǫko* je povsem sekundarno po nominativu). Ako se nahaja tudi nom. *gospá*, je to nastalo baš vsled krčenja iz *gospojà*. Že ta tako rekoč naravoslovno precizni argument z jedne strani popolnoma ovrže trditve J. Polívke v gori omenjenem spisu, da bi namreč v instrumentalu osnov na *-a-* nikjer ne bilo krčenja, temveč povsod le staro praslovansko *-ǫ*, z druge strani pa do evidentnosti neomajno podpre že od mnogih izraženo znano mnenje, da je v zapadnoslovanskih jezikih in v slovenščini instrumentalna končnica osnov na *-a-* nastala vsled krčenja iz *-oiǫ* (prim. Oblak, Archiv für slav. Philologie XII 432—433; Hujer, l. c. i. dr.).¹

Da srednje- in vzhodnoštajersko *-oj* ni istovetno z rus. *-oj*, ker je slov. *-j* še le sekundarni prirastek (prim. adv. *nocoj* iz acc. *noč-so*, ali instr. *menoj*),² sta pokazala že Šuman in Oblak (gl. Oblak, l. c. 431—433). To *-j* stoji v štajersščini tudi pri osnovah na *-i-* (prim. pri Sellenku str. 42 *kloppjoi* i. pod.). Pa tudi za odpad končnega vokala, kakor bi bil tu *-o* v *-oiǫ-*, ni v tamošnjih narečjih nobene podlage. Pač pa stoji med slovenskimi narečji z razvojem prv.-slovanske končnice *-oiǫ* na popolnoma drugim stališču prekmurščina. Tu imamo namreč podobno kakor v stari srbohrvaščini (tudi še sedaj sporadično dialektično) ter dialektično v slovaščini in maloruščini končnico *-ov*. Kako je ta končnica nastala v narečjih z refleksom *u* za *ǫ*, je jasno: *-oiǫ* > *-ou* > *-ov*. Nekaj težja je ta stvar za prekmurščino, kjer nimamo *u* za *ǫ*. Ker pa je refleks za *ǫ* v prekmurščini danes v dolgih naglašanih zlogih ozek iz *o* v *u* se prelivajoč glas *ǫ*, ozir. diftong *-ou*, je razvoj *-oiǫ* > *-oǫ* > *-ou*

¹ Iz drugih razlogov in drugače je hotel svoj čas Jagić, seveda napačno, razlagati slovensko in kajkavsko *-o* (*-u*): „Das Neuslovenische und Kroatische (Kajkavische) können ihren Instrumentalauslaut *ǫ-u* ganz gut aus *ou* erklären, worauf das Ugrisch-slovenische und Ostslovenische *oj*, auch *ov*, deutlich hinweist“ (Archiv f. slav. Philol. I. 440). Jagiću je bilo pač za enotnost razlage južnoslovanske oblike, kar pa ne odgovarja danes znanim faktičnim razmeram.

² V rezijanskem, rožanskem in cirkniskem narečju je še *nocó* (rož. *noć*). Gl. pri Pleteršniku *nocó*.

tudi tu povsem umljiv. S tem se nam pa predstavijo s stališča fonetičnega pojava krčenja vokalov konture treh različnih jezikovno-fonetičnih zon v slovanskih jezikih — vzhoda, sredine in zapada —, katere stoje med seboj v razmerju neposrednega in nujnega prehoda jedne v drugo: $-oŷq > -oq > -q$. Posebno zanimivo je pri tem, da zasega sicer posredujuća zona, ki veže vzhod z zapadom, v vse tri skupine slovanskih jezikov, južno, zapadno in vzhodno, da pa se razteza predvsem le na gotova narečja posameznih jezikov imenovanih skupin, toda v taki vrsti in na tak način, da je razvidno, da so morala ta narečja biti enkrat tudi v neposredni geografski zvezi in da so morala tvoriti jezikovno slovansko ozemlje, ki je bilo sredina celokupnega slovanskega jezikovnega ozemlja ter je tvorilo prehode na vse strani. Srbohrvaščina, prekmurščina, del slovaščine in maloruščine in, kakor bomo videli, tudi vzhodna bolgarščina zaključujejo nepretrgan pas slovanskih nekdanjih centralnih narečij in dokazujejo, da je moral biti v davnini pred nastopom Madžarov in razvitjem rumunskega naroda neke vrste centralni prehodni dialekt, katerega obseg, značaj, pomen in usoda mora tudi postati jedna iz mnogih nalog slovanske filologije. V pričujoči razpravi se hočem za sedaj omejiti na instrumental fem. sing., gotovo jeden iz najtipičnejših pojavov, ki vežejo gori imenovana narečja. Oglejmo si ga v njih po vrsti, pričënši s prekmurščino.

Oblak (Zur Geschichte der nominalen Declination im Slovenischen, Archiv f. slav. Philol. XII 436—437) pravi, da je v prekmurščini *-ov* splošno razširjeno, da pa se pri Küzmiču poleg *-ov* nahaja že tudi končnica *-om*, „ki se torej v tem narečju začenja razširjati še le v najnovejšem času“. Oblak navaja primere iz „Narodnih pripovedk“, objavljenih po Valjavcu v Kresu V—VI, iz „Predig z letnicami 1802—1830“, objavljenih po Valjavcu v Letopisu Matice Slovenske 1874 in 1877, iz Küzmičevega „Novega Zakona“ iz l. 1848 (3. izdaja) ter iz „Navoda na fliszanya vu govorënyi i razmënyi za vesznicski sôl“ (v Búdini 1870). Razen tega navaja še en primer z *-om* iz „Narodnih pripoviestí“, objavljenih po Valjavcu v „programu“ Varaždinske gimnazije iz l. 1874. Razlika v pisavi primerov na *-ov* — v pripovedkah *ženouv*, *vodouv* proti *sekejrov*, *posteljov* in pri Küzmiču *vodôv*, *zemlôv*, *vojskôv*,

soljôv proti *divjačinov*, *mêrov*, *ladicov*, *rodbinov* itd. — kaže na razliko izgovora naglašenege in nenaglašenege *-o-* v končnici.

Dialektološko gradivo pozna le končnico *-ov* z omenjenim razlikovanjem v izgovoru vokala *-o-*. Oblak sam je za prekmurski govor Črenšovcev določil *-ov* in *-ô^uv*, ozir. *-of* in *-ô^uf* (Zbornik za narodni život i običaje I 56). Tudi A. Pavel navaja v študiji o glasoslovju cankovskega narečja (Budapešta 1909) le primere z *-ov* in *-ô^uv*, ozir. *-of* in *-ô^uf*:¹ str. 6 *pod lâdavov*, 10 z *lâkavnicov*, 12 z *sâblov*, 13 z *mâtürd'ov*, 32 z *râmônikov*, 57 z *rdêčof kîticov*, z *vôdicov* (isto še 97), za *ribof*, 61 s *krbûlov*, 63 s *pûkšof*, 76 s *tožbòuf*, 130 z *menov*, 138 *sâof*, s *tâof*, z *mâof* (isto še 144), 143 z *mânov*, 144 in 145 z *sâbov*, 144 z *iglicof*, 148 za *ñòuv* (prim. acc. *rokòu* 144, *glavòu* 144 in 147, *goròu* 147, *vdòvico*, *dèklico* 148 i. pod. ter gen. plur. *koñòuv*, *možòuv* 34, *mòustov* 146 i. pod.). Istotako je v „*Národnem blágu vogrskij Slovâncov*“, ki ga je zapisal Števan Kûhar v Brátoneih, le da piše refleks naglašenege *o* z *ô*: n. pr. str. 1 s *prísâgov*, 2 *nad njôf*, 7 *nad diklôf*, 19 z *münof*, 27 s *kadüunicof* pa *škropüunicof*, 34 z *blâgoslòvlânov vodôf*, z *mérof* itd. proti acc. *njô* 2, na *glavô* 15, *divòjko* 2, gen. plur. *stô konjôf* pa *dvêstô üncof* i. pod.

Ker se je v srbohrvaščini starejše *-ov* zamenilo z *-ôm* ter je tudi v najbližjem sosedstvu s prekmurščino, v Mejmurju, *-om* (prim. Oblak, Nešto o megjumurskom narječju, Zbornik za nar. život i ob. I 56), a tudi dalje doli v Podravini *-ôm* (prim. F. Fancev, AfslPh. 29, 366), si moramo tudi za književno prekmurščino ogledati razmerje med *-ov* in *-om*. Zanimivo je v tem pogledu odgovarjajoče mesto v evangelijih v „Novem Zakonu“ Števana Küzmiča (v Halli 1771):² Mat. VII 1 *šterom soudbom soudite, s tistom bodete sodjeni : i šterom merom mejrite, s tistom bode vam nazaj merjeno* proti Mark. IV 24 *s šterov merov bodte vi merili, s tistov bode i vam merjeno* ter Luk. VI 38 *šterov mejrov bodte merili, s tistov bode vam nazaj merjeno*. Navedena mesta kažejo, da je Küzmič od po-

¹ *-v* ali *-f* na koncu oblike zavisi od sledečega glasu, ozir. mesta na koncu izreke. V Pavlovih primerih gori opuščam tu nepotrebne dia-kritične znake.

² Pri citatih tu in dalje doli opuščam madžarsko grafiko.

četnega -om prešel v nadaljnjem tekstu k -ov. To potrjujejo tudi drugi slučaji oblike instrumentala sing. fem. v „Novem Zakonu“ in v dodatkih k njemu. V to svrhu naj navedem primere in sicer tudi osnov na -i-, ki so sledile osnovam na -a-, kakor stoje v tekstu a) iz evangelija sv. Matevža ter početka evangelija sv. Marka in b) iz molitev na koncu knjige: a) str. 3 s *krvjom, sehom*, 6 z *Mariom*, 7 z *Mariom materjom*, 11 *vsakov rečjov*, 16 ž *njom*, 18 *pred tehom*, 21 *šterom soudbom* itd. (gl. gori), 25 *pod oblastjom*, z *ričjom*, 32 *nad njouv*, 34 *pred Očom*, 35 *pred tehom* (*tehom* gl. še 41, 55, 59, 89 itd.), 40 z *menom* (*menom* gl. še 55, 60, 87, 88 itd.), 41 s *sehom* (*sehom* gl. še 53 bis, 60, 70, 83, 88 itd.; 53 je *sobom*), 47 s *prísegom*, 50 *smrtjom*, 62 z *ženouv*, 65 z *menov*, 67 ž *njouv*, 77 z *grablivostjom* i z *nemertüčlivostjom*, *skazlivostjom* i *nepravničnostjom*, 78 *cérkevjom*, 79 *njouv*, 81 z *močjouv* i z *dikov velikov*, 82—83 *nad držinov svojov*, 87 z *jalnostjom*, 97 z *stražov*, 98 z *bojaznostjom* i z *velikom radostjom*, 104 z *divjačinov*, 105 z *oblastjom*, 109 z *srditostjom*, *nad trdostjom*, 113 s *šterov merov* itd. (gl. gori); b) str. 818 z *močnov vü paznostjom*, 819 z *jejstvinov* i s *pütninov*, *skrblivostjom*, s *trdnov vü paznostjom*, s *tvojov obečanov miloščov* i *oblübov*, 821 z *njegovov pokornostjom*, *doprnešenov pokornostjom*, 823 s *preobrnjenov na vino vodouv*, s *punov vörov*, s *kakšov*, z *ednov ričjouv*, s *takšov vörov*, 825 *svojov svetov smrtjom*, 827 *med smrtjom*, ž *njouv*, *pred smrtjom*, 828 s *trnavov korounov*, 829 s *tvojov ričjouv*, *svojov svetov ričjouv* i *svojov obrambov*, 832 s *tvojov svetov smrtjom*, *nad tvojev rastrganov ovčarnicov*, 833 s *čemérnov pašov*, s *Kristušovov ričjouv*, *vü paznostjom*, 834 s *tvojov ričjom*, 837 z *radostjom*, 838 *svojov smrtjom*, z *ednov ričjouv*, *pred tehov poleg ib. s tehom* (*tehov* gl. še 847 in 848; *tehom* se nahaja predvsem v stalnih zaključnih frazah molitev), 839 s *pravov vörov*, ž *njegovov mokov* i *smrtjom*, 842 z *velikov oblastjom*, 843, 844, 847 s *tvojov miloščov*, 845 *mokov* i *smrtjom*, 853 *šterov tvojev lejnov dobroutov*. V predgovoru k „Novemu zakonu“, ki ga je podpisal „M. Torkoš Jožef, prednjejši farar Šopronski“,¹ stoji vseskozi -om: § 5 *svojom jalnostjom*, *svojom srečnostjom*, 13 *oznanostjom*, *med Mürom* i

¹ Da li je bil Torkoš trd Oger brez vsakega znanja prekmurščine, ni povsem gotova stvar.

Rabom,¹ 15 z *gjedrnostjom i s pobožnostjom, s tehom vrét, s tvojom i drugi pomočjom, pred sehom*. Iz navedenih primerov sledi jasno, da je v Küzmičevem „Novem Zakonu“ v instrumentalu sing. fem. spočetka skoro vseskozi *-om*, potem pa prevladuje vedno bolj *-ov*, a *-om* se omejuje posebno na osnove na *-i-* in osebne zaimke, na koncu knjige v molitvah pa se raba končnic izpremeni v povsem nasprotno smer, *-ov* postane jedino veljavna oblika, a *-om* se pojavlja le tu in tam pri osebnih zaimkih. Že B. Raič (Narodni Koledar in LMS. I. 1868, str. 65) pripisuje končnico *-om* osnovam na *-i-*, ako ne pada naglas na njo: „Ženski samostavi s končnico *a* imajo v družilniku končnico *-ov*: z *dikov, med Murov*; samostavi ženski na soglas v imenovalniku pa imajo *-ouv* ali *-om*: *pomočjouv, zmožnostjom*.“

Po predgovoru k „Novemu Zakonu“ § 14 je izdal Števan Küzmič tudi „Vöre krsztsánszke krátki návuk“ (v Halli 1754). Tu nahajamo v nasprotju z „Novim Zakonom“ ne le že pri prvem primeru instrumentala sing. fem. na drugi strani naslovnega lista „*pod nebov*“,² temveč tudi v predgovoru in v knjigi skoro vseskozi *-ov*, *-om* pa le redko in sicer pri osnovah na *-i-* brez naglasa na končnici, pri osnovah na *-a-* pa, kakor se zdi, zlasti v bližini drugih, moških in srednjih instrumentalov na *-om*: predg. 3 b z *boleznostjov*, 4 b—5 a s *praznov võrov*; str. 4 z *radostjov*, 9 z *našov vünejšnjov službov*, 14 *pred menov*, 16 ž *njegovov svétov ričjov(v)*,³ 17 z *našov ričjov*, 19, 20 z *vrajžov močjouv*, z *Božov ričjov*, 20 *skazljivostjom*, 25 *smrtjov*, z *britkostjom* (prim. tukaj: *Grozí se i z ognjom, s pobejgom i z vouzom, z jočom i z britkostjom, z gladom . . .*), 27, 28 z *libéžnostjov*, 29 *držinom* (prim. tu: *s priatelom i naše võre držinom, vse pa z delom . . .*), 31, 32 z *ričjov*, 32 *smrtjov*, 38 s *kakšov škerjouv*⁴ itd.

¹ Prim. k temu naslov knjige J. Košiča, rojenega l. 1788 v Belotincih pri Muri: *Zobrisani Sloven i Slovenka med Mürov i Rabov*. V Kórmentini 1845 (gl. Simonič, Slovenska bibliografija I. 241).

² Prekmurski je *neba* f.: prim. v „Novem Zakonu“ str. 53: *žalostna néba, obraz nébe*; 69: z *nébe*, toda ib. tudi z *nebés*.

³ Pomotoma stoji mesto *v—cs*.

⁴ Pisava končnice *-ov*, *-ouv* je istovetna s pisavo končnice *-ov*, *-ouv* v genetivu plur.: prim. *vragouv* predg. 10b poleg *od židovov* 4a, *grejhov* 6a i. pod. V splošnem zaznamuje *-ou-* naglašeno dolgo o, naj je že etimološko

Izmed redkih še starejših prekmurskih knjig mi je bil dostopen le „Réd zveliesánsztva“ (v Halli 1747), ki ga je prestavil iz nemščine Sever Mihao z Vaneča in ki ga Küzmič navaja v „Navuku“ predg. 3 b z zanimivim pripiskom, da so med dodanimi molitvami in pesmimi „vnouge naše“.¹ V tem „Redu zveličanstva“, ki sestoji iz a) „Reda“, b) molitev in c) pesmi, so sledeči primeri instrumentala sing. fem.: a) str. 4 *pod Nébov letočimi ftičmi ino nad marhom*, 5—6 *z nikakšim talom smertjom*, 6 *smertjom*, 9 *med tebom ino med ženov ino med troim semenom*, 12 *svojom istinskom kervjom*, 16 *smertjom*, *sam sebov*, 18 *z hišov Israelskov*, 19 *z Očom ino njegovim sinom*, 27 *pod Nébov*, 42 *ze vsov čalariov ino z nenavidnim mordalsivom*; b) 46 *s toim svétim Dühom*, *reičjom*, 47 *z menom*, 48 *pred tebom bis*, *z menom*, *s tvoim nevolnim detetom*, 49 *ž njegovov kervjov*, *pred svetov večerjov*, 50 *z Očom Bogom*, 53 *s tebom*, 54 *nezvanjem ino vsakom nepokornostjom*, *z reičjom*, *z hotenjem*, *z pogledanjem*, *z slišanjem*, *z nenavidnostjom*, *serditostjom*, *z krivim priséganjem ino tvoje svéte Zapoveidi ne zderžavanjem*, 56 *nad menom nevolnim greišnikom*, 57 *nad menom*, 59 *svojom mokom i smertjom*, *svojom dragom kervjom*, 61 *pred tebom*,

ali pa nosno o: prim. *drvou* 12 b, *vsamogouči Boug* 3 b i. pod. Ista pisava je tudi v „Novem Zakonu“ iz l. 1771: *drvou* 67, *okou za okou i zoub za zoub* 16, *modroust od trouk* 36, acc. sing. fem. *na edno jako visoko gorou* 11, *vojskou poleg deco* 8, *moko* 79, gen. pl. *od sinouv svoji*, *ali od tihéncov* 57, *sinouv poleg delavcov* 64, adv. *gnao se je na skakouv* 27 (gl. Miklošič, Vergl. Gramm. II. 230: „na skakov gnati, hung.“) i. pod. Le adv. *domov* piše Küzmič 26 kakor Trubar in Dalmatin *domou* (gl. Škrabec, Cvetje III. 11 in JS. I. 227 ter Dom in Svet III. 57). Prim. tudi Kúhar, Nár. bl. 2: *domô*. Ako stoji poleg *zoub* 16 tudi *moka* 13 i. dr., moremo sklepati na kratkost vokala. Nejasno je, zakaj imamo le v pronominalnih adverbih refleks *u* za *o*: N. Z. predg. § 11 *povsud*; str. 12, 15, 39, 46, 51 itd.: *odnut*; str. 41, 44, 46, 47 itd.: *odkud*; str. 57: *odsut*.

¹ V izvodu ljubljanske lic. knjižnice je „Red“ privezan k „Navuku“. V predgovoru k „Navuku“ omenjena najstarejša prekmurska knjiga, po ogrskem izdani „Györszki Katekizmuš“ F. Temlina iz Krajine (v Halli 1715), mi ni bila dostopna. Že Küzmič je, kakor pravi predg. 3 b, svoje dni le kaka dva taka videl. Dostopna mi tudi nista bila od J. Melicha v „bibliografiji slovenske literature na Ogrskem“ (Magyar Könyvszemle 1902, str. 5) imenovani in v Budapešti se nahajajoči abecednik iz l. 1725 ter prekmurska kupna pogodba iz XVI. stol. iz župnega arhiva v Martijancih, podarjena A. Trstenjaku (gl. A. Trstenjak, Odlomek iz ogrskoslovenske književnosti, Spomen-Cvrieće, Zagreb 1900, str. 512).

ž njegovom svetom kervjom, 63 z kervjom, med žitkom ino smertjom, svojom dragom kervjom, 64 z tebom; c) desnicom svom, z tvon kervjom, 68 svom besnočom, z menom, 69 s tvom kervjom, 73 šterov, 74 z menom, 75 je z menov, mene z rokouv brani svojov, 76 pod tvojev obrambov, 78 smertjom, 79 z teilom, z dūšom i ze vsim, z vojskou, z našov močjov, 83 z voljom, ze takovom reičjom, 84 z miloščom svojom, 87 lada nehom ino zemlom, 89 smertjom. Na splošno je tudi v „Redu“ kakor v „Navuku“ isti smisel v rabi končnic -ov in -om. Zadnje se nahaja predvsem pri osebnih zaimkih in osnovah na -i-, zlasti z nenaglašeno končnico, prvo pri osnovah na -a-; pojavlja se pa tudi tu že -om, zlasti v bližini drugih -om; umljivo je tudi očom. Razen tega pa napravljajo primeri vtis, da je tudi pri osnovah na -a- predvsem pri nenaglašeni končnici dana možnost analogije in prirastka -m po samostavnih moškega in srednjega spola. Nenaglašeno -ov se je preje moglo podvreči vplivu analogije nego dolgo naglašeno -óv. Končnica instrumentala sing. masc. in neutr. je sedaj ali nenaglašena ali kratko naglašena (n. pr. pri enozložnih oblikah); starejšega *duhôm, mesôm*, kolikor je videti, ni več. Da pri femininih res igra vlogo naglašenost končnice, je jasno vidno pri osnovah na -i-. Govore pa za to tudi osebni zaimki, ki po Pavlu in Kūharju ne naglašujejo končnice, ter pogostno -om pri adjektivih brez naglasa na končaju.

Vsekako pa pri osnovah na -a- tudi na podlagi pretresa gornjih tekstov ne moremo govoriti o posebni razširjenosti analogije po moških in srednjih samostavnih v starejši književni prekmurščini. V poznejših knjigah beremo praviloma sploh le -ov, prim. M. Barle „Krszcsanszke nõve peszmene knige“ (v Šoproni 1823); str. 1 med *Božov službov*, 2 z *verov*, 8 z *vrêlostjov*, 217 z *pravov vrêdnostjov* itd. Fr. Žbüll, župnik v Dolincih, rabi v pismu k J. Borovnjaku, ki ga je objavil B. Raič (LMS. I. 1869., str. 71 sl.), le -ov: s *sílov*, pod *nesnágov*, pred *ednov soglásnicov (tihnicov)*, za *takšov rejčjov* itd. Ivan Kardoš, protestantski duhovnik v Hodoši, ki je izdal l. 1837. Katekizem, a l. 1868. poslovenil „1867. leta vogrskoga orsačkoga spravišča posvečeno pravdesklenje“ piše v zadnjem spisu: z *vjedinanov volov*, s *samovladnov oblastjov* itd. (gl. Raič, I. c. 67 sl.). Letos — 1921 — je izšla v Budapešti knjižica „Toldi.

Versusko pripovedávanje szprávljeno po Arany J. na vend jezik obrnyeno po Kardos J.“ O tem prevodu pravi pripomnja na početku knjižice, da je bil rokopis več kot šestdeset let shranjen „na ednom podlási“. Tudi tu imamo vseskozi -ov: n. pr. str. 49 z *velkov glavov svojov*, 47 z *vúzdvov* itd. Zanimiv je slučaj rime z genetivom plur.: 23 z *vučicov—stricov*. Končno naj omenim še abecednik „ABC, zacsétne knige cstenyá za vesznicske solé“ (Budapešta 1899): str. 76 *pred hižov*, 81 *pod gorov*, 82 z *zemlov*, 84 z *vesélov zménov*, 87 z *mojov veternicov*, 69 *pred svojov pesmov*, 71 z *radostjov* itd.¹

Ne more biti tedaj nobenega dvoma, da je za pristno končnico v instrumentalu sing. fem. na -a- v prekmurščini smatrati še sedaj -ov, ozir. pod naglasom -ov,- oúv z bolj ali menj v diftong prehajajočim o. V „Novem Zakonu“ si je Kůzmič deloma vstvaril umetno pravilo. Stiki njegovega prevoda z drugimi, ozir. njega razmerje do njih še ni pojašnjeno. Kakor priča predgovor § 13. si je bil v svesti bližjega sorodstva „Krajncov i zdolnji Štajercov“ „z našimi Vogrskimi vu Železnoj, Sala i Šomockoj stolici bodoučimi Sloveni“ ter je poznal južnoslovansko protestantsko književnost. Dotično mesto v predgovoru slove: L. 1562. je „Primuš Truber, Bože rejči vu Aurachi, kak se sam zove, sluga, Nouvi Zakon po Krajnskom jeziki z Glagolskimi pískmi vö dào. Na drúgo leto pa, tou je 1563. Dalmata Antoni, Števan Istrianski i Jüri Iurjavič, dajo štampati znouvič v tom jeziki v ednom tali štiri Evangyelište, v drúgom pa Apoštolor Djanye z Listmi i s. Ivana Oznano-stjom vrét v Tibingi z Glagolskimi i Cyruliškimi pískmi, kak naši exemplarje kažejo, in 4to. Po eti ide Dalmatina Iüri i cejlo Biblio, tou je, Staroga i Nouvoga Zakona vso pismo, obrně na Štajerski jezik z velikim, kak pravi, trúdom; i dajo vö štampati vu Wittebergi v 1584. leti z Vlaškimi, ali si bojdi z Deačkimi pískmi in folio“. (§ 14) Ker pa „tej naši Vogrski Slovenov jezik od vsej drúgi dosta túhoga i sebi lastivnoga ma“, ter Sloveni med Muro in Rabo samo na svojem jeziku sv. Pismo razumejo, ne pa Truberovega, ni Dalma-

¹ Po podatkih prof. dr. J. Šlebingerja se v gori opisanem okvirju ponavljajo v različnih izdajah molitvenih knjižic gotovi isti slučaji z -om do našega časa. Temu naj dodam, da je prof. Šlebinger tudi slišal od delavca Prekmurca: z *verom in delom*.

tinovega, zato je Števan Küzmič „z Grčkoga“ prevel Novi Zakon.¹

V slučaju naše oblike ne more biti seveda nobenega govora o kakem vplivu navedenih protestantskih tekstov. V ilustracijo naj navedem le ono v evangelijih se ponavljajoče mesto in sicer po cirilski izdaji, z variantami v oklepaju po glagolski: Mat. VII 2 с каковыми сѣдѡмь бѣдете сѣдѡнти, с таковыми бѣдете весѣиени, и с какоу мѣрѣ мѣрѣте, з оного хце (хоче) се бамь мѣрѣти; Mark. IV 24 с какоу мѣрѣ (мѣрѣ еи) мѣрѣте (мѣрѣте), ономь мѣром се бѣде бамь мѣрѣло (мѣрѣло); Luk. VI 38 з онѣ мѣрѣ съ кѣ (з ономь мѣром с ком) еи бѡдете мѣрѣни, бамь хѡте други мѣрѣти.² V Mark. je dubleta *-u* poleg *-om* i v cirilskem i v glagolskem tekstu, v Luk. je v tem razlika med obema tekstoma, cirilski je *-u*, a glagolski *-om*.³ V tej zvezi hočem spomeniti ogrsko-čakavski ikavski molitvenik „Knjixica molitvena“ (v 1. izd. „u Budimu gradu“ 1718, v 2. izd. „u Ternavi“ 1724 „mlogo bolje popravljena na pravi jezik slovinski“.⁴ Tu beremo n. pr. na str. 69: „z ženom, ali divojkom, ali z udovicom, ali z marvom, i z kakovom, ali z udatom . . ., ali z mužkom glavom . . . i ženskom . . . z tobom . . . sobom“. Toda tudi v takih tekstih ni po mojem iskati vira za Küzmičevo deloma umetno rabo končnice *-om*. Možnost analogije je bila dana, kakor smo videli, v njegovem lastnem, zlasti knjižnem narečju, razen tega je pastiroval med slovensko ko-

¹ Vredno je spomniti, da predgovor h Küzmičevemu „Novemu Zakonu“ nič ne ve o reformatorskem delu Jurja Zrinjskega v Mejmurju, ki je v Nedelišču pri Čakovcu ustanovil tiskarno (1572.), v kateri sta izšli prvi kajkavski protestantovski knjigi Mihajla Bučića, župnika v Belici v Mejmurju: prevod novega zakona in katekizem (gl. Br. Vodnik, *Pov. hrv. knjiž. I.* 204—205). Seveda se do danes ni našel noben izvod teh knjig.

² Prim. k navedenim mestom še Dalmatina: Mat. VII. 2: v kaj za eni sodbi vi sodite, v takšni bote vi sojeni: inu v kaj za eni meri bote vi merili, v ravno taisti se vam bo nazaj merilo; Mark. IV. 24: S kakover mero vi merite, s to se bo vam zupet merilu; Luk. VI. 38: raunu s to mero, s katero vi merite, se bo vam tudi merilu.

³ Prim. k temu istrski prevod prerokov XVI. stol., kjer se poleg redkih *-u* nahaja že navadno *-om*. V primorskih lekcijonarjih XV. stol. je pri osnovah na *-a-* že praviloma *-om* (gl. Leskien, *Gramm. der skr. Spr.* 423, 426).

⁴ Knjižico mi je dal ljubeznjivo na razpolago prof. dr. J. Šlebinger. V bibliografskem svetu je bila do sedaj nepoznana.

lonijo v Šurdu v najbližjem sosedstvu Mejmurja in Podravine, kjer je postalo *-om* že splošno, ali, kakor vse kaže, tako isto predpolaga starejše *-ov*, vendar najbrže v mlajši dobi, nego se je izvršil ta proces v štokavščini.

K tej misli me nagiba dvoje. V podravinskih govorih, ki jih je opisal Fr. Fancev l. c. 305 sl. se govori v instrumentalu sing. fem. tudi tam *-ōm*, kjer je refleks za *q—u* (l. c. 366). Fancev sicer misli, da je *-ōm* iz skrčenega *ō + m*, vendar omenja, da bi pričakovali tam *-um*, kjer je za *q—u*. Drugi razlog pa so za me sem spadajoče razmere v kajkavščini sploh. Oblak (AfslPh. XII 434) je našel pri Vramcu v instrumentalu sing. fem. le še redko *-o* (*molitvo, kervjo, sekiro*) poleg navadnega *-u*, ki ga pa more (sicer še redko) nadomeščati tudi že *-um*; *-om* Vramec po Oblaku ne pozna. Na podlagi česa F. Fancev trdi, da ima *-o*, *-om* le Vramec, mi ni jasno. Oblak navaja *-om* še le iz Krajačevića (1657). Pergošić, ki ima za *q* le izjemoma *o* (n. pr. *na moku*), piše v instrumentalu sing. fem. osnov na *-a-* samo *-u* in *-um*, ozir. *-ū* in *-ūm*, večkrat oboje pri istem samostavniku (gl. J. Polívka, Zbornik za ist., jezik i kúž. srp. nar. I. od., kú. V, str. LVII, LXXXIV sl., C). Sredi XVII. stol. je *-um* v kajkavskem književnem jeziku že pravilo: tako je n. pr. pri Petretiću le *-um* (Oblak l. c. 434). Tudi „Kotoribski protokol“ iz Mejmurja iz l. 1724 sl. piše *-um* (gl. Kres, V 426 sl.). Iz tega pač moremo sklepati na razvitek *-o → -u → -um*. Neki redki *-om* v Frankopanskih listinah poleg *-u* in *-um* ne morejo imeti zveze s kakim kajkavskim *-o + m* (prim. I. Kukuljević, Acta croatica str. 165 listina iz l. 1497 in str. 264 listina iz l. 1569). V prvi je sicer tudi v pripisu zagrebškega kapitelja „ze rvkom nassom wlaschyom“ (gl. Đ. Šurmin, Acta croatica I 430), ali tudi temu, se mi zdi, ni prilagati nikake dokazilne sile za nahajanje kajkavskega *-o + m* že v XV. stol.

Tudi sedanje stanje, v kolikor ga moremo pregledati, je v našem pogledu značilno. V Zagorju se nadaljuje vzhodno štajersko *-oj*, v Prigorju je *-u*, v Trebarevu srednji glas med *u* in *o*, v Lokvah *-o*, v Varaždinu pa predvsem *-um*, na severu Križevške županije in v Vrbovcu narobe *-om* in še le v drugi vrsti *-um* (Lukjanenko, Kajkavskoje narėčije, Univers. Izvēstija Kijev. 1905 april, str. 175 sl.; o dialektološkem gradivu

in literaturi gl. ib. 1904, julij, str. 9 sl.). Zadnje je že prehod k podravinskim govorom. Ako se po Lukjanenku v varaždinskem okraju redkeje nahaja tudi *-om*, ne smemo pozabiti, kar pravi Jagić h kritiki kajkavskega dialektološkega gradiva, a to celo takega, kakor so Valjavčeve „Narodne pripovjedke“, ter o njega nekajkavskih črtah (prim. Archiv f. slav. Philol. XXXVII 581 sl.). Ni pa seveda izključeno, da je tudi tu kaka zveza z mejmurščino. Govori Žumberka ali Adlešič z *-om* niso naravno nadaljevanje kajkavščine, to so vsled poznejšega priseljevanja že mešani govori in za to ne prihajajo tu v poštev.¹ Pač pa vse kaže, da je severovzhodno kajkavsko *-om* nadaljevanje štokavskega *-ōm* in da ima kakor to za svojo predstopnjo *-ov* in ne morda škrčeno *-ō + m*. Ta *-ov* imamo v resnici še danes v prekmurščini, a veza med njo in štokavščino je Mejmurje in Podravina z *-om*.

Nekaj sličnega in še bolj jasnega, kakor smo ravno kar dognali, vidimo tudi na jugu v čakavščini. Od Trpnja, pa Lastova do Raba imamo *-om*, *-ōn*, v Trpnju *-om*, na Lastovu in Rabu *-ōn* (gl. M. Milas, Rad CIII 73: *čerom*; Oblak, AfslPh. 16, 443: *īglōn*, *pēton*, *ticon*, *hčērōn*, *māterōn*; M. Kušar, Nast. vjes. I. 326: *hčērōn*; M. Kušar, Rad CXVIII 28: *-ōn*). Temu nasproti je na kvarnerskih otokih in njim pripadajočem primorju *-u*, *-um*, *-un*: na Cresu *-ū* (M. Tentor, AfslPh. 30, 170), na Lošinjju *-u* in na Krku *-u*, *-um*, *-un* (I. Milčetić, Rad CXXI. 120—122), v Novem *-ūn* (A. Belić, Izv. otd. russk. jaz. i slovesn. petrograjske akademije XIV. 2, str. 223 sl.), tudi okrog Bakra *-ūn* (A. Leskien, AfslPh. 5, 186; Gramm. der serbo-kroat. Sprache 420; Milčetić l. c. 122), v severno-vzhodni Istri *-un* (D. Nemanić, Čakavisch-kroat. Studien I. 18 sl.).² Obe

¹ V Žumberku je *-om* in *u* za *o* (gl. P. Skok, AfslPh. 32, 363, 367; 33, 340). V Adlešičah je *-om* ter *o* in *u* za *o* (prim. Oblak, AfslPh. 12, 437 in J. Šašelj, Bisernice II. 4: ki mete z novom metlom, neka i s starom; ib. 62: v ruke; 63: preduč itd.).

² Reško in stativsko narečje, kjer se mešata obliki *-on* in *-un*, ozir. *-om* in *-um* poleg *u* za *o*, puščam kot brezpomembno za moje svrhe na strani (prim. R. Strohal, Oseb. dan. riečkoga nar. str. 25 sl. in id., Oseb. dan. stativ. nar. II, str. 12 sl.). Tudi istrski govor, opisan od D. Zgrablića (Čak. dial. u Sv. Ivanu i Pavlu te Žminju u Istri), kjer imamo pri Sv. Ivanu instr. *-on* poleg acc. *-u*, a v Žminju instr. *-on*, *-uon* poleg acc. *-o* (l. c. XII—XIII), pada iz okvira neposrednega zanimanja naše naloge.

predstavljeni zoni v čakavščini z *-om* in *-ū*, ozir. *-ū + m*, pa imata še danes ohranjen prehod z *-ōv* na Silbi in Olibu, otokih južno od Kvarnerskih (gl. Milčetić l. c. 114, 121, 122). Starejši teksti z jedne strani odgovarjajo današnjemu stanju, z druge pa pričajo, da je bilo *-ov* kot predstopnja za *-om* pred nekaj stoletji seveda bolj razširjeno nego je danes, ko je na imenovanih obeh čakavskih otokih le še teritorialno silno omejen arhaistični preostanek, vendar na krajnjem voglu meje proti zoni s krčenjem vokalov. V istrskih prorokih se nahaja poleg *-om* tudi *-u*, v lekcionarjih XV. stol. je redoma le *-om* (gl. primere in literaturo Leskien, Gramm. der serbokroat. Sprache 423, 426), poleg tega pa nahajamo v listinah, napisanih v drugi polovici XV. stol. v Zadru še *-ov*: *pisah rukov moev* (I. Kukuljević, Acta croatica No. 67, str. 88 in No. 95, str. 112).

V štokavščini je najstarejša pristna domača oblika instrumentalna sing. osnov na *-a-* s končnico *-ov*. Prim. v listini bosanskega bana Kulina iz l. 1189: *npasovъ svpovъ, csouovъ volovъ, novelovъ banovъ*. Temu nasprotno imajo n. pr. brižinski spomeniki *vuolu* I 14 bis, *vuerun* II 105, *to* II 107 z refleksoma *-u* in *-un* za nenaglašeno in refleksom *-o* za naglašeno končno *ǰ*, nastalo po skrčenju iz *-oǰ* (prim. Nahtigal, Freisingensia II. 101 sl.). *-ov* se v štokavščini v glavnem drži do druge polovice XIII. stol., od tedaj pa začenja končnico *-ov* nadomeščati končnica *-ōm* ki je sedaj običajna v srpsko-hrvaškem književnem jeziku (Daničić, Istorija oblika 37; Leskien, Gramm. der serbokroat. Sprache 431). Da končnica *-ōm* ni vsa kar prosto prevzeta od samostavnikov moškega in srednjega spola, kaže dolžina. Ta je nastala vsled končnega *-u* (*v*), prim. *lūdōv-lūdōva* (gl. A. Leskien, Die Quantität im Serbischen str. 76; id. Gramm. 200—201 i. dr.).

Za drugi kraj srpsko-hrvaškéga ozemlja, na štokavskem jugovzhodu, moremo konstatirati isti fonetični pojav, ki je privedel do *-ov* preko *-oǰu*, za Aleksinae. Odtam je Karadžić (List za srpski narodni život IV 91 sl.) zapisal *gledav, nemav, pođev, pijejv, vidiv, zboriv* mesto *gledaju, nemaju, pođeju, pijeju, vidiju, zboriju*. To isto se je razvilo ter je naravnost tipično, kakor bomo videli, tudi v vzhodni bolgarščini. Že pri Aleksincu in dalje doli na jug v smeri proti Macedoniji pa preneha že *-om* za

staro -ov, pa imamo zopet rezultat krčenja -u:¹ *sas žénu, sas kosú* (O. Broch, Die Dialekte des südl. Serbiens 62), *сѣс кóсу, сѣ^а сѣкúру, частúла га сѣ^с пакúју, рáнне (с) сáблы, сѣ^с ложúуу, сѣс дéуу* itd. (A. Belić, Dijalekti istočne i južne Srbije, Srp. dij. zborn. I 309), *сас бракы* (Nušić, Kosovo, Opis zemlje i naroda I 50; Polivka Sborn. stat. posv. Lam. 108). Prim. tudi „treva niknit gorum zelena“ iz Struge (Lavrov, Obzor zvuk. i form. osob. bolg. jazyka. Moskva 1893, str. 139).

To se strinja s starejšimi cerkvenoslovanskimi spomeniki t. zv. srednjobolgarske recenzije, ki so nastali v Macedoniji, ne pa v vzhodni Bolgariji.² Tak spomenik je n. pr. brez dvoma Dobromirovo evangelije, a tu beremo: сѣ дружннѣ своѣж 22^b. 1, тоѣж бо мѣрѣж 52^a. 11, наадъ чѣлѣдннѣж своѣж 80^b. 4 (gl. Jagić, Evangelium Dobromiri, ein altmaced. Denkmal der kirchenslav. Sprache des XII. Jahrh., str. 7 sl., 62). Prim. tudi v Srećkovičevem evangeliju iz začetka XIII. stol. подъ трапезѣж (Polivka, Srednjobugarsko jevanđelje Srećkovičevo, Star. XXIX, 96, 111). Nasprotno pa stoji v nedvomno vzhodno-bolgarskih tekstih, kakor sta trnovsko evangelije (ok. 1273) in evangelije Joana Aleksandra (iz l. 1356), -оѣ: Trn. Luk. VI 38 тоѣж бо мѣроѣж ѣже мѣрѣте, Mat. XIV 8 наважана матерннѣж своѣж in v prepisu iste roke цѣн(о)ѣж,³ рѣкоѣж (Valjavec, Star. XX. 157 sl., 184; Leskien, AfslPh. 4, 512); ev. Jo. Aleks. еоаоѣж, главоѣж, клатѣоѣж, снлоѣж (R. Scholvin, AfslPh. 7, 1 sl., 163). Za Joana Aleksandra se je prevedla l. 1345 hronika Konstantina Manasija, ki se je ohranila v originalu v moskovskem patriarškem rokopisu i v prepisu v vatikanskem rokopisu (gl. K. Jireček, Geschichte der Bulgaren 444; M. Weingart, Byzantské kroniky v literatuře církevně slovanské, Čas. pro mod. filol. VII. 55). Iz prvega je izdal P. Biljarskij povest o trojanski vojski (P. Biljarskij, O srednje-bolgarskom vokalizmě po patriaršemu spisku lětopisi Manasija, izd. vtoroje, Sanktpeterburg 1858, str. 45 sl.), iz drugega pa Miklošič t. zv. „trojansko pričó“

¹ Prim. tudi po Karadžičevem Rječniku v Črni gori pās za pōjās.

² Srednjobolgarske spomenike je mogoče deliti celo na več skupin; ali stvar še daleč ni do konca dognana. Prim. J. Páta, Lfil. XLII. 239 in ČMF. 5, 379.

³ Pri Valjavcu napačno natisnjeno цѣнѣж; pri Leskienu je цѣнѣж, ker se jedna črka ne da brati, ki pa more biti tu seveda le o.

(Miklošič, Trojanska priča, Starine III 156 sl.). V obeh teh rokopisih nahajamo -oŕ: n. pr. Manas. ελληνοŕ 51, добροтоŕ 52; troj. pr. рѣкоŕ 162, незлобоŕ 186 i. dr. V Grigorovičevem parimejniku iz konca XII. ali začetka XIII. stol. je brati na prvem listu: межадоу свѣтѣомъ н межадоу тѣмоа, межадоу боаоа с боаоа itd. (R. Brandt, Grigorovičev parimejnik, vyp. 1, Moskva 1894, str. 1 sl.).

V nekih srednjobolgarskih tekstih vidimo vpliv obojnega dialektološkega ozadja. V apostolu iz Strumice iz konca XII. ali iz XIII. stol. imamo sicer κλατεκ (tako tudi v apostolu Karpinskega XIII.—XIV. stol.), vendar tudi κоеκ члѣоκ (Polivka, AfslPh. 10, 127). Tako isto je v bolonjskem psalterju, ki je bil pisan po l. 1230 blizu Ohrida, ps. II 6 нааѣ чнѣномъ горѣ стѣкѣ (tu je bilo tudi v sinajskem psalterju prv. горѣ, gl. še doli), poleg tega pa n. pr. XXX 2 прѣвоѣ теоеѣ, LXIV 7 члѣоκ i. dr. — nahaja se tudi pisava z -ŕ in o nad besedo (Jagić, Psalterium Bononiense, Vindobonae 1907; Ščepkin, Bolonskaja psaltry', Sanktpeterburg 1906, str. 215; prim. tudi Vondrák, Altkirchensl. Gramm.² 411).

Zanimiva je razlika na prvem gori iz apostola navedenem mestu med Hvalovim rokopisom (iz l. 1404) in Šišatovaškim apostolom (iz l. 1324). Dasi pripadata oba rokopisa srbski cerkvenoslovanski recenziji, imamo vendar pri Hvalu κλετεоу, a v Šišat. κλεтеою. V zadnjem se je ohranila v našem pogledu, kakor v srbski recenziji sploh in kakor bomo to še videli, stara cerkvenoslovanska tradicija, med tem ko je drugače konservativni bogomilski Hvalov tekst potekel iz Macedonije. V Šestodnevju Joana eksarha srpske recenzije iz l. 1263 stoji v tekstu n. pr. list ε: трѣою tako kakor v epilogu srbskega meniha prepisovavca великою жалостною, кою казнню (O. Bodjanskij in A. Popov, Šestodnev, Čtenija obč. istor. i drevn. ross. 1877). V razpravi „O mluvé Jana exercha bulharského“ (v Praze 1896) Vondrák ne govori o naši obliki. Tudi v pristnih srbskih spomenikih imamo poleg narodne končnice -оѣ pod vplivom cerkvene slovanščine le -ою. V hilandarskem tipiku sv. Save iz XIII. stol. je brati теплотою, теплою лубоѣнню (Miklošič, Monumenta serbica str. 3). V listini sv. Save iz l. 1233 je podpisan „Сава вѣжннею мнлостню архъниепнскѣпъ срѣбске земле н поморске“ (Monum. 19). V listini nečaka sv. Save, kralja

Stefana Radoslava iz l. 1234 pa beremo *многостнию вожневь, подь роуковь кралевьства ми* proti *ib.* na koncu *подьписанъ роукою кралевьства ми* (Monum. 20). V življenjepisu sv. Simeona, t. j. Stefana Nemanje, ki ga je napisal sin, kralj Stefan Prvovenčani, brat sv. Save, stoji zopet *водою, прѣчистою своею крѣвнью, выситою* str. 1, *завѣстнью аниволюю* str. 2 (Šafařík, Památky dřevn. písemn. Jihoslovanův. Život sv. Symeona od krále Štěpána, z rukop. XIII. stol., druhý otisk, v Praze 1868). V nasprotju z navedenimi srbskimi listinami imajo bolgarske listine -оѡ, ozir. vsled mešanja nazalnovokalnih znakov -оѡ: n. pr. listina Joana Šišmana iz l. 1378 v Srèdeci, s katero obdaruje Rilski samostan, *вѣрѡѡ*, v moldavovalaški listini iz l. 1645 v Trgovišti *моантѡѡѡ* (Šafařík, Památky itd., Okázky občanského písemn., druhý otisk, v Praze 1870, str. 105 in 115). Vendar je v prvi listini tudi *с коупнѡѡ* in *сз кроушевнѡѡмъ жѣ н арменнѡѡмъ* ter *сз рѣкомъ нлнннѡѡмъ* (Okázky 106—107), znak mešane jezika. Ako je napisano v listini Konstantina Asěna iz l. 1259—1278, s katero obnavlja samostan pri Skoplju, *сз плнннѡѡ рѣкомѡѡѡѡ* (ib. str. 25), tedaj se v tem morebiti zrcali dialekt, ki je stal blizu imenovanemu mestu. Res je imela rodbina Konstantina Asěna, ki je bil Srb, svoja posestva ob Vitošu pri Srèdecu (K. Jireček, Gesch. der Bulg. 269). Drug jezikovni vpliv nego vzhodnobolgarski je videti tudi v listini Asěna I iz l. 1186—1196: *с кѡѡ п л ѡ ѡ к а к е ѡ л н е ѡ ѡ* (Monum. 2). Da je jezik tudi tu mešan, dokazuje še fonetična oblika brez t. zv. epentetičnega *l* v sledeči vrsti: *н л н к ѡ п н ѡ ѡ к а к е ѡ л н е ѡ ѡ н ѡ ѡ с а т ѡ ѡ*. -ѡ kaže na jugozapadno bolgarsčino ali jugovzhodno srbsčino, ozir. sosedna macedonska narečja.

Počeniš s XIV. stol. se v bolgarskih listinah (prim. gori listino iz l. 1378) in sicer predvsem v moldavovalaških pojavljajo tudi oblike z -om (gl. Lavrov, l. c. 140), katerih prava domena je stara srbsčina. V koliko je to vpliv stare srbsčine, v koliko nadaljevanje istega procesa, kakor se je bil izvršil v stari srbsčini, je težko določiti. V jedni listini iz Bukarešta iz l. 1573 imamo poleg -om tudi še -u: *зѡ ннхнѡмъ добромъ волю* in *зѡ ннхнѡмъ доброволю* (J. Venelin, Vlaho-bolgarskija ili dakoslavjanskija gramaty, S. Peterburg 1840, str. 203 in 205).¹

¹ Izdaji I. Iljinskega, Gramoty bolg. carej, Moskva 1911 ter Gramota Joanna Asěnja II (Izv. russ. arheol. inst. VII. 1) mi nista dostopni.

Pisci listin so bili iz različnih krajev ter so nekateri mogli pisati dialektološki precej pisan jezik. To je bilo tem ložje, ker so se na tem razmeroma majhnem prostoru blizko dotikale razne razvojne faze z -*oju*, -*oju* in -*oju*, pa tudi -*ju* (-*u*). Podrobnih študij nam o tem seveda še manjka. Oblikam na -*om* v narodnih bolgarskih pesmih, zapisanih predvsem v sosedstvu s Srbi, n. pr. v Köstendilu (gl. Lavrov l. c. 139) ni prilagati posebne važnosti.

V splošnem se nam je pokazalo, da je bila v srednje-bolgarskih spomenikih razlika med macedonskimi in vzhodno-bolgarskimi spomeniki: maced. -*ju*, vzh.-bolg. -*oju*, prvo vsled kontrakcije iz steksl. -*oju*, drugo kot nadaljevanje iste fonetične posebnosti, ki je dala v stari srbščini -*ov* (-*oju*) in potem analogije -*om*. Že v stari cerkvenoslovanščini je, kakor znano, nekaj razmeroma redkih slučajev z -*ju* poleg starega in navadnega -*oju*. Da je prvo sekundarno ter že plod kontrakcije, smatrata dandanes Hujer (Slov. dekl. § 159) in Kul'bakin (Drevnecerkovnoslov. jazyk² 109) za verjetno; Leskien (Handbuch der altbulg. Sprache⁵ 43, 79) ne govori o taki kontrakciji, Vondrák pa je v drugi izdaji svoje Altkirchenslav. Grammatik napravil proti Vergl. slav. Grammatik celo preokret v nasprotno smer. V Vergl. slav. Gramm. II 6 se Vondrák sicer negotovo izraža, vendar nagiblje k misli, da bi moglo biti *ranka* sekundarno. V Altkirchenslav. Gramm.² 134 sl. je deloma še vedno iste vrste negotovost, vendar sledi iz besed „Instr. sg. ꙗꙗꙗ, ѠѠѠꙗꙗ, lit *rankà* aus urbaltslav. *ronkám*, allerdings ist diese Form im Aksl. seltener (im Zogr., Cloz., Ass. und Ps. sin. kommt sie etwa zehnmal vor, im Supr. schon häufiger, nämlich 36 mal)“, da le pripušča možnost neposredne zveze med steksl. -*ju* in praslovan. -*ám*, dasi mu Supr. kot mlajši spomenik govori za verjetnost sekundarnosti oblike na -*ju*.

Jaz smatram, da v pojmovanju starocerkvenoslovanske oblike na -*ju* že na podlagi pregleda faktičnega stanja v slovanskih jezikih ne more biti nobene negotovosti in nobenega dvoma. Pa tudi način nahajanja v spomenikih govori za to, da nimamo opraviti z nikakimi arhaizmi. Razmerje med obema končnicama je v starocerkvenoslovanskih spomenikih sledeče (prim. R. Scholvin, Afsl. Ph. 2, 502 sl.; Vondrák, Aksl. Gr.² 409 sl.; P. Lang, Jazykovědecký rozbor euhologia sinajského, v Příbrami 1889, II 1, str. 30): v Mar. in Evh.

oblik z *-ж* sploh ni, kajti Luk. XXI 16 Mar. братниж in tako isto Zogr. братьиж, Ass. братниж kaže prehod v deklinacijo osnov na *-i-* (Vondrák l. c. 410). K Mar. in Evh. bi lahko prišteli še Ass., ker slučaji kakor Luk. III 1 галнаеиж, нудеиж in tako isto še Zogr. Luk. XVII 11 галнаѣиж за *-ееиж* drugih tekstov ne prihajajo v poštev kot polnopravni primeri končnice *-ж* (Vondrák l. c. 409—10); pač pa stoji nedvomen slučaj v Zogr. Mat. V 35 нн землѣиж за Mar. землеиж ter Joh. XVII 5 слабѣ иже нлѣхъ, kjer bi pa bil mogoč tudi vpliv sledečega иже; vendar se nahaja zadnje mesto jednako tudi v Sav. (tu dvakrat, na listu 25 in 107) in Nik. za Mar. in Ass. славоиж (tudi Sav. ima sicer славоиж); v Sav. prim. še Luk. X 27 ксеиж ашеиж сивоиж; v Sin. ps. stoji ps. XXXII 16 многѣ снлѣ за Pog. in Bol. многоиж снлоиж, XXV 1 негъловоиж моиж, а II 6 se je prv. горѣ стѣиж, kakor ima tudi Bol., popravilo v горѣ s še enim nadpisanim ж; dvakratno ж se nahaja v Sin. ps. še XXX 2 правѣажиж твоеиж in LXIV 5 правѣажиж; v Cloz. 145 je съ вѣскоиж обрѣтаѣишѣиж сѣ тажию, kar očito kaže na severozapadno macedonsko ali tudi severozapadno hrvaškoglagolsko ozemlje; v Supr. je razmeroma največ slučajev z *-ж*, po Scholvinu 36 + 7 (20 samostavnikov, 16 pridevnikov in 7 zaimkov), po Vondráku 31 (15 samostavnikov in 16 pridevnikov, ki pa so pretežno v zvezi z *-ыж* osnov na *-i-*) proti 274 — brez zaimkov — (207 samostavnikov in 67 pridevnikov) z *-оиж*, razen tega sta v Supr. še z *-иѣж* 2 samostavnika (414, 1 ижжажиж in 511, 20 ржжѣиж), 24 pridevnikov in 1 zaimek. Nekaj posameznih primerov z *-иѣж* pri pridevnikih je tudi v spomenikih, ki sicer nimajo pravih oblik z *-ж*: prim. Mar., Ass., Zogr. Luk. II 5 обрѣченжиж женоиж in v Evh. 62a (честъижиж мжкоиж своеиж, 19b молнтоеиж къ тебѣ сѣшѣижиж, ter 105b съ вѣскоиж съмѣренѣиж мждростниж. Poleg tega je še Zogr. Luk. II 5 сѣшѣижиж не прѣзѣаиоиж ter Cloz. 682 ношѣиж безакон'нижиж. Kiev. VIb славоиж твоеиж небесъскоуиж poleg V 17 вѣчьноиж je najbrže pomota (prim. Vondrák l. c. 148 in 473). Za pisne pomote smatra Leskien (Handbuch⁵ 80) tudi vse druge samostavn. slučaje z *-иѣж*. Verjetno bi to bilo zlasti v slučajih, kjer imamo še v korenu kak ж: vse slučaje 'pa je le težko razlagati kot pomote. Pridevniška oblika *-иѣж* je poleg *-оиж* prevzeta celo v paradigmo določne sklanje (Vondrák, Leskien, Kul'bakin), ker jo je mogoče

in verjetno izvajati iz prv. -o + ŷeiŷo, kakor je gen. -yŷe iz -y + ŷeiŷe (Vondrák, Vergl. slav. Gramm. II 115 i. dr.) Zato so neki slučaji lahko napisani tudi pod nje vplivom, nemogoče bi pa tudi to ne bilo, nakar je mislil že Ljapunov (Formy sklonenija v staroslovjanskem jazykě, Odessa 1905, I 34), da je vsaj v nekih -xŷ ohranjen sled vokalne asimilacije, predno je nastopila kontrakcija. Pri oblikah na -x je ločiti med Supr. in ostalimi spomeniki. Kakor v raznih drugih točkah, prim. instr. sing. masc. in neutr. -zŷŷ osnov na -o-, tako zavzema Supr. tudi v tej svoje posebno stališče, pa je za -x v Supr. iskati lahko tudi drugo dialektično ozadje nego za -x v ostalih spomenikih. Vendar se ne sme izpustiti iz vida velike neenotnosti jezika v Supr., sestavljenega po svojem poreklu iz različnih prevodnih sestavin, ki so se tudi na različnih mestih prepisavale. A podrobnejše študije o dialektologiji starih cerkvenoslovanskih spomenikov nam, tudi v kolikor so seveda mogoče, še vedno manjkajo. (Študije Vondrakove o Supr. nam danes ne morejo več zadoščati.)

Oblike z-x v glagolskih spomenikih so v glavnem prvi pojav istih oblik v macedonsko-srednjobolgarskih spomenikih, o katerih sem že gori govoril. Ne smemo si pa seveda misliti, da so bili nekdanji macedonski govori povsem enotni: saj tudi danes niso. Kakor je še dandanes razlika n. pr. glede refleksov za x med vzhodnobolgarskimi, južnovzhodnomacedonskimi in drugimi macedonskimi narečji (prim. Oblak, Macedonische Studien 25 sl.), pri čemer se v južnovzhodnomacedonskih narečjih še vedno zrcali starocerkvenoslovansko stališče, tako je moglo biti in je najbrže bilo tudi v dobi prepisovanja starih cerkvenoslovanskih spomenikov. Kontrakcija vokalov je danes v Galičniku dalje razvita nego v govoru sela Suho (Oblak l. c. 41 sl.). Tudi na jugu južne slovansčine se je tedaj bila razvila kontrakcija in sicer ne na starocerkvenoslovanskem jugovzhodu, temveč bolj v sredi in proti jugozapadu, kakor je na severozapadu obsegala poleg večine Slovencev še del kajkavcev in čakavcev. Ali ima morebiti to tudi kak pomen za pojmovanje prvotnih dialektičnih zvez in selitev in potrjuje li neke Miklošičeve misli, tu dalje nočem razpravljati.

Na severu, od Prekmurcev dalje, zavzema slovaščina, ali bolje del slovaščine proti češčini in slovaščini isto stališče kakor prekmurščina proti slovenščini. A. V. Šembera (Základové dia-

lektologie československé, ve Vídni 1864, str. 64 sl.) deli slovaščino na tri narečja: zapadno, srednje in vzhodno. V zapadnem nareču, t. j. v glavnem ob Moravi, Vagu in Nitri, se govori v instrumentalu sing. fem. osnov na *-a-* kakor v češčini rezultat kontrakcije iz *-oiŕ* dolgo *-ú*. Na vzhodu v Spiškem, Šariškem, Zemenskem in Abaujvarkem okrožju, kjer se prehodi k poljščini in maloruščini, je ali tako isto *-u*, poteklo iz *-ú*, ali pa kakor v srednjem narečji *-ou*. Srednje narečje se razteza po Šemberi (l. c. 70) „po Horním Pováží až ke hranicím stolice Třenčanské, po Horním a Středním Pohroní, též po řekách Řimavě a Jelšavě, čili v Dolní Oravě, v Turci, v Liptově, ve Zvoleně, v Tekově, Hontě a Navohradě a poněkud i v Gemeru“.¹ V nekih krajih Gemera je končno *-ó*, kar se govori tudi v genetivu plur. za *-ov*, ter je tedaj nastalo iz *-ou* (Šembera l. c. 77). Isto sliko podava Pastrnek (Beiträge zur Lautlehre der slovak. Sprache in Ungarn, Wien 1888, str. 69). Glasoslovni zakon, da si v slovaščini v eni besedi ne moreta slediti dolžini (Pastrnek l. c. 116), dokazuje, da srednjeslovaško *-ou* ne velja za dolžino. Sicer se pa mestoma izgovarja ne le kot *-ou*, temveč tudi kot *-ov* in *-of* ter se rima z genetivom plur. na *-ov*: *bezdrahou-vrahov*, *zlatou-bratov* i. pod. (gl. Polívka, Sbornik statej posv. Lamanskomu str. 105). To *-ov* se v slovaščini zaznamuje s časov prvih srednjeslovaških zapisov XVI. stol. (Polívka l. c. 106).² Da je jako stara dialektična posebnost, ne more biti dvoma. Podatke Šembere in Pastrnka potrjujejo najrazličnejši dialektološki doneski, gradivo in monografije (prim. še Florinskij, Lekciji po slav. jazykoz. II 326 sl., K. Suchý, Der Dialekt der Marche bene in Ungarn, Věstnik kr. české spol. nauk 1915, str. 4; J. Polívka, Příspěvek k dialektologii spišské stolice, Listy filol. XXX 415 sl. i. dr.). Slovaška narečja ali vsaj glavna podnarečja bi zaslužila novega pregleda. Izdala naj bi se pa vsaj bibliografija vsega gradiva. To velja tudi za maloruščino.³ Če tudi misli Pastrnek, da med Slovaki in Malorusi v Karpatih, ki imajo tako isto *-ov*, ni prave

¹ Prim. L. Niederle, Nar. mapa uher. Slováků na základě sčítání r. 1900. Praha 1903 (2. izd. pod naslovom „Uherští Slováci“, Praha 1906).

² V odlomku pridige iz XV. stol. izdanem v AfsIph. 1, 617 sl. stoji po drugem narečju „zwathu radostju“ (l. c. 619).

³ Za to prim. sicer V. Francev, Obzor važ. izuč. ugor. Rusi, Varšava 1901.

zveze (l. c. 70), vendar ne smemo pozabiti, da je z jedne strani delna pretrganost slovaško-maloruskega ozemlja, kakor pričajo tudi zgodovinski viri, sekundarnega značaja (prim. samega Pastrnka v Věstniku české akad. XIII 12 sl.), in da so z druge strani pokazale Brochove študije, kako ravno slovaščina prodira proti vzhodu, pa je pod njo še jasno opaziti starejši maloruski sloj (O. Broch, Studien von der slovak.-kleinruss. Grenze im östl. Ungarn in id., Weitere Studien, Kristiania 1897, 1899). Najboljše delo o vzhodni slovaščini je danes S. Czambela „Východoslovenské nářečie“ (Turč. sv. Martin 1906, prvi zvezek dela „Slovenská reč“). Po njem se v „mešanih“ vzhodnoslovaških govorih, v južnozpadnem oglu Spiškega okraja, t. j. v t. zv. „lučivnjanskem“ govoru, ter prav na vzhodu, kjer je silnejši vpliv maloruščine, govori -ou (l. c. 427, 411). V delu „Slováci a ich reč“ (v Budapešti 1903), v katerem Czambel razvija misel, da so Slovaki južni Slovani, kar je s pravico odklonil Pastrnek (Afsl. Ph. 26, 290 sl. ter Věstnik české akad. XIII 1 sl.), Czambel ne govori o naši obliki. Naši zaključki so ob njej seveda popolnoma drugačni, nego jih dela Czambel, kateri, kakor se zdi, do danes ni prešel preko starega pojmovanja prvotno izoliranih jezikov po teoriji A. Schleicherja. — O -om, -um na severu slovaškega ozemlja, kar smatra Pastrnek za nastalo pod poljskim vplivom (Beiträge l. c. 69), tu ne bom dalje govoril, ker bi me predaleč zavedlo.

Kakor v slovaško-maloruskih mešanih govorih, tako je tudi v karpatski maloruščini -ov. Baš z meje proti slovaščini je n. pr. Broch zapisal iz govora kraja blizu Užhoroda instr. *hrát'skôu*, acc. -*sku* in *pát'ôu* (Broch, Zum Kleinrussischen in Ungarn, Afsl.Ph. XVII 339, 350). Tudi v Slav. Phonetik str. 254 navaja ugrorus. *mnôu* in razlaga diftong z izpadom intervokaličnega *i*. Smal-Stockyj, Grammatik der ruthen. (ukrain.) Sprache, str. 240 (Wien 1913) govori le nasplošno, da je mesto -*oju*, -*ejju* v Galiciji in Bukovini dialektično -*ov*, -*ev* v rabi, ter pripominja, da so to obliko rabili preje tudi pisatelji. Ib. 245 še pravi, da govore -*ov* Bojki in Hueuli, -*om* Lemki. Mnogo več ne pove tudi spis Smal-Stockega (AfslPh. 8, 420 sl.). J. Golovackij (Rozprava o jazyčě južnoruskôm i jęgo naręč'jäh, L'vov 1848, str. 37 sl., 41 sl., 49)¹ deli južnoruski jezik na tri

¹ Izšlo tudi v Istorii. očerk osnov. gal.-rus. Maticy. Lvov 1850.

narečja: Volinsko-podolsko ali ukrajinsko, gališko ali naddne-strjansko in gorsko ali karpatorusko.

V prvem je v instrumentalu sing. fem. *-oju*, *-eju*, v drugem in tretjem pa *-ov*, *-ev*. Tudi v slovnici M. Osadce, Hramatyka ruskoho jazyka (L'vov 1864, str. 59, 61) stoji, da glasi instrumental sing. osnov na *-a* v gališkem in „gorskem“ narečju na *-ov*, *-ev* (*-iov*, *-ov*). Podrobnejše govori o teh stvareh Ogonovskij (Studien auf dem Gebiete der ruthen. Sprache, Lemberg 1880, str. 123): V karpatskem idiomu Bojkov je v instrumentalu sing. osnov na *-a* včasih *-o-u*, *-e-u*, v Galiciji, Bukovini in na severnem Ogrskem navadno *-ov* (*-ou*), *-ev* (*-jov*), v idiomu Lemkov in tudi drugod v Galiciji *-om*, *-em*.¹ V narodnih pesmih Bojkov iz Koziowe in Dołyne se nahajajo končnice *-ovju*: *юро́вжю*, *цлю́зовжю*; v okrajih Berežany, Ternópil in Stanislawów pa se rabi v narodnih pesmih končnica *-ojov*: *до́ро́о́юв*, *ры́ко́юв*; v Pokriwcih v okraju Žydačiw se nahaja celo končnica *-ovjov*: *юло́о́о́юв*, *ры́ко́о́юв*. Samo ob sebi se razume, da so te končnice nastale iz kontaminacije obeh sufiksalskih oblik *-ov* in *-oju*. V narodnih pesmih so namreč po Ogonovskem ohranjene starejše končnice *-oju*, *-eju* (*-jojju*), v občevalnem jeziku omenjenih krajev pa se govori le *-ov*, *-ev* (*-jov*). Povod h kontaminacijskim oblikam je mogla biti tudi težnja po gotovem številu zlogov v verzu (gl. Ogonovskij l. c. 123). Poleg Brocha je o karpatsko-ruskih govorih pisal I. Verhratskij (Über die Mundart der Marmaroscher Ruthenen, Stanislav 1883 in Znadoby dlja piznannja uhors'ko-rus'kyh hovoriv. Hovory z naholosom nedvyžymym, Zapysky nauk. tovar. imeny Ševčenka 1901, XL).² V prvi razpravi govori o instrumentalu

¹ Prim. o Lemkih monografijo J. Verhratskega, AfslPh. 16, 20. O narečju s prehodom v *-ou* govori ibid. 25, 420. Tudi tu se nočem vpuščati v vprašanje oblike na *-om*, ker je to tukaj vprašanje *za-se* (prim. še pripomnje V. Oblaka v AfslPh. 12, 435 sl.). Vendar moram pripomniti, da je ravno na podlagi pričujoče razprave očito, da ne velja vse, kar se je do sedaj na raznih mestih razpravljalo o oblikah na *-om*. Tudi tu bo treba revizije in različnih razlag po narečjih.

² Dialektično folkloristično gradivo s karpatskoruskega ozemlja je izdal V. Hnatjuk (Etnogr. mat. z uhor. Rusy; Etnogr. zbir. nauk. tovar. im. Ševč. IX. Prim. tudi III. in VI). Gradiva je pa seveda tudi sicer še in od drugod mnogo izdanega (n. pr. Javorskij, K istor. Pušk. skaz., Lvov 1899 iz žurnala Živoje slovo i. dr.).

osnov na -a- na str. 28: бѣбѣ, рѣбѣ, корѣ. Imenovani govor je dandanes na krajnjem južnovzhodnem koncu maloruskih Karpatov. Ker pa imamo sploh v vsem tem oglu maloruskega ozemlja, tudi v Bukovini -o-u in -ov, je to oboje, v zvezi z vzhodno-srednjebolgarskim -oк in vsem drugim pasom raznih slovanskih narečij z -ov, gotovo zelo pomembno, pa moremo opravičeno sklepati, da je bilo enkrat tudi tu slovansko jezikovno ozemlje strnjeno ter je jedno narečje prehajalo v drugo. Malorusko -o-u stoji celo najbližje vzhodnosrednjebolgarskemu -oк.¹ S tem pa sem zaključil krog pregleda slovanskih narečij, med katerimi so bile svoj čas tudi sredinskoteritorialne vezi in v katerih smo našli v instrumentalu sing. osnov na -a: prekm. -ov, stsrb. (in dial. še danes s.-hrv.) -ov, vzh.-sr.-bolg. oŷ, mrus. -o-u in -oŷ, slovaški -oŷ in -ov, a h koncu opozarjam še na besede, ki sem jih izrekel gori na str. 3.

¹ Jezik izumrlih sedmograških Bolgarov, t. zv. Miklošičevih daških Slovenov, ki pa so se na Sedmograško priselili še le proti koncu srednjega veka iz Bolgarije, tako da je njihov jezik neke vrste nadaljevanje srednje bolgarščine, žal ne predstavlja več tako starih posebnosti, da bi nam mogel tukaj kaj služiti. Od padežev so ohranjeni sicer še gen. in dat. sing. ter dat. plur., ne pa več instr. sing. Prim. v glavnem spomeniku: *sas tvoja sveta beseada* (Miklošič, Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen, Denkschr. d. Wiener Akad. d. Wiss. fil.-hist. Kl. VII. 117. 144; literaturo o sedmograških Bolgarih gl. v K. Jirečka oceni Miletičevega dela o njih, AfslPh. 20. 114 sl.).

R. Nahtigal.

Oglej i Celje.

*Aquileia*¹ i *Celeia* dali su u hrv.-slov. i njemačkom jeziku oblike, koji se u fonetičkom i morfološkom pogledu nikako ne slažu. Najstariji hrv.-slov. pisani oblik potječe iz g. 1275. (?) z *Ogleja*² dva puta, za tim tri puta u adjektivu *podreka ogleiski*

¹ Ima još jedna *Aquileia* u Raetiji, koju Mommsen CIL III p. 739 sl. meće u *Aalen* kod Regensburga na rječici *Aal*. Ovdje se pitamo, da li je *Aalen* nastao iz *Aquileia* ili možda nema s tom riječi ništa zajedničko. Behaghel mi u privatnom pismu saopćuje, kako je vrlo lako moguće, da je *Aalen* nastavak od *Aquileia*; ali jer mu nijesu poznati ni dijalektički oblik ni historičke potvrde, ne može se o ovom pitanju decidirano izjaviti. U literaturi, koju mi je dobrohotno ispisao g. Oberstudienrat dr. Buchner u Münchenu, na čemu mu srdačna hvala, nije također decidirano riješeno pitanje etimologije. F. Haug i G. Sixt: Die römischen Inschriften u. Bildwerke Württembergs, 2. Aufl., Stuttgart 1914. p. 114 sl. kažu: „Der Name *Aalen* ist noch nicht befriedigend erklärt. Die Ableitung von dem Fluß *Aal* ist sachlich, die von *Aquileia* ist lautlich schwierig; germ. *alh* = Heiligtum anzunehmen ist nach Fischers Schwäb. Wb. I 123 überall da unmöglich, wo der Name mit dunklem *a* anlautet, was bei der Stadt *A.* entschieden der Fall ist. (Bacmeister, Aleman. Wanderungen 63.) Unter diesen Umständen darf wohl auch die Vermutung sich hervorwagen, daß der Name von der röm. *ala* herkomme, wie der Name der span. Stadt *Leon* u. der der palästinensischen Stadt *Ledschun* von röm. Legionen, die dort standen. Förstemann, Altd. Namenbuch, 2. B. 3. Aufl. p. 175 spominje potvrdu iz g. 1300 *Aulun* i pita, da li je „vorddeutsch?“ Das Königreich Württemberg. Stuttgart 1909 sl. 3. B. p. 25 spominje istu potvrdu i dijalektički izgovor *glä* i misli na ribu *Aal*. Beschreibung des Oberamts *Aalen*. Stuttgart. 1854. Bd. 33. p. 186 nema ništa u ovom pogledu; samo spominje gornju potvrdu *Aulen*. Württembergisches Urkundenbuch, Stuttgart. Bd. 6. p. 436 spominje također ovu potvrdu i misli, da ime grada potječe od imena rijeke. — Treća je *Aquileia* u Etruriji. Ova nije ostavila traga u današnjoj momenclaturi.

² Razvod istarski. Acta croatica (Mhj. VI p. 10, 11). Tu se spominje gospodin Rajmund *podreka*. Ova se je riječ zanimivo razvila iz *patriarca*. Drugo *r* ispalo je radi disimilacije (cf. *frđebati* < *verderben* u Žumberku); *tr* > *dr* je obično donekle u toskanskom i sjevernotal. dijalektima, sve ako ove riječi i ne mogu potvrditi s ovim prelazom iz ovih dijalekata, a to je valjda samo radi toga, što u ovaj čas nemam pri ruci vrelâ. Zanimivo je, da je *-iâ-* > *e* kao i u *Hadrianopolis* > *Drčnopolje*, *Drinopolje*, *Odrin* (iz *ve*

iz iste godine,¹ *ogljajske crkve*² iz g. 1405. Dok je ovdje po svoj prilici predlatinski dočetak *-eja*³ dao *-ej*, te je *Aquileia* prešla iz ž. r. u m., dotle imamo od *Celeia* imenicu sr. r. i za *-eja* rezultat, koji na osnovu fonetike ne bi nikako očekivali. U pogledu prelaza roda *Aquileia* se slaže s drugim starim imenima gradova ž. r., kao što su: *Aenona* > *Nin*, *Ancona* > *Jakin*,⁴ *Bononia* > *Budin*,⁵ *Flanona* > *Plomin*,⁶ *Glemona* > *Gumin*,⁷ *Montona* > *Motovun*,⁸ *Roma* > *Rim*, *Scardona* > *Skradin*, *Scodra* > *Skadar*, *Senia* > *Senj*, *Siscia* > *Sisak* i t. d. i brojna imena dalmatinskih otoka. Pored toga zagonetno je za romanistu, za što je *ī* u oba slučaja dalo u hrv.-slov. *j*, kad se zna, da se je već u vulgarno-lat. ovaj glas jednako izgovarao kao i *dī* i *gī* i da je rezultat od *j*, *dī*, *gī* u hrv. z ili ž: *Jadera* > *Zadar*, *jejuniare* > *žežinjati*, *juncus* > *žuk(v)a*, *Junianum* > *Žnjan*, *majus* > *maž*, *modiolus* > *žmulj*, *raja* > *raža* i t. d. Da se je u ranom srednjem vijeku *j* i u *Aquileia* ovako izgovarao, dokažu mnogobrojne potvrde za grafiju *Aquilegia*.⁹

Odrinē potječe tursko *Edirne* > srhrv. *Jedrene*). Ne može li se odavde zaključiti, da se je u 7. stolj. b. izgovoralo kao diftong *ea*, *ia*, koji izgovor pretpostavljaju i najstarije rumunjske tuđice iz slav. (*věkvъ* > rum. *veac*, *vac*)? — Ako se danas hrv. piše *Oglaj* mjesto *Oglej*, onda je to zacijelo zamjena neobičnijega dočетка s običnijim.

¹ ibid. p. 12, 70.

² Milčetić, Hrv. glag. bibliografija, Starine XXXIII p. 28. *gl* > *gl̄* je kao u *gliva* > *gl̄iva*.

³ Dolazi i u imenima mjesta u sjevernom Tirolu i Južnoj Bavarskoj: *Valleja* > bav. *Valley*. Privatdocent Dr. Ludw. Steinberger drži ovaj nastavak za predrimski (priv. saopćenje).

⁴ Prvo je *n* ispalo radi disimilacije, jer bi inače očekivali *u* kao u *sanctus* > *sut*.

⁵ Vidi moj članak u ČMFL VII, 166, 15.

⁶ Drugi primjeri za disimilaciju *n — n* > *m — n* nijesu mi poznati.

⁷ Nenaglašeno *e* je prešlo u poluglas kao u *Nedinum* > *Nadin*, a potom je *l* vokalizirano.

⁸ Tumačenje hrv. oblika *v*. u NVj XXIX 335 s. v. *Muntáč*.

⁹ Kos, Gradivo I št. 9, 61, 72, 73, 77, 78, 80, 158, 182, 213, II št. 37, 323^b, 334, 391, 399, 426 i t. d. *Ad Poetovio* > *Optuj*, *Ptuj* ne govori protiv zaključka, da se je i u *Aquileia* i *Celeia* *j* izgovaralo slično glasu *z*. U *Poetovio* je drugi slučaj. Ova se je riječ deklinovala i po *n*-deklinaciji: *Poetovione* ili *Petavione* v. Holder, Altcelt. Sprachschatz II 1026 sl. (zaradi promjene *o-a* v. moje Pojave vlt. jezika p. 27 § 33 i NVj. XXVI 23 sl.). *ī* je prema tomu jednom bio pred naglaskom, a drugi put poslije naglaska. U nenaglašenom položaju mogao se izgovarati kao u tal. *ajutare*. A mogao je

Slična se razlika u postupku sa sufiksom *-eja* može konstatirati i u njemačkim oblicima. Dok za *Aquileia* njemački oblici iz 13. i 14. stolj. glase *Ageleia*,¹ *Ageleie*,¹ *Agley*,² ili *Aglay*,³ posvema kao i u imenu biljke *aquilegia* ili *aculegia* > nvnj. *Agley*, *Akeley*, srvnj. *agleie*, *ageleie*, *ackeley*, stvnj. *agaleia*, *agleia*, *ackeleia*, *acoleia*⁴, cf. *Saturei* < *satureja*, *Salbei* stvnj. *salveia*, nvnj. *Salbei* < *salvia* kao i stvnj. *Meilân*⁵ < *Mediolanum*,

poslije palatalnoga vokala i iščeznuti, kako ćemo niže vidjeti. Interesantan je u ovom pogledu prvotni naziv grada, a kasniji naziv kraja *Foroiûli* > furl. *Friûl* (odatile njem. *Friaul* s bavarskom diftongacijom), tosk. *Friuli*. Ovdje je *î* izčezao; *o* u intertonici iščezao je također, *-ou* je dao disimilacijom *eu*, a ovo *iu*. Izvedenica *foroiûlanus* (kod Pavla Diakona, načinjena ovako, jer se je zaboravilo, da je u gen. *î* nastalo od *ii*) > *furlan*, odatle u Istri prezime *Frlan* (cf. Ak. Rj. III 74). Tosk. *friulano* izvedeno je od *Friuli*. Na početku riječi *j* se je drugojačije izgovaralo, cf. baš u Furlaniji *castrum Julium* > *Zuglio*, furl. *Zuj*, *Zujân* < *Julianum*. Istaknuti je razliku u postupanju s vlt. *j* u franc. imenu mjesta *Fréjus* > *Forum Juli*. Izgleda, da se na cijelom golemom području vulgarno-latinskoga jezika nije jednako postupalo s *j* pred naglaskom. Naš *Optuj* ili *Ptuj* osniva se dakle na obliku, koji je generalizirao izgovor *j* pred naglasom. Njem. *Pettau* ne osniva se na izgovoru Latinâ onoga kraja, nego je kasnije (u 9. stolj.) učenim putem nastalo iz *Petovio*, i to preko latinizatora u Salzburgu, koji su ovdje već u 9. stoljeću imali stražu protiv Madžara, cf. Kaemmel, *Die Besiedlung des deutschen Südostens vom Anfang des 10. bis gegen das Ende des 11. Jh.* p. 53. Iz *ze Petowe* > *Pettau* nastadoše i prezimena *Pettauer*, odakle kod Ptuja i u hrv. Zagorju *Pštovar*. Na gore spomenuti način mogao bi se tumačiti možda i gubitak od *v* u slov. obliku, cf. u Francuskoj mnogobrojne *Neyon* < *Noviomagus* cf. Juroszek *Zur Geschichte der jotazierten Konsonanten in Frankreich.* ZfPh. XXVII 567 sl., gdje je *vî* > *î*, a ne *ž*, kako bi trebalo da bude.

¹ *Sächsische Weltchronik* (M. G. Deutsche Chroniken II) napisana između 1230—51. p. 109, 124, 130, 132, 172, 249, 266. Matthias, *Die geogr. Nomenclatur Italiens im altdeutschen Schrifttum*, Leipzig, Brandstetter 1912 p. 59. ispredjuje s razvitkom od *Agileia* > *Aglei* srvnj. *Alzeie* (Volker von Alzeie), koje se je mjesto u rimsko doba *Altēja* zvalo.

² Ulrich von Lichtenstein, *Frauedienst*, napisan g. 1255 (Jaksch *Mon. Car. IV*) p. 141. Tako i u listinama a. 1361 Schwind u. Dopsch, *Urk. zur Verfassungsgeschichte* p. 208 i t. d.

³ *Landbuch von Österreich u. Steiermark*, napisan po svoj prilici prije g. 1291 (M. G. Deutsche Kroniken III) p. 723. Tako i u listinama a. 1359 (Državni arhiv u Beču. *Cod. IV.* 594 f. 52), a. 1343 *ibid.* 43 f. 219, a. 1329 *ibid.* Podatke o potvrdama zahvaljujem g. Kosu.

⁴ Na paralelu razvoja imena grada i biljke upozoruje i Matthias o c. p. 59.

⁵ Paulov *Grundriss I 2. Aufl.* p. 340.

dotle je u *Zilli* ili *j* isčezao, nakon što je izazvao „Brechung“ (cf. *crucea* > Krücke) ili ga u opće nije nikada ni bilo,¹ nego je $\bar{e}$ > *i* kao u *galleta* > stvnj. *gellita*, nvnj. *gelte* i izazvao „Brechung“ prvoga *e* u *i*. Kako ćemo kasnije vidjeti, ovo je potonje mišljenje jedino ispravno.

Starije njemačke potvrde² za *Celeia* glase ovako: a) *Cilia* g. 1262, *Cylia*, b) *Cylie* g. 1137, 1185, *Cilie* 1140—1165, *Zilje* g. 1212, *Cilye* g. 1252, *Cylie* g. 1323, c) *Cili* g. 1241, 1401, *Cily* g. 1499 kao i danas *Zilli* (odatle madž. *Cilli*). d) *Cyleia* g. 1340 bit će latinizacija njemačkoga oblika; kao pravi njemački oblici mogu se smatrati prema tome samo oni, što su navedeni pod a—c.

Da je *e* u sufiksu *-eja* koli u *Aquileia* toli u *Celeia* bio dug, pokazuju za *Aquileia* grčke grafije: *Ἀκυλῆια*,³ *Ἀκουιλῆια*, *Ἀκυλῆϊος*, *Ἀκυλῆσιος*. Za *Celeia* nema doduše takovih grafija, ali grčka grafija *Κέλεια* ne protivi se duljini, jer je ϵ bio zatvoren glas kao i lat. $\bar{e}$, isp. u talij. *ermo* < *ἔρημος*, *Stefano* < *Στέφανος*, *prezzemolo* < *πειροσέλινος*, *ellera*, *edera* < $\epsilon\lambda\iota\zeta$ + *hedera*. Strabonova grafia *εἰς Νωρηίαν πόλιν* kao i η *Ἀκυλῆια* direktno dokazuje duljinu za *Celēia* kao i za *Nōrēia*. Tako i postavlja Holder.⁴ Prema tomu je sufiks *-eja* u imenima gradova imao istu kvantitetu kao i u imenima biljki, isp. *saturreia* > tal. *santoreggia*, *pulēja (neutr. plur., koji je postao fem. sing. kao i frc. *gaudia* > *joie*) > tal. *puleggia*. Ako s ovom činjenicom isporodimo hrv.-slov. *Oglej*, njem. *Agley* s *Aquileia* s jedne strane, a slov. *Cělje*, njem. *Zilli* s *Celēia* s druge strane, opažamo jedino u njem. *Zilli* zamjenu za klt. $\bar{e}$ = vlt. *e*, koja se ima očekivati. Medjutim notorna je činjenica, da bi se isti fonem imao očekivati i u slov.-hrv. oblicima, budući da se za vlt. i romansko *e* i u ovim jezicima može očekivati zamjena *i*: *golida* < *gallēta* preko sjevernotal. *galeda*, *lopiž* < *lapideum* (klt. $\bar{i}$ = vlt. rom. *e*), *Kobarid* = furl. *Čhavored*⁵

¹ Isp. ostatak sekundarnoga *j* u *Käfig* < *cavea*, *Venedig* < *Venetiae*.

² V. Zahn ONSt. 96.

³ Grčko *zv* je redovna zamjena lat. *qui*, cf. *Ἀκυλας* za *Aquila* kod PW. I gornje su potvrde iz PW.

⁴ Altcelt. Sprachschatz I 884, II 700.

⁵ O ovom imenu prema prof. Ramovš posebnu studiju. Upozorujem na razliku u postupanju sa sufiksom *-ētum* u Furlaniji i Dalmaciji. U Dalmaciji ostaje *-et* i u hrv., isp. *Lovret* < *lauretum* NVj XXIX 333, premda je

i t. d. U *Oglej* imali bi za ovaj isti *é* naše *e*, a u *Céľjē* izgleda na prvi pogled, kao da¹ je *é* dao poluglas, slično kao u *Nedinum* > *Nadin*, gdje je *e* nenaglašeno, i onda iščezao. A ipak ne znam sličnih primjera za *ě*. Ja sam dosele zbilja mislio, da slov. *Celje* potječe direktno od lat. lokativa *Celēiae*.¹ Ali se ovo mišljenje ne može održati, jer 1) nema drugih potvrda za *é* > *ě*,² 2) očekivali bi, da će dočetno *-ae* preći u poluglas i otpasti, kao što je to slučaj u bezbroju drugih primjera: *Seniae* > *Señ*,³ *Bononiae* > *Budin*,³ *aciale > *ocěl*, mlet. *prevede* > *prvad*, mlet. *caleze* > *kalež*, mlet. *doge* < *duce* > *duž*, *dužd*⁴ i t. d. Kasnije sam opet morao modificirati svoje mišljenje i držao sam, da je *-ēiv* zamijenjen našim sufiksom *-i*, *-ja*, *-je* kao u *Skoplje*, *Bibinje*.⁵ Nastala bi na taj način adjektivna izvedenica, koja se je slagala s imenicom *mjesto*, koja se je podrazumijevala. Bio bi to pendant od *Dělmīnī* > *Dívno*,⁶ gdje je *-inī* > *iv* bio identificiran s našim sufiksom *-iv*. Budući da se je kod ovog imena podrazumijevala imenica *polje*, nastao je sr. r. *Dívno*. Medjutim me je g. prof. Ramovš upozorio na današnji akcenat *Céľjē*, koji pretpostavlja stariji *Celjě kao *žěna* < *ženā*. Ovaj se akcenat ne može pretpostaviti, ako bi se *-eiv* > *-je* osnivao na zamjeni sufiksa. K tomu dolazi i ovaj historičko-lingvistički razlog. Slaveni se pojavljuju u *Noricum* između g. 568.—595.⁷ Zatekli su tu romanizovano keltsko stanovništvo (cf. Budinszki, *Ausbreitung d. lat. Sprache* p. 165 sl.), koje je kao i u drugim provincijama, n. pr. u Dalmaciji, govorilo vulgarnolatinskim jezikom. Oni su prema tomu zacijelo čuli izgovorati *j* kao *z*⁸ kao i u Dalmaciji. Ovaj bi se glas svakako protivio zamjeni sufiksa.

Sve ćemo ove poteškoće ukloniti, pođemo li od ispravnog prosuđivanja prvotnoga keltsko-romanskoga oblika. Izvjesno je, da je keltsko-romansko stanovništvo *Noricuma* poznavalo pored

i u Dalmaciji redovita zamjena *ɛ* > *i* cf. Bartoli II § 298 p. 336. Ove razlike ne znam za sada tumačiti.

¹ Glasnik b. h. zem. muzeja XXXIX 141 bilj. 126.

² Jedina bi potvrda bila *acētum* > *ocetr*, ali slav. tudica ne potječe iz lat., nego iz germ. *akit* cf. Miklosich, *Et. Wbch.* 219.

³ Isp. *ČMFL* VII 166, 15.

⁴ *d* je dodan po analogiji deklinacije *daž*—*dažda* u južnoj Dalmaciji.

⁵ NVj XXIX 326.

⁶ Glasnik b. h. z. m. XXIX 128.

⁷ Kos, *Gradivo* I p. XXXIII.

⁸ Isp. moje *Pojave* p. 39 § 64.

pisanoga *Celeia* još i *Celea* bez *j*, koji je oblik potvrđen iz Britanije.¹ Taj je gubitak potvrđen i za lokativ *A Cele*,² gdje je *-eae* sažeto u *e*. S istim gubitkom i s istim sažimanjem potvrđena je i adjektivna izvedenica na *-ensis*: *Celensis*³ na natpisu, koji je nađen baš u Celju. Sa stanovišta vlt. jezika ovaj se gubitak daje lako protumačiti. Gl. *mejere* prešao je u 1. konjugaciju: *mejare* je potvrđen u prov. Dalmaciji s gubitkom od *j*: *miare*⁴ (*ea* > *ia* u hiatu). Može se uzeti i za stanovitu teritoriju vlt. jezika kao i za tal. jezik, da *j* pred naglasom ne prelazi u *ž*: cf. *adiutare* > tal. *aiutare* > *aitare* > *atare*.⁵ Prema tomu se može zaključiti, da su se izvedenice *Celeianus*, *Celeiensis*, gdje je *j* pred naglaskom, izgovorale ovako i da je u ovoj poziciji *j* poslije *e* mogao i ispasti. *Celensis* je, kako smo vidjeli, zaista i potvrđen. Od ovakih je izvedenica nastao novi oblik bez *j* *Celea*, koji je i potvrđen. Od lokativa *Celēae* > *Celē*, koji je potvrđen, razvio se zamjenom *é* > *i* sasvim pravilno slov. *Celí. Dočetak *-i* dao je povoda jezičnoj svijesti, da je u ovom obliku slutila slav. lokativ. Kako pak lokativni nastavak *-i* dolazi samo poslije palatala: *kraji*, *noži*, *polji*, dok poslije nepalatala *ě*, nije čudo, što je *l* promijenjen u *lj*: *Celjĭ. Odatle je opet načinjen novi nominativ *Celjĕ, koji se je dalje sasvijem pravilno razvio u *Celjĕ*.

c u *Celje* < *Celeia* može da pretpostavlja izgovor *Kelĕa* t. j. da *k^e* nije bilo još asibilirano u vulgarno-latinskom jeziku Noricum u vrijeme dolaska Slavena.⁶ Međutim njemačko *Zilli*

¹ The Atheneum 1892 p. 509 prema Holderu o. c. Paulus Diaconus spominje mjesto *Zellia*, koje mnogi historičari identificiraju s *Celje*. Ova bi grafija pokazivala *i* za *ě*, kao što se često puta čita u latinitetu dekadencije, na natpisima i dokumentima Merovinga. Ali nije ni najmanje izvjesno, da je ova identifikacija ispravna. Kos, Gradivo I p. 188. naveo je razloge, koji s jačinom govore protiv nje. Dvostruko *ll* upućuje na to, da je bio naglasak *Zellia* a ne *Zellia*, kako bi morao biti prema *Celĕia*. Dakle i grafija govori protiv gornje identifikacije.

² CIR 947 prema Holderu o. c.

³ CIL III 5159 (aetatis infimae) možda baš iz dobe prije provala barbara.

⁴ Isp. moje Pojave p. 71 § 123. Ove misli dozrele su u meni u razgovoru s prof. dr. Ramovšem.

⁵ Isp. gore str. 25 sl. bilj. 9.

⁶ Isp. moj članak u ZfrPh. XLI 150 br. 14. Ovom ću problemu, t. j. pitanju izgovora lat *c^ei* u vrijeme dolaska Slovena na Balkan posvetiti posebnu studiju.

samo za se pretpostavlja asibilaciju kao i u *census* > *Zins*, *Caereliacum* > *Erlach* iz *Z'erlach*,¹ ali može da potječe i iz slov.² Njem. *Zilia*, *Zilie*, *Zilli* nije doduše mužno tumačiti, da je došlo u njemačka usta slov. posredovanjem, jer se *Zilli* < *Celēa* dade protumačiti i na osnovu njemačkih fonetskih zakona. Ali historijski razlozi govore za slov. posredovanje. Nijemci se pojavljaju u ovom kraju mnogo kasnije od Slovenaca, u 9. stoljeću,³ u vrijeme, kad nijesu više mogli čuti od Keltoromana ove provincije *Celēa*. Moglo bi se čak uzeti, da se *Zilli* osniva na slov. lokativu *Celji*, a *Zilie* na slov. analogičkom nominativu *Celje*, kako se je zacijelo još govorilo u 9. stoljeću.

Obratimo se sada natrag k slov. *Oglej*: njem. *Agley*. Treba odgovoriti na pitanje, zašto ovdje nemamo *é* > *i*. Da se odgovori na ovo, treba prije svega ustanoviti kvalitet od *e* kod tamošnjih Romana. Danas govore Furlani⁴ *Akuileje*, *Inkuileje*⁵ (u Gorici), *Ninkuileje* (u Korminu, Fiumicello i Gradiški). Budući da se govori *ε* mjesto *e*, kako bi bilo po zakonu, jasno je, da su ovi oblici došli u furlansku upotrebu učenim putem, i to posredstvom crkve. Nije pučka, nego učena riječ. Zna se, da se *ε* govori u učenim riječima za *ē* već od ranog srednjeg vijeka. Začudo je, da se ovo *ε* mjesto *e* nalazi i u pravim furlanskim oblicima, koji i u konzonantizmu pokazuju pučki izvor. Ovi se furlanski pučki oblici danas rijetko upotrebljavaju, ali dolaze u imenima mjesta: *Aolēε*, *Olēε*⁶ (ora quasi in disuso, piše mi g. Battisti) ali postoji i danas u nazivu rimske ceste Ronchi-Aquileia: *Vidolēε*, *Vidolēεε*⁶ < via d'Aquileia i u

¹ Meyer-Lübke, Einführung 3. Aufl. § 145, 265.

² Prof. Behaghel mi piše: Weder *Cilli* noch *Pettau* bedürfen einer slowenischen Form als Vermittlung. Ali opet valja istaknuti razliku između *Altēia* > *Alzei* i *Zilli*.

³ U ovo stoljeće meće početak bavarske kolonizacije istočnih krajeva Kaemmel: Die Anfänge deutschen Lebens in Österreich I. Na str. 140 kaže: „Selbst der Name *Cilli* kommt dem slow. *Celje* näher als dem römischen *Celeia*“. Kako ovo ne govori filolog, nego historičar, koji često sudi po suzvučnosti, Kaemmelov je nazor bez ikakve težine.

⁴ Ove mi podatke saopćuje g. dr. Battisti, bibliotekar u Gorici.

⁵ Početno *a* u *Aquileia* shvaćeno je kao prijedlog i zamijenjeno s *in*.

⁶ Pirona, Diz. friulano 781 piše *Aolēe*, *Olē*, *Bordolēe*, *Vidolē*. Njegov slov. oblik *Ogloja* ne postoji. Za njem. *Aglar* kaže Matthias o. c. 59, da se

Bordolĕĝ < *burgus d'Aquileia*. Vidi se, da je učeni upliv de-
formirao i pučki oblik. S punom izvjesnošću možemo dakle
uzeti, da je hrv.-slov. obliku temelj ϵ učenoga izvora. Ovaj
glas ne prelazi u *i*.¹ Za njemački se oblik može dapače tvrditi,
da potječe ne od furlanskoga oblika nego od latinskoga
Aquileia, koje se je jednako razvilo kao i ime biljke.² Ovo
pak potonje zacijelo je ušlo u njemački jezik učenim putem.
Za hrv.-slov. oblik ne može se ovo kazati i to radi toga ne,
što za *qui* ne bi očekivali *g*.³ Naš se oblik daje protumačiti,
ako rekonstruiramo furlanski oblik 7. stoljeća, kad se Slaveni
pojavljuju u ovim krajevima. Kaošto se u *aquila* $\underline{a}$ asimilirao
velaru u talijanskim dijalektima,⁴ tako je i *Aquileia* prešlo u
Aculeia. Ovaj je oblik potvrđen u latinitetu provincije Dal-
macije u izvedenici *aculeiesis*⁵ (= *-ensis*). Odatle se razvilo u
7. stoljeću **aguleia*, kako se može zaključiti iz grafija *-ago* za
-ako u drugim romanskim zemljama iz toga vremena.⁶ Oblik
Aghulea s furlanskim gubitkom *j* poslije *e* potvrđen je kod fra
Giacomino Pugliese⁷ (13. stolj.). U furlanskom se je *j* < *di*,
gi, *j* sačuvao samo poslije *a*, *o*, *u*: *raj* < *radia*, *mujul* < *mo-
diolu*, ali *-eá* < *-idiare*. Za 7. se stoljeće, kad Slaveni ovamo
dolaze, može uzeti, da se je *j* poslije *e* još izgovaralo. Isto se
tako mora uzeti na osnovu hrv.-slov. *Oglej*, da se još tada
izgovaralo *g* pred velarom, koje je kasnije ispalo, isp. još furl.
uzzá < *acutiare*, *avost* < *agustus*. Prema tomu je **Ago(u)lĕia*

dade potvrditi od 16. stolj. Zanimivo je, da dolazi i kod Vitezovića Ak.
Rj. I 35. Kako se ima shvatiti ova zamjena sufiksa, nejasno mi je.

¹ Cfr. u Dubrovniku *tovjelica* < *tabĕlla*, *hvjelica* < *ofĕlla*. Primjeri s *i*,
koje spominje i Bartoli II § 293, morat će se drukčije tumačiti.

² Matthias o. c. p. 20 doduše kaže, da se *g* u *Aglei* ne da protuma-
čiti iz čisto germ. sredstava, „setzt vielmehr eine vorherige Wandlung im
Romanischen voraus, die noch in die Zeit des Vorahd. zurückzuweisen ist“.
Ali za ime biljke ne znam drugi put, nego li učeni.

³ Cf. *quaresima* > *korizma*.

⁴ Isp. cors. *ógula*, gall. *akula*, frc. *ailla*, Meyer-Lübke, Rom. Gramm.
I § 502 i Literaturblatt f. germ. rom. Ph. 37, 379. Na ovakvu asimilaciju
upućuje i srhrv. *jegulja*, ako je posuđena iz *anguilla*.

⁵ Isp. moje Pojave § 55 p. 34.

⁶ Meyer-Lübke, Einführung 3. Aufl. § 145 p. 162. Matthias o. c. zah-
tjeva ovu podlogu i za njem., v. bilj. 3.

⁷ Monaci, Crestomazia it. p. 92 = Bertoni, Duecento p. 68.

u latinitetu onih krajeva dalo sasvim pravilno slov. **Ogvelej*¹ > *Oglej*. Hrv.-slov. oblik izvanredno je važan za kronologiju furlanskih glasova. On govori za to: 1) da je *c* > *g* pred velarnim vokalom isčezao poslije 7. stoljeća,² 2) da se *j* u onom kraju već onda izgovaralo kao frikativni palatal, 3) da je *j* poslije palatalnoga vokala ispalo istom poslije 7. stoljeća, 4) da je učeni upliv na kvalitet od *ġ* postojao već u 7. stoljeću.

Napomena. Ad str. 25. Pitanje naše zamjene za vlt. *j*, *dġ*, *gġ* nije jednostavno. Zamjena sa *j* kao u *Oglej* i *Ptuj* vidi se još u *Trajanus* > *Trojan*, *Georgius* > slov. *Jurij*, hrv. *Juraj*, grüğ conger communis A. Rj. III 480 < *congrġus (cf. tal. španj. *congrġo*) > *grongġus (cf. tarent. *gronġe*) < *grongus* REW 2144. Moglo bi se uzeti, da su u ovim primjerima Južni Slaveni substituirali vlt. *j*, *gġ* radi sličnosti izgovora sa idg. *dġ* > praslav. *dž*, koje se na teritoriji Slovenaca i Čakavaca Hrvata razvilo kasnije u *j*. Prema tome bi ove tuđice bile veoma važne za kronologiju naših glasova, jer bi se iz ovoga moglo zaključiti, da su Južni Slaveni u vrijeme dolaska u ove krajeve izgovarali *dġ* > *dž* slično spomenutim vlt. glasovima. Istaknuti valja u potvrdu ovoga zaključka još i to, da *Georgius* > *Jurij*, *Juraj*, štok. *Đurađ* (isp. i dalmatinska imena mjesta *Sučurac* < *Sut* + *jur*' + *vc* i *Suđurađ* < *Sanctus Georgius*) pokazuju isto teritorijalno razmjještenje kao i *meja* i *međa*. S druge strane ne smije se smetnuti s vida činjenica, da u vlt. jeziku pokazuje grč. ζ isti razvitak kao i *j*, *dġ*, *gġ*. To se opaža i u srhrv. *τράπεζα* > srhrv. *tġpeza* pokazuje isto *z* kao i *Jadera* > *Zadar*. Ovo se isto *z* nalazi i u rumunjskom: *jacere* > *zace* kao i *-ez* < *-idio* od grč. *-ιζειν*. Problem bi dakle bio u tome, za što je u nekim slučajevima nastala substitucija, a u drugim nije, jer se ne može misliti na kronologičke razlike, na različitu starost n. pr. u *Zadar* i *Oglej*. Bit će najbolje, ako se oprezno izrazimo, da još nemamo dovoljno substrata, kako bi prosudili naše reflekske *j*, *z*, *ž* za spomenute vlt. glasove.

¹ Za prijelaz *o*' > *v* isp. *Bononiae* > *Bvđinv*, *Corinū* > *Kariv*, *scodella* > *zdġla*, itd. Matthias o. c. p. 22 tumači gubitak vokala u njem. obliku premještanjem akcenta: *Áglei*.

² Ovaj zaključak vrijedi i za Dalmaciju gdje imamo od *Tragŭrium* > hrv. *Trogir*, tal. *Traù*, isp. Glasnih b. h. zem. muz. XXXII 30.

Slov. Celje.

V prednjem članku si tolmači g. prof. Skok današnje slov. *Celje* na ta način, da so si Slovenci izposodili obliko vlat. lokativa *Celēae*, ki je v njihovih ustih dala praviloma *Celí, kar so radi končnega *-i* smatrali za loc. sing. neutralnega debela na *-io*, ga zato izpremenili v *Celjī in k temu na novo stvorili nom. sing. *Celjē* > *Celje*. Že v zasebnem pogovoru sem g. prof. Skoku izjavil, da to tolmačenje ni nemožno, da pa si postanek slovenskega imena razlagam malo drugače; ker me g. prof. Skok tudi s svojim nazorom o razvoju vlat. *ē* v besedi *Aquilēia* ni prepričal, da je njegova razlaga oblike *Celje* edino možna, si dovolim podati v sledečem svoje mišljenje.

Gornja razlaga me moti, ker jemlje za vlat. *ē* kot edini in splošni slovenski refleks *ī*, ki ga imamo n. pr. v *Kobarid*, kar se mi ne zdi potrebno, kakor kaže obliki *Celje* gotovo bližji *Oglej* in je treba računati z različnimi vlat. narečji (in izgovorom) na vzhodu ali zapadu slovenske zemlje in dalje še s skrčenjem *ē + a*. Dalje menim, da bi Slovenci, če bi že sprejeli *Celēae* kot *Celí, to obliko sklanjali v gen. *Celija, loc. *Celiji itd. (prim. *vêrij*) in bi se nom. glasil *Celij, t. j. dvomim, da bi smatrali obliko *Celí za loc. sing.; kajti loc. sing. sufiksally naglašanih debel na *-io* se je v dobi, ki pride tu v poštev (VII. stol.), glasil n. pr. *noži*, *veselji*, ki je vendarle po dolžini naglašane končnice toliko različen od *Celí, da ni mogel vplivati na to, da bi se *Celí smatralo za loc. sing. in da bi dalje prepeljal naše ime v neutralno deblo na *-io*; pa tudi, če bi se to izvršilo, tedaj bi se moral loc. sing. glasiti **Cel'ī*, novi nom. sing. **Cel'ē*, kar bi moralo ostati odslej neizpremenjeno (izvzemši prehod *Celjē* > *Celje*) in tako bi nam ostala nepojasnjena oblika *Celje*, ki je še v XVI. stol. v rabi. Poleg tega bi loc. sing. *Celí mogel roditi ne le in edino neutralni nom. *Celje*, marveč z ravno tolikšno verjetnostjo tudi še maskulinni nom. **Cel'ī* ali femininni nom. **Cel'ē* (*i*-deblo). Ker pa je nastalo iz *Celēae* ravno ime srednjega spola, zato si razlagam *Celje* drugače.

Današnja oblika *Celje* govori s svojim odprtim *-e-* pod dolгим rastočim poudarkom brezdvomno za to, da je ta poudarek šele v kasnejši dobi razvoja slov. jezika prešel s končnega zloga na prvi zlog, prim. Ramovš AfslPh. 37, 289 sl., da se je torej predhodna oblika glasila *Celjē, kakor imamo *vešeljē* poleg še ohranjenega starejšega *vešeljŷ*. Pa tudi to ni prvotna slov. oblika. Izhajati nam je marveč iz *Celē — *Celjē*, ker tako slove naše ime, ko je — kolikor mi je znano — prvič zapisano v slovenski obliki, gl. Trubarjev Katekizem z dvema izlagama str. 270.: *Celee* (v l. 1575.), kjer znači pisava *-ee-* dolgo poudarjeni ozki *e*, prim. ČJKZ. I. 120. Oblika *Celjē* pa nas spomni na *veseljē*, *pitjē*, itd., kar beremo n. pr. pri Znojliškju (l. 1595.): *vešeljē* 40, *vpitjē* 153, *pitjē* 173, 189; dat. *pitjū* 172; v Dalmatinovi bibliji: *vešeljā* II. 152a; *vešelé* II. 2bs; loc. *v'oroshjej* I. 120a, 121b, 122a (2×); pri Hrenu: *vešeljē* I. 10a, 15a; pri Trubarju: loc. *uešfelei* T₅₇: 222 itd.; dalje še dialektično: *cvtjē*, *spanjē*, *korenjē* (Postojna); *žvenjē*, *cvtjŷjē* (goriški Kras); *osjē*, *osovjē* (Velike Lašče; LMS. 1880, 163 s. v. *osina*); *lędęvd'ē*, *vešęld'ē*, *orožd'ē* (Prekmurje); o *-jē* gl. še Škrabec, Cvet. 14.9; Valjavec, Rad 132, 211. Ta *-jē* < *-jŷjē* je kasneje prešel (dialektično) v *-jŷ* (*sadjŷ*, *žganŷ*; Borovnica) in se je poudarek mogel slednjič preseliti na predhodni zlog kakor v *ženā*, *nogā* (prim. *veš'alię*, *žou'lanŷ*; Raščica). Vse to nam kaže, da se je isti razvoj vršil tudi pri našem krajevnem imenu torej, *Celjē* > *Celjŷ* > *Celjŷjē*. Odtod tudi loc. sing. *Vcelei* Trubar, K II.: 255, < **cel'ē*.

Razložiti nam je tedaj, kako je *Celjē* nastalo iz vlat. *Celē(i)a*. Ta razvoj si mislim tako-le: *Celēae* je dalo slovensko *Celē, bodisi da je *ē* že v vlat. bil take kvalitete, ki je bila najbližja slov. *ē* ali pa po skrčenju *ē + ae*; tak nom. sing. na *-e* je bil v slov. jeziku možen edino le pri neutralnih deblih na *io* in že končnica *-e* sama je privedla do tega, da se je *Celē smatralo za nom. sing. neutralnih *io-* debel, vsled česar se je, gotovo še pod vplivom oblike *Celjaninŷ*, *Celjane*, *Celē preobrazilo v *Celjē* (ne **Cel'ē*). Ko je nekako od IX. stol. dalje *veseljŷjē* prešlo v *veseljē*, je jezik smatral *Celjē* za nastalo iz *Celŷjē in je naše ime doživljalo isti razvoj, ki sem ga zgoraj podal za substantiva na *ŷjē*.

Slovarski doneski.

As m. (pri kartah); pri sv. Miklavžu na vzhodnem Štajerskem: *hês* m.; prim.štaj.-nem. *Ess* fem. n. „Eins im Karten- und Kegelspiel“, Unger-Khull, Steir. Wortsch. 207; srdvn. *esse*, lat. *assis*; *h-* je v vzh.-štaj narečjih običajni protetični glas.

bančiti, *-im*, vb. impf. „1) irre reden; 2) lärmern (Suhor; LMS. 1894. l.); 3) zechen (Daničić, Akad. rj. I. 171)“; prim. še *halováni*, *halováti* in na Štajerskem *halobánčiti* „lärmern, tollern“. Iz nem. *fanzen*, tudi *alfanzen* schw. Zw. intr. „albern, faßeln, scherzen, foppen“ gl. Kaltschmidt, Gs. Wb. d. deutsch. Spr. 251.; *Alfanzerei* f., srdvn. *ale-vanz* m. „Possen, Betrug“: stvn. *eli-benzo* „Landstreicher“ in *ele-fenz* (PBB. 14, 104 A), srdvn. *fanz* „Taugenichts“ (Grimm, DW. III. 1320). Po Fischerju, Schwáb. Wb. I. 123 je beseda v pomenu „Betrug, Gewinn“ sprejeta iz ital. *all'avanzo* „zum Vorteil“. — Daničić l. c. primerja madž. *bandsa* „schielend“, meneč „jer i pijan čovjek škilji“: toda pojem „pijan“ je pri naši besedi gotov sekundaren, Prim. še *zbančiti* se „zbuditi se“, Barle LMS. 1893, 2.

batjága fem. „Prügel, Knüttel“; Sv. Miklavž; spada najbrž k rus. *batog*. id. (v nem. *Batocken* pl. Kaltschmidt l. c. 91) in gl. Berneker. EW. 41.

bènd(i)ja, *bàndija* f. Neka psovka, n. pr. pasja ti bendija (Sv. Miklavž); bendija (bendrga) školarska (Sv. Tomaž). Prim. še pri Pleteršniku, Slov. s. v. *berdija*, *berdiga*, *berziga*, *brdiga*. Kakor je težko najti za vse te besede jasnih izvornih oblik, se mi zdi, da tiči prvotno v njih nem. *Bendel* m. verkrüppeltes Wesen, Krüppel“, Unger-Khull l. c. 65. Glede končnice *-iga* je mogoče misliti, da se je imenovana beseda križala z besedo *wendig* adj. adv. (vom Vieh) „schwer zu bändigern, störrisch, böse“, Unger-Khull l. c. 630 in prim. še Schmeller, BW. I. 248: *bändig*, *bendig*, *bennig*: srdvn. *bendec*. Iz fraz kakor „*du Hund du bendiga*“ se je moglo izločiti slov. *bendiga*. Perušek Afsl. Ph. 34, 18 vidi v naših besedah beneško *pérdio*, *pérdia* < *pérdito*, *-a*; *perduto*, *-a*.

beríglá, baríglá fem. Prügel, Knüttel. Pri Sv. Miklavžu rabijo starejši ljudje izraz *verigla* f. v pomenu: 1) Weinpressriegel t. j. počrezni hlod, na katerem leži „prešpanj“; pri stiskanju se zapove vretenarju: „idi po veriglo“ t. j. naj privije „prešpanj“ tako visoko, da se še lahko vtakne veriglo v preslico; 2) Schlossriegel, Türschieber. Mlajši rod govori že „*veriga*“ (ljudska etimologija). Iz nem. *Wehrriegel* m.

bídra fem. Gugelhupf; Sv. Miklavž; *bider, -ra* m. Sv. Jurij ob Ščavnici. Iz štaj.-nem. *Wider* m. Germgebäck mit Rosinen, ähnlich dem Gugelhupfe; demin. *Widerl* n. Unger-Khull l. c. 632.

bifank m. poljska mera, Št. Ilj. Iz nem. *Pifing, Püfing* m. Ackerstreifen von zwei Furchen, begrenzt in der Breite bis zu zwei alten Klaftern: der P. des Murtales ist breiter als der des Raabtales; Unger-Khull, l. c. 83; prim. izvorno srdvn. *bifanc* stm. Umfang itd.

za-biščiti, -iščim vb. pf. jemand ausfindig machen, erjagen, erwischen; Sv. Miklavž. Iz nem. *erwischen*. Pri Sv. Barbari pravijo *za-drbišniti*.

bogožôven, -vna, adj. armselig; bogožovno živiti, Sv. Miklavž; prvi del naše sestavljenke je slov. *ubog* „arm“, v drugem pa imamo izposojeni nem. *-sal* (prim. srdvn. *armsal* n. Armut, Elend; *armselic* adj.).

bojsen, -sna adj. Prim. Pleteršnik s. v.: „*kozam pravijo rogate, ovcam pa bojsne, ali če se jim hočejo prav sladkati, tudi bojsce, bojsnice*“. Potemtakem je *bojsen* isto kot *rogat*. Zato izvajam besedo iz nem. *wachs* adj. adv. 1) mit Schneide oder Spitze versehen. schneidig, geschärft; 2) grob, rauch, Unger-Khull, l. c. 613.; *wächs (wacks, wäss, wäs)* „scharf“, Schmeller l. c. II. 839, 1019; kor.-nem. *waks* in *wās* Lexer, Kärnt. Wb. 248; prim. še Lessiak, PBB. 28, 133 (dve besedi: *waks, wehse* k *wachsen* in *wass, wetze* k *wetzen*). V slov. besedi je *-j*. prehodn glas, ki se često vrine pred spiranti, prim. *ojster, pojstla*.

brté, -éta m.; *bêtež*, m. dicker Mensch. Iz juž.-nem. *Brütt* m. ein fetter Mensch; *Brütti* f. eine fette Weibsperson; Kaltschmidt l. c. 127.

búrati, -an, vb. impf. zagrajati breg pri uravnavanju rek in vodotočev, LMS. 1895. Iz nem. *Wuhr* fem. n. südd. die

Wehr, ein Damm zur Wasserableitung; *wuhren* schw. Zw. ein Wuhr machen, Kaltschmidt l. c. 1079; prim. še kor.-nem. *wīra* Rinnsal mit Damm zum Ableiten des Wassers, srđvn. *wuor*, *wüere, Lessiak, l. c' 86.

búža f. 1) ein kleines Tierchen oder Ding; 2) der Kretin; *bužav* adj. schwächlich; *bužika* f. Gänschen; *púža* (*póža*) f. Mädchen, Puppe; *puže*, *-eta* Knabe, *púžast* adj. puppenhaft. — Iz nem. *Wusel* fem. die Gans, Kaltschmid l. c. 1082; *Wuserl* n. kürzlich ausgeschlüpftes Hühnchen, sehr junges Tier kleinster Gattung; *Wuserl!* *Wuserl!* Lockruf für Geflügel; *Wuserlet* adj. adv. (von Kindern) niedlich, zart, Unger-Khull l. c. 641; *Puserl!* Lock- und Treibruf für Geflügel ib. 132; *Wuselein* (*Wusol*) n. Kind das zu laufen anfang, Schmeller l. c. II. 1039. O sličnih vabljenkah (*buse*, *bise*, *büs*, *buseli* itd.) prim še Grimm DW. II. 563.

cêjok, m. das Handwerkszeug, Sv. Miklavž. Kakor *cajj* m. Stoff in kor.-slov. *cöyh* Lessiak l. c. 84 iz srđvn. *ziuc* (-g) Handwerkszeug, Gerät, Stoff, *cêjok* in *cöyh* se naslanjata na srđvn. izgovarjavo, *cajj* pa na nvn.

cêmati, *-am* vb. impf. 1) zaudern, unschlüssig sein, zweifeln; etwas ängstlich tun; 2) kargen; *cêmart* m. der Zweifler, der Karge; *čéma* f. langsamer Mensch; *čimiti* vb. impf. zaudern, langsam arbeiten. Iz nem. *ziemen* schw. Zw. 1) wie allgemein; 2) gespreizt tun, sich spröde oder zurückhaltend zeigen; Unger-Khull, l. c. 651.; (*ge*)*ziemen* südd. intr. lauern, zielen; tr. zählen, ausrechnen, Kaltschmidt l. c. 1092.

cík m. po hrbtu bel vol; *cika* f. krava z belkastim hrbtom; *cíklja* f. weisgefleckte Kuh; *cíkljast* adj. weisgefleckt; tudi *čik*, „Ochs“, *čika* „Kuh“? — Iz kor.-nem. *tsikx* m. weißgestreifter Ochs, *tsikha* f. weißgestreifte Kuh (iz *zucken*, gl. Lessiak l. c. 89).

címpet m. kovinasta ali lončena ploča za peko kruha, pogače, mesa; Sv. Miklavž; kajk.-hrv. *címpet* irdenes Gefäß, gl. Belosteneec I. 1207. Proti Štreklju, Slav. Lwk. 11., ki ni poznal štajerske oblike in je izvajal *címpet* iz nem. *Zinnbeck*, vidim v naših besedah nem. *Zinnplatte* (prim. Kaltschmidt l. c. 1094).

cmériti, *-im* vb. impf. eine weinerliche Miene machen, plärren itd. (o izvoru te slovenske besede gl. Berneker EW.

126. s. v. *cérq*) so prevzeli štajerski Nemci: *zmeren* schw. Zw. mit weinerlicher Stimme jammern und schluchzen, unterdrückt weinen, Unger-Khull l. c. 653.

cvahčati, *-ám* vb. impf. s kratkimi koraki hoditi; *pri-*, *do -cvahčati*; lastno ime: *Cvahte*. Iz nem. *zwtzeln* schw. Zw. mit kleinen Schritten gehen, trippeln; *Zwtzel* n. kleiner, dicker Mensch; Unger-Khull l. c. 657; Schmeller l. c. II. 1185.; *Zwack* m. a) Heftnadel des Schumachers; b) Schusterlehrling; c) kleine Person oder Sache, Schmeller l. c. II. 1171. *Zwtzen* je izpeljano iz *zwack* (*zwackezzen*) gl. ZfdAlt. II. 287, 65.

čimežen, *-na* m. Draht; iz štaj.-nem. *Zeineisen*: gegosenes Eisenstück von flacher oder stabartiger Form, das zum Verwalzen bestimmt ist, Eisendraht; Unger-Khull l. c. 646.

čobôdra f. Gepantsch, Geschwätz; m. Quacksalber. Štrekelj, Slav. Lwk. 14, 80 izvaja na dokaj zavit način našo besedo iz kor.-nem. *g'schwader* n. starker Regenguß, verdünnte Flüssigkeit in ne vpošteva pomena *Quacksalber*. Mnogo verjetneje je, da je *čobodra* iz nem. *Salbader* m. Quacksalber (Barbier), Schwätzer, ki je najbrž v zvezi (kot izposojenka) z lat. *salivare* durch Speichelfluß kurieren; prim. kor.-nem. *salfn* kurieren, züchtigen Lessiak l. c. 119; bav. *salfern* schnell, unverständlich, mit Ausspritzen des Speichels sprechen Schmeller l. c. 271; beseda je često v križanju s srdvn. *seifern* geifern, langsam rinnen (kor, dial *sāfrn* Less. 77; *saifern* Schmeller 229) in z židovskim *besübeln*, „beschmutzen“ (prim. bav. *Saber*, *Seiber*, *sebbern*, *seibern* Schmeller II. 207; juž.-nem. *Tschappert*, *Schlappert* „das Geifertuch“, Kaltschmidt l. c. 989).

čofitelj (*čovitelj*) m. Kautzchen.—Prim. avstr.-nem. *Schoffitl*, Cast. Wb. 250; kor.-nem. *Schufitl* Lexer l. c. 339; bav. *Schoffitelin* Schmeller l. c. II. 377. Tudi *čovik*, *čovinek* „Kauz“ bo najbrž izposojenka, prim. švic.-nem. *Tschawicke* f. Käutzchen, Stalder Schweiz. Id. s. v., dasi smatrata Štrekelj LMS. 1896; ČZN. V. 94; in Berneker EW. 163 slov *čuk* in tudi *čovik* za onomatopoeične tvorbe. O glasu *čvink* prim. še Pintar LMS 1896., 6.

čóha f. psica. Virštajn. — Iz srdvn. *zôhe*, stvn. *zôha* f. Kluge PBB. IX 178 nastavi za pragerm. **taukā* (stvn. *zôha*) in **taukkiō* (švic. *zöukx*). Beseda je razširjena v vseh germanskih narečjih (isl. *tóa* „Füchsinn“), radi česar ni misliti, da bi bila izposojena iz slovanščine po Štreklju, ČZN. VI. 60.

čugrl m. teliček, Št. Ilj. — Prim. štaj.-nem. *Tschugel*, *Tschigel* n. Stierkalb, Fohlen; dem. *Tschugelr*, *Tschigerl*; švic-nem. *tschugen* „saugen“.

dèban m. ein robuster Mensch, Sv. Miklavž. — K. sl. *debelb.*

disna f. svinja, Sv. Tomaž. — Iz madž. *diszno* „svinja“.

djùp, **djúpa** m. vlomilec, ropar; Št. Ilj. — Iz stvn. srdvn.

diub „Dieb“ po prehodu *iu*; > *iù*; prim. še kor. slov. *dïup* in *diap*, Lessiak l. c. 84, 38.

drùčiti, **drúčim** vb. pf. jmdem einen Stoß geben, stossen; Sv. Miklavž. — Iz nem. *drücken*; po Wintelerjevem pravilu, PBB. XIV., je *druckezzen* dalo *drutschen; besedo je ločiti od sl. *držiti*, gl. Berneker EW. 229.

dúrnik m. velik okoren lonec, LMS. 1894. Iz štaj.-nem.

Urn f., **Urning** m. altes Maß für Flüssigkeiten, Unger-Khull l. c. 612: *Turnmaß*: ist ein halb Gurkfelder-Maß l. c. 184; izvor je lat. *urna*, prim. Štrekelj ČZN. V. 43.

êc, **ajc** m.; **ìcek** m. bik; junges mämliches Kalb; **íca** f. junge kleine Kuh; **ícika** f. idem; božja icika Frauenkäfer. — Iz nem. *Heizel* m. junges Stierkalb; *Heinzel*; Kaltschmidt l. c. 390.

énga, **pénga**; v otroški poštevanki: *enga*, *penga*, *cincrlija* -*sedem votlih kompanija* . . . ; Sv. Miklavž. — Prim. nem. *Einchen*, *Beinchen* ozir. nizko-nem. *eneke*, *beneke*; prim. še *enklja* f. Eins, Einser in neko drugo otroško poštevanko, ki se začne *èketi*, *pèketi*, *cùketi* *mê* itd.

fláka f. cunja; prim. nem. *flack* m. abgerissenes Stück eines Stoffes oder Zeuges, Unger-Khull l. c. 237; *Flacke* f. id. Schmeller l. c. II. 786; srdvn. *placke*, *phlacke*, Lexer TWB. s. v. in gl. še Kluge EW. 9 s. v. *Placken*.

folgati, -*am* vb. impf. das Auslangen finden, Sv. Miklavž. Prim. štaj.-nem. *gefolgen* schw. Zw.: 1) was allg.; 2) genügend vorhanden sein, ausreichen; 3) genug haben, ausreichend versehen sein; Unger-Khull l. c. 273.

fózel, **fóžla** m. pleme, rod, vrsta. Virštajn; **báža** f. Art, Sorte, Rasse; **bážati se** von gleicher Gattung sein. — Iz stvn. srdvn. **fasel** n. foetus, proles, soboles; **fesil**, **feselig** adj.

frajka f, Lustmädchen, Sv. Miklavž. — Iz nvn. *Freier*, *Freien*, srdvn. *vríe* gl. še Berneker EW. 283. s. v. *frajieř*.

O prvotnem slovenskem naglasu $\overset{\sim}{\text{v}}$ rezijanskem narečju.

Fr. Ramovš AfslPh. 37, 151 sl. je za celo vrsto slovenskih narečij (Poljane nad Škofjo Loko, Črni vrh, Hote-dršica, Guštanj-Bočna, deloma tudi Kras in Rožanska dolina) konstatiral, da je slovenski naglasni tip $\text{--} \underset{\sim}{\text{a}} < \underset{\sim}{\text{a}} \text{--}$ in $\text{--} \underset{\sim}{\text{a}} \text{--}$ prešel v $\underset{\sim}{\text{a}} \text{--}$, ki je potem še mogel se razviti v $\underset{\sim}{\text{a}} \text{--}$ ali pa v $\text{--} \underset{\sim}{\text{a}} \text{--}$. Istotam si je zastavil vprašanje, ali se je ta razvoj vršil tudi v Reziji in Ziljski dolini, str. 154 sl., kar je tem bolj umljivo, ker Grafenauer AfslPh. 27, 223 ne za eno, ne za drugo narečje ne pozna drugače občeslovenskega preskoka $\underset{\sim}{\text{a}} \text{--} > \text{--} \underset{\sim}{\text{a}}$, marveč le ugotovi, da odgovarja dolenjskemu $\text{--} \underset{\sim}{\text{a}}$ ziljsko $\underset{\sim}{\text{a}} \text{--}$. Res je, da rezijsko in ziljsko današnje narečje na prvi pogled kaže, da v njem ni bilo označenega preskoka, ravno tako pa je mogoče, da more biti sedanje stanje rezultat kakega novejšega premika t. j. da $\underset{\sim}{\text{a}} \text{--}$ ni direktno prešlo v $\underset{\sim}{\text{a}} \text{--}$. Rožansko narečje, ki je po vsem tako blizu i ziljskemu i rezijskemu, pozna naš preskok v polnem obsegu, prim.: *lîes-lasâ, lîd-ladâ, mûest-mostâ, hawôb, papêw* itd. Zato se nam nehote vsiljuje misel, da je bil ta preskok občeslovenski in da sta ga ziljščina in rezijanščina kasneje zopet premenili. Priznam, da je v tem vprašanju težko priti do definitivnih zaključkov, to tem težje, ker nimamo starejših zadevnih dialektičnih tekstov z označbo naglasov, ker dalje rezijanska vokalna harmonija ovira jasno sklepanje iz kvalitet nenaglašanih vokalov in ker je dosedanje znano gradivo o ziljskem narečju dokaj revno in morda celo nezanesljivo. Iz vseh teh razlogov se je Ramovš l. c. glede našega preskoka o ziljščini in rezijanščini omejil le na domneve in sam priznal njih negotovost.

Da moremo stvari vspešno slediti, podam zaključke Ramovševih izvajanj: premik slov. *okô* > ziljsko *ókô* bi se moral vršiti 1) pred moderno vokalno redukcijo (torej najkasneje sredi XVI. stol.), ker bi sicer danes ne imeli *úhô*, ampak *vôho*; 2) pred krajsanjem vokala v poziciji pred dvojno konzonanco

n. pr. *srēbro*; 3) pred prehodom *oknō* > *ʷō_aknō*. To so pogoji, ki so morali biti dani, ako se je premik vršil. Da pa se je naš premik tudi v ziljščini in rezijansčini vršil, za to navaja Ramovš te-le dokaze: 1) sporadična ohranitev starega naglaševanja: zilj. *gaspū_sd*, rez. *arží*; 2) refleksi nekdam naglašanih vokalov: zilj. *gostō* (*ó* in ne *ō*), rez. *pōwuj*, *stárust*, *nōci*, *sōly* (*u* < *ō*; ohranitev končnega *-i*, ker je iz *-i*); 3) premik naglasa tudi tam, kjer je bil od nekdam (prvotno) na končnem zlogu: *zrēbē* < *žrēbē*. K temu je pripomniti, da more rez. *stárust*, *žívjust* imeti še stari korenski dolgi rastoči poudarek in da ni treba izhajati iz analogičnih oblik *starōst*, *živōst* t. j. da *-u-* v *pōwuj* itd. ni iz *ō*, marveč iz nenaglašenege *-o-*. V sledečem pa hočem navesti še nekaj primerov, ki govore za Ramovševo domnevo.

Ti primeri so: 1) ohranjena starina *lanî* (štok. *láni*); 2) kakor v *arží* je ohranjen preskočni naglas v acc. pl. *uší* (štok. *uš. ũši*; slov. acc. pl. *uší*), dalje acc. sg. *rokó*, *ocô*, acc. pl. *nohé*, *kozé*, *vodē*; prim. tudi predložni dat. sg. *k ũci* poleg nepredložnega *ocē* (isti slučaj kot pri *žrēbē*); 3) če se v rezijanskem narečju ne bi vršil prehod $\text{ə} - > - \text{ə}$, tedaj nam je nerazumljiva in nerazjasnljiva razlika med *zhūda* (zgodaj; stok. gen. *gōda*) in gen. sg. *bōga* (štok. *bōga*) ter instr. sg. *z[^]būhon* poleg *būhon* t. j. razlika, ki jo vtemeljuje predlog, torej isto, kar imamo n. pr. v dolenjščini prim. *Sbugom* Trub. CO: 19a; *pred tuoim Bogum* Dalm. Mos. 108b; 4) če bi v Reziji ne bilo naprej preskočnega naglasa, bi moral gen. sg. *snēga* dati **snōga*, kajti v rezijansčini se, kot v nobenem slovenskem narečju, prvotno dolgo padajoče naglašeni vokal ni nikdar krajšal; 5) kljub temu, da je Baudouin de Courtenay pri transkripciji zelo odvisen od shrv. naglasa, je vendar proti stok. *lākat* notiral *lākat*, torej s krajšim korenskim vokalom kot ga imamo pod njegovim naglasnim znakom $\hat{\text{^}}$; tak vokal pa je možen le pod drugotnim poudarkom, torej: *lākat* > *lakāt* > *lākat*, *lākat*; 6) ne vidim razloga, zakaj bi se morala v ziljščini proti nom. sg. *mūest*, v gen. sg. *mōsta* izpremeniti naglas in kvaliteta korenskega vokala, če je bil poudarek tudi v gen. sg. na korenskem vokalu. 7) Če za rezijansčino ne priznamo naprej preskočnega naglasa, bi bil n. pr. razvoj v sledečih besedah ta-le: *mēso* > **mōso* (prim. *pēt*, *spēt*, *svēt*) > *ūisu* (prim. *umūit*), kar odgovarja današnji obliki. V slučaju pa, da priznamo tudi za rezijansčino preskok $\text{ə} - >$

- $\hat{e}$, bi morali sprejeti tak-le razvoj: $m\hat{e}so > *m\hat{e}s\hat{o} > *m\acute{e}so > m\acute{i}su$. Ugovarjal bo kdo, čemu je naglas v $m\acute{i}su$ dolg proti kratkemu v $s\hat{e}n\acute{o}$, od koder tudi razlika v vokalni kvaliteti. Odgovoriti mu morem, da je $\hat{e}$ mogel v Reziji v nenaglašeni poziciji prej izgubiti dolžino kot $\acute{e}$; dalje bi z negotovostjo še opozoril, da je n. pr. tudi v dolenjščini nenaglašeni $\acute{e}$ povsod prešel v $\hat{e}$, nenaglašeni $\hat{e}$ pa je dal ali i , ali pa e , prim. Ramovš l. e. 141 sl. Vsekakor pa navedeni slučaj ne govori ni za, ni proti razvoju $\hat{e} > \acute{e} > \acute{e}$ v rezijansčini. Drugače je s sledečim primerom. Vzemimo, da prehoda $\hat{e} > \acute{e}$ ni bilo; tedaj mora dati $s\hat{e}no > *s\hat{e}no > *s\acute{i}no$ (prim. nom. pl. $l\acute{i}ta$, $d\acute{i}la$, $kul\acute{i}na$, kjer je $\hat{e}$ seveda novocirkumfektiran iz $\acute{e}$), česar pa nimamo; nasprotno pa, če sprejmemo ta prehod, dobimo: $s\hat{e}no > *s\hat{e}n\hat{o} > *s\hat{e}n\hat{o} > s\hat{e}n\acute{o}$, kar zares imamo; pripomniti je le, da je $-e-$ v $s\hat{e}n\hat{o}$ le teoretično mišljen in da je bil v času naglaševanja $\hat{e}$ nenaglašeni $\hat{e}$ najbrž enak $\acute{e}$, ki je šele po vokalni harmoniji prešel v $-e-$. Dalje primeri s kratkim korenskim vokalom:

$k\hat{e}lo$ $\left\langle \begin{array}{l} *k\hat{o}lo > *k\acute{u}lo \text{ (prim. } zh\acute{u}da), \text{ česar nimamo;} \\ *k\hat{o}lo, *kol\hat{o}, k\hat{o}l\acute{o}, \text{ kar imamo;} \end{array} \right.$

$j\hat{e}zero$ $\left\langle \begin{array}{l} *j\hat{e}zero > *j\acute{z}er\acute{o}, \text{ česar nimamo;} \\ *j\hat{e}zero, *j\hat{e}z\hat{e}ro, j\hat{e}z\hat{e}r\acute{o}, \text{ kar imamo.} \end{array} \right.$

Mogoče bi kdo v tem zadnjem primeru zahteval za $-e-$ drugega zloga glas $-i-$, ker je $\hat{e}$ prešel v rezijansčimi v $-i-$ prim. Boudouin de C. Opyt § 118., torej bi današnja oblika imela sloveti nekako $*j\hat{e}zyr\acute{o}$. Vendar ne vemo, ali je v dobi, ko se je govorilo $*j\hat{e}z\hat{e}ro$, bil $-i-$ že tako blizu glasu $-i-$, da bi se po zopetnem preskoku naglasa tudi v nenaglašeni poziciji moral še razvijati v isti smeri (proti $-i-$); dalje moram opozoriti, da je ravno v tej smeri raziskoval Ramovš l. e., pa ni mogel priti do kakih rezultatov. Smatram razvoj $\hat{e} > \acute{e}$ za starejši kot razvoj $\hat{o} > \acute{u}$, $\hat{e} > \acute{i}$ itd.; mogoče je, da je narečje te razvoje takrat t. j. v dobi oblike $*j\hat{e}z\hat{e}ro$ šele začelo naznačevati (n. pr. $\hat{o}$, $\hat{e}$), da pa se po preskoku naglasa ta embrij ni mogel dalje razvijati, ker so mu bili odtegnjeni življenjski pogoji.

Mislim, da je po navedenem nele dokaj verjetno, marveč že skoraj dokazano, da je v rezijansčini $\hat{e} > \acute{e}$ in dalje v $\acute{e} > \acute{e}$.

Csl. *destv* : slov. *déstan*.

Kakor je znano, so pridevniki gršč. *δεξιός, δεξιτερός* = lat. *dexter*, sti. *dákšinal* itd. stvorjeni na podlagi adverb **deksi*, ki je prvotno lokal sing. *s*-debla **dekos-* gl. Brugmann, Griech. Gram.⁴ §§ 175, 205; Boisacq, Dict. s. v. *δεξιός*. Poleg tega pa imamo še druge tvorbe: **deks-uo-* (stir. *dess*, got. *taihswa*), **deks-no* (sl. *desnò*, kar imam za prvotno slovansko obliko in ne **desnò*, prim. še Vondrák, Aksl. Gram.², 186. Meillet, Études I. 111 proti Wijk, AfslPh. 36, 589; bolg. *désen* je razlagati tako kakor *jásen*, gl. Berneker, EW. 276) in **deks-to-* (alb. *djá9te* in csl. *destv*). Kolikor morem zasledovati, je csl. *destv* znano iz Vostokovovega slovarja csl. jezika, kjer je navedeno dvakrat v istem stavku „*oroži pravednimi destymi i ušnimi slavoq i dosaž(d)eniemb*“, str. 198. in 534. Besedo rabi rokopis (Georgios Hamartolos) XV. stol., pri Miklošiču Lex. pal. X. citiran z Georg.-Vost. Iz omenjenega slovarja jo je prevzel Miklošič l. c. s. v. *destv*. Berneker EW. s. v. *desnò* meni, da pri etimoloških kombinacijah *destv* ne more priti v poštev, ker je preveč osamljeno in se nahaja po Leskienovem sporočilu itak še na popačenem mestu. Kar se tiče popačenega mesta, je Leskien gotovo mislil na gori citirani stavek, ki zares ne podaja nobenega smisla. Pa tudi če je to mesto v smiselnem pogledu popačeno, še ne moremo trditi, da bi radi tega imeli opravka tudi s pisмено pomoto *destv* nam. *desnò*. Nisem sicer docela prepričan, da je oblika *destv* eksistirala; hočem pa v sledečem podati nekaj misli, ki — se mi zdi — opravičujejo ali vsaj ne izključujejo eksistence oblike *destv*.

Pri Trubarju berem zelo pogosto *déstan, déstna, déstno* „*dexter*“ in *destníca* „*dextra*“, prim. *deftnu Oku* T₅₇ : 11; T₈₂ : 16; *deftnu uhu* T₅₇ : 244; *deftnu lice* T₅₇ : 12; T₈₂ : 18; *deftna roka* T₅₇ : 12; T₈₂ : 16; *na fuio deftno stran* T₅₇ : 78; *deftne* acc. pl. KII : 471; *deftniza* T₅₇ : 13; Ps. 44b, 52b, 113a; T₈₂ : 19;

deftnizi K₅₀ : 160; *deftnici* T₅₇ : 59 (2×), 78, 131 (2×), 236; Ps. 34b; KII : 523; *deftnice* Ps. 43b; *deftnizo* Ps. 35b; *fidy na Deftnici Boshy* KII : 23; *Taku bodesh na Sodni dan — Odlozhen na to Deftno stran* TPP : A3b. Le redko berem pri Trubarju *désən* prim. *na defni strani* KII : 73; *defniza* Ps. 39b, 83a, 86a, 90b, 143b; *defnizo* TDP : A3a; *na defnici* T₅₇ : 245; Ps. 34 b; KII : 140. Nastane vprašanje, kako naj si razložimo *déstən*. Najenostavneje bi bilo reči, da je *déstən* nastalo po križanju *destv* × *desnv*, kar bi bilo lahko, da nam je oblika *destv* popolnoma zagotovljena. Dalje bi si *déstən* mogli tolmačiti z Miklošičem, Vgl. Gram.² I. 354, ki meni, dasi nejasno, da je skupina *-stn-* po nekod prešla v *-sn-*, drugod pa *-sn-* > *-stn-*. Tu je treba najprej pripomniti, da prehoda *-sn-* > *-stn-* nobeno slovensko narečje ne pozna, čeprav ni nemogoč, prim. za češčino Gebauer, Hist. mluv. I. 396.; od Miklošiča citirano slov. *prístən* ima prvotni *-t-* (**pristv* je kakor *prostv* sestavljena, v katere drugem členu imamo **st(h)o-* korena **st(h)ā-* „stati“, gl. še Persson, Btrg. I. 240) in nemško ime reke *Püstnitz* je dobilo svoj *-t-* lahko šele v nemških ustih, ali pa ima tudi prvotni *-t-*, prim. ime reke *Piesting* na spodnjem Avstrijskem, v starejši dobi pisano *Pistnicha* (l. 1020), *Piesnic* (l. 1100) in gl. še Miklošič, Sitzber. Wien. Akad. ph.-h. Kl. 1874., šte. 431. Pač pa je slovenskim narečjem znan prehod *-stn-* > *-sn-* n. pr. v Prekmurju: *lásno*, *žalosni*, *mosnica*, *očivòsno*, drugod le sporadično: *šesništ* (Rezija), *mùsnj* (Postojna); zelo poredko ga najdemo tudi pri Trubarju: *oblastnik* R₅₈ : P_{IV} b, s (*oblastnik* R₅₈ : T_{IIIa}; T_{IVa}; Z_{IVa}); *slafnim dellom* KII : 525; *is lafne vole* Pav. 38b (*laftnim* Pav. 40a; *laftne* Pav. 45a (2×), *laftnimi* Pav. 47b itd.) in semkaj štejem tudi gori navedene primere *defniza* itd; prim. še Megiser: *oftnu* s. v. Stachel in *ofnu* s. v. Stupffruet. Iz tega sledi za Truberjev govor, da je *déstən* prvotna, *désən* pa drugotna oblika. Kljub temu pa bi lahko izvajali *déstən* < *desən*, rekoč, da je v času, ko je *-stn-* prehajal v *-sn-* in ko se je praviloma že govorilo *lasnà*, a še *lastèn*, k staremu *désna* bil stvorjen analogični masc. *déstən*, ki se je potem posplošil. Vendar je to malo verjetno, ker bi za današnje narečje na Raščici pričakovali *déstən* in ne *desən*, oziroma bi morali reči, da je kasneje v naši besedi zopet izpadel *-t-*, tako da bi imel cel razvoj tele štadije: 1) *désən*,

désna; 2) *déstān*, *désna*; 3) *déstān*, *déstna*, *destníca*; 4) *déstān*, *désna*, *desníca* in 5) *désān*, *désna*. Pri tem bi tretji in četrti štadij morali staviti v XVI. stoletje. — Slednjič bi še lahko mislili, da je *-t-* v *déstān* nastal na isti način kakor v *jěst* < *jàs*, *azv*; doslej pa pristop *t-* a v tej besedi ni pojasnjen. Pojav *jàs* > *jěst* si je pač tolmačiti tako kot nvn. *Obst*, *Axt*, *Papst* itd. proti srdvn. *obez*, *ackes*, *bâbes*, gl. primere pri Wilmannsu, Deutsche Gram. I.³ str. 210 sl. § 152, 2 in fiziološko razlago pri Bremmerju, Deutsche Phon. 47, pripomba. Ta pojav je vezan na absoluten konec besede in zato pri *déstān* ne more priti v poštev.

Po vsem tem je verjetno, da je *-t-* v Trubarjevem *déstān* prvoten in radi tega bi pripisoval tudi csl. *destv* možnost eksistence.

Dodatek: Prof. Jagić mi v zasebnem pismu sporoča, da tudi Sreznjevskega Materialy, ki mi niso pri roki, za *destv* ne navajajo drugih primerov razen onega iz Georgija Hamartola; zato misli, da *destv* in *destvŋ* nista nikdar eksistirala in da je tudi Trubar govoril *desān*, a pisal pod vplivom lat. *dexter* tudi *destān*. To mnenje je dokaj verjetno, posebno če še upoštevamo, da je Trubar, ki je pisal *lasna* in *lastna*, mogel k govorjenemu *desna*, oziraje se na *dexter*, misliti, da je *desna* glede glasu *-t-* enakšna z *lasna* in da je etimološko upravičena oblika pravzaprav *destān*. Da je pri Trubarju zares vpliv latinske besede mogoč, o tem nam priča n. pr. naslonitev adv. *sûpār* na lat. *sub* : *Subper* T₅₇: 358, 420, 423; Ps. 27a; Pav. 64a; KII: 55, 57, 75 . . . poleg *Super* KII: 46, 545; T₈₁: 69, 265.

Fr. Ramovš.

Slov. *rês* „verum“.

Sl. *rêsno* < *rêskno- prim. lit. *raiszkus*, gl. Pedersen IF. 5, 44 živi v slov. *rêsno* (< *rêšno*), *resnica*, *resnoba* itd. in pa še v adverbu *rês*. ki proti naštetim nima glasu -n- in daje misliti, ali ni iskati v njem neke prvotnejše, s formantom -no- še ne razširjene oblike. Ta domneva pa naleti takoj na odpor, ker, izhajajoč iz prvotnega **rêsk-*, ne moremo uvideti, zakaj je izginil -k-, kar se je lahko zgodilo le v skupini -skn-, gl. Vondrák, Aksl. Gram.² 186. Ker nas izguba glasu -k- veže na skupino -skn-, moramo tudi pri obliki *rês* izhajati iz prvotnega **rêskn-*. Razvoj našega adverba se je potemtakem vršil na sledeči način. Slovenščina je imela v adverbijalni rabi obliko *rêsnb, kakršno imamo n. pr. v *strmb*, *opêtb*, *prêmb* itd., gl. Miklošič, Vgl. Gram. II. 55; Vondrák, Vgl. Gram. I. 479; Brugmann IF. 27, 270. Njeno eksistenco moremo dokazati iz starejših tékstov in iz sedanjih narečij; *rêsnb je po onemitvi končnega -b- prešlo v *rêsn* (enozložno), kasneje v *rêsnj*, *rêšno*. V tej formi jo berem pri Dalmatinu: *Rejfen je, de vfi Ajdouski Krajli kmallu red leshé* Bibl. II. 6 b; *Ieremias je rekâl: Tu nej rejffjem* Bibl. II. 46 b (o prehodu -n > m pozneje); *Letu je tudi dobru rejšin, ali mi je letukaj vsamemo hpotrebi* Bibl. II. 92 b; dalje poznajo narečja: *rîsan* (Rezija; Baudouin de C., Opyt § 120; Mat. štev. 880); *rêšjn* in *rêš* (Sv. Križ pri Rogiški Slatini); *rêšjn* (Slovenske gorice); *rêšj* (Guštajn); *rêšno* (rožanska dolina); *rêšjan* (Prekmurje; gl. Pável, Magy. tudomán. akad. VI. 1917., str. 186.; samo pred labiali imamo *rêšsam* n. pr. *je rêšsam prišeg* Kühar, Nar. bl. v. ČZN. str. 4., ki pa ima mlajši -m, saj je itak v prekmurščini etimološki -m prešel v -n; glede prehoda *ç* (< *ø*) v *a* prim. *gôusanca*, *vâjat* itd. gl. Pável, A vash. szlov. nyelvj hangt., 9). Podobno je adv. *dêšno* iz *dêsnj*, *desn (enozložno), *desnb, gl. v Dalm. Bibl.: *ni na deffan ni na lejcu* I. 119 b; *v' Aroeri, na defantiga Mêfta* I. 182a;

na tèm Hribi Hahila, kateri na deffen leshy te Pufzhave I. 163a; aku je na deffan fkrye I. 273a; na deßan II. 3b itd.

V obliki *rêsn se je -*n* izgovarjal nezveneče: **rêsn̥*; to sem za prvotno skupino -*tl̥*, -*tlb* trdil že v Prac. lingw. Baud.- str. 59., sklicujoč se takrat le na enake pojave n. pr. v češčini, gl. Gebauer, Hist. ml. I. 59, 301. Kljub redkim pisanim slovenskim jezikovnim virom moremo pa vendar to stanje tudi za slovenščino dokazati, če vpoštevamo, da končni nezveneči -*l̥* za tujca ni bil slišen in ga ta zato tudi ni pisal; tako nam je brati -*mysl̥* v sledečih besedah: *Domemus*, *Godemus*, *Nasmus* (*Domomysl̥*; *Godimysl̥*, *Našemysl̥*; v listini iz l. 864.; Kos, Grad. II. 191); *Dabramis* (*Dobromysl̥*; v listini iz l. 827; ib. II. 94). Na isti način si tolmačim v brižinskih spomenikih pisavo *pozstavv* II. 93, kar je brati *postavl̥* (*postavlb*). Dialektično je mogel tak nezveneč končen sonornik sploh onemeti in to se je zgodilo pri naši besedi v narečjih na Kranjskem: **rêsn̥* > *rêš* (Gorenjsko), *rêiš* (Dolenjsko). K navedeni onemitvi prim. Jespersen, Lb. Phon. 88; Broch, Slav. Phon. 237, 244 sl. Ta razvoj pa obenem dokazuje, da je *rêsn̥* prvotna slovanska oblika in ne **rêsn̥n̥*, ker bi adv. **rêsn̥m̥* mogel dati v slovenščini edinole *rêsan* in nikdar ne *rêš*.

Zdi se mi verjetno, da se je že takrat izvršil (dialektično) tudi prehod **rêsn̥* > *rêsn̥* (kasnejši *rêsn̥m̥*) in sicer najprej le v poziciji pred labialom v stavku; moremo pa tudi reči, da je -*n* > -*m* šele v obliki *rêsan* in bi tako identificirali naš pojav z onim v *shramba*, *bramba* itd. gl. Miklošič, Vgl. Gram. I. 339 ali n. pr. v premurskem „*pa sê zamán*“ proti „*jê pa zamám bŭy*“ (Kühar, l. c. 27. ozir. 12), o čemer je razpravljajl Ilešič, Ljet. jugosl. akad. l. 1916., 17 sl., le da je pri naši besedi to narečje posplošilo to, ono ono obliko, tretje pa rabilo tudi obe (n. pr. Dalmatin). V tem oziru naš primer ni osamljen, prim. *pêsan-pêsam*, *bâsan-bâsam*, *têdân-têdâm*; Trub. Ps. ima n. pr.: *Peiffen* gen. pl. 1a; *Peifnom* dat. pl. 1a; instr. pl. *Peifenmi* 4a, *Peifnami* 10b in pa nom. sg. *Peifem* 4a; acc. sg. *Peifam* 13a; nom. acc. pl. *Peifmi* 3a, 4b, 7b, 10b; gen. pl. *Peifem* 4a; Krelj: *pêsam* 15b itd.; *bafni* acc. pl. Trub. KII : 217; *bajfen* Dalm. Bibl. I. 189b — *bajfem*, *bajfsem*, *bajfmi* Rogerij, PE. II. 65; *kednou* Kol.₅₇ : e II.2; Kol.₈₂ : 16; CO : 36b — *kedmou* Kol.₅₇ : e, Kol.₈₂ : 10; dial. *kêidân* in *kêidem* (Borovnica). Škrabec, Cvet

XI. 7 je menil, da je *-m* v *pēsəm* nastal na podlagi instr. pl., kjer se je *-nm-* asimiliral v *-mm-*, *-m-*: *pēsənmī*, *pēsəmmī*, *pēsəmi-pēsmi in navaja tak instr. pl. (*Pejfmī*) iz naslova *K₈₄* in *K₉₅*, pa ga beremo tudi drugod: *Peifmī* Ps. 3a, 9b itd. Kakor pa kažejo že gori navedeni instr. pl. (*Peifenmī*), se omenjena asimilacija ni vršila in dalje pričajo n. pr. instr. pl. *prikafni* *K_{II}*: 282, *steimi veruy* Ps. 249a, *Sapuuidi* *T₆₀*: c3b itd., da je njihova končnica samo *-i* t. j. *Peifmī* kot instr. pl. ni nič drugega kot oblika, prevzeta iz nom. gen. acc. pl. Škrabčeva razlaga nam tudi ne bi pojasnila oblik *rēsəm* in *tédəm. Semkaj pa ne spada dvojica *žēnin-žēnim* „sponsus“ (*Shenimu* *CO*: 73a; *Shenim teh Diviz* *MB.* (l. 1788): 46 — *Shenin* *CO*: 131a, 134a; 136as; *Shenina* *MB.* 64, 83, 84 itd.), kjer imamo zameno sufiksov *-im* (prvotni, prim. csl. *ženima* „uxor“) in *-in*, kakor tudi v *čēim* „vitricus“ proti *ozhin* pri Megiserju; še manj moremo semkaj šteti zameno *-m-/-n-* v *Prošimiz* *Kol₅₇*: d II. 1; *Prošimiz* *Kol₈₂*: 4; *prošimez* *Meg.*, kar je brati, kakor priča *prosimez* v *Dalm. Bibl. I.* 263a za *prozîmæc* (tako še v prekmurščini), t. j. po ljudski etimologiji (*zima*) premenjeni *prosîmæc* „januarius“; radi *-ff-* *-β-* pa bi vendar bral *prosîmæc* in v njem vidim križanje oblik *prosîmæc* × *prozîmæc*.

Fr. Ramovš.

Stesl. *nejevêr̃*: slov. *nejovêr̃an*.

O slovanski nikalnici *ɛ (-*je*-) < *η gl. Meillet, *Études* I. 168. V slovenščini, ki ima za *ɛ* glas *ɛ* v naglašenem dolgem, *ɛ* v nenaglašenem zlogu, je -*je*- ohranjen v besedah *nejevêra*, *nejevêr̃an* in *nejevólja*, *nejevólj̃an* (poleg. *nevêr̃an*, *nevóljen* prim. *Nevernikou* Dalm. Bibl. I. 268b; *Navyrniki* Gorjup ZL. 190; *neuolno* Trub. T₆₀: c4b; *fneuolo* T₆₀: d2b itd.): *najevirnikam* Gorjup ZL. 182; *nejevóljzov* Ravnikar, Sgod. II. 152; dialektično: *najavól̃n* (Gorenjsko; o *ɛ* > *a* gl. Afsl Ph. 37, 309) in prim. *najavernikou* SIG. 46, *najevól̃y* (Luža pri Dobrničah na Dolenjskem). Poleg tega pa berem še: *Neouernik* Trub. Pav. 65a; *neiouernim* EDP. (iz l. 1563) 66; *neouernih* EDP. 100; *neiouerni* ib. 170; *neoverne* Krelj Post. 76b; *nejovoln* SPE. 25; *neiouerin* Stapleton, pogl. 21. *nejovirniki* Rog. PE. II, 536; *najovirnike* ib. 378; *najovêrna* ib. 505; *najovjernim* ib. 526; *nejovjêrniga* ib. 529; Janez Svkr. SP. III.: *Neovernikou* 13, 451; *Neoverniki* 429, 430, 456 (poleg *Neverniku* 110; *neverni* 177, *nevernosti* 317, 318); Skalar: *neoueren* 53b; *neouernost* 150b; *naiouerni* 271a; *naiouernost* 422a (poleg *nauernosti* 53b; *nauollen* 53a; *k' ueliki nauolli* 118b); rokopisni Tomaž Kempčan iz l. 1659: *neouernike* 173b; Schönleben: *neoveren* 398; *najoverniki* SIG. 50; v nekem rokopisnem katekizmu iz XVIII. stol.: *Neovernikou* 58, *neovernik* 140; pri Gorjupu ZL.: *nejojo vyrne* 105; *Najovirnike* 115; *Neovirniki* 115; pri Pohlinu, Opr. *najovirni* 98 itd. Kako je nastalo *nejo* < *neje*? Ta prehod si razlagam takole: prvotni slovenski *e*, preglašen za palatalnimi konzonanti iz prvotnega *o*, se je pričel v slovenščini, ko je izmirala palatalna narava predidočih konzontanov, opuščati in jezik ga je po vzgledih s predidočim trdim konzontanom nadomestil z *o*; tako beremo že pri Trubarju *pobulshouati* CO : 8a, *Mezhom* CO : 61b, *kupzshouati* CO : 30b; pri Dalmatinu, Bibl. I.: *bojovael* 125a (2×), 125b (4×), *s'ognjom* 122b, 123b, *hlapzou* 125a itd. (poleg *kralem* CO : 23a, *refmishleuane* CO : 47b; *s'ognem* Bibl. I. 123a, 126a; *hlapzeu* Bibl. I. 136b itd.). Jezik je v dobi, ko je *svojevólj̃an*, *svojegl̃av* itd. po *radovólj̃an*, *malovêr̃an*, *sladkosnêd̃an* itd. prešlo v *svojovólj̃an*, *svojogl̃av*, tudi *nejevóljen*, *nejevêren* izpremenil v *nejovólj̃an* *nejovêr̃an*, ki jih imamo v gori navedenih primerih. Pripomnil bi le še, da je gorenjsko *najavól̃n* < *nejevól̃n*, ker bi *nejovól̃n* moralo dati **naju-vól̃n*, prim. *sujugw̃d̃n*.

Fr. Ramovš.

Slov. *jěž*, *jězero*.

Skrabec, Cvetje X. 12, b navaja pri primerih s korenskim *ě* tudi *jěž* „erinaceus europaeus“ in *jězero* „lacus“: *jěž* je slišal v svojem kraju (Ribniška dolina), dostavlja pa, da bi bilo po etimologiji pravilno *jěš*, kakor ima tudi Pleteršnikov slovar. Na *-ě* kažejo zares splošno dolenjsko *jěiš*, *jěiša* (Borovnica, Raščica, Ribnica; če piše Škrabec l. c. *jěiš*, se je pač glede naglasa zmotil) in prim. tudi pri Dalmatinu, Bibl. II.: *Iěsh* 13 b; *Iěshi* 6b, 13b, 123a (*ě* = *e*), dočim pričakujemo *jěš in prekmursko *đěiš*, *đěišova kòuža* nam. *đěš. Vsi slovanski jeziki govore le za prvotno *ěžb < **ěghjo-* (lit. *ežys*, let *efis*, grš. *ěživos*), gl. Berneker, EW. 266. Različne slovenske dialektične oblike ne morejo odločevati, ker sta dolgo poudarjeni etimološki *e* in *ě* v sedanjih refleksih sovpala, prim. rožansko *jwš* (*snwsh* in *šwst*), kraško *jěš* (*sněh* in *liět*), gorenjsko *jěš* (*sněh* in *lět*) itd. Možnost, da bi že v nekem praslovanskem narečju nastalo križanje korenov **ěgh-* in **aig-* „bosti“ (glede slednjega gl. pri Bernekerju, EW. s. v. *igpla*) in da je na ta način nastalo *ěžb, ni verjetna, čeprav imamo to v germanščini: stvn. *igil*, nvn. *Eigel* (staro), stnord. *igull* (koren **aig-*) in pa stvn. *igil* „Igel“, stnord. *igull* (od korena **ěgh-*), prim. Torp-Falk pri Ficku⁴, III. 23. Kot podporo za existenco oblike *ěžb bi mogli navesti tudi sl. *jěžb* „jěž“ proti lit. *ežė* in v skrajnem slučaju še *azb* < *ěžb, če bi takšna oblika bila verjetna, proti **ěg(h)-* v lit. *esz*, let. *es* itd. in meniti, da je *ěžb podaljšana prevojnja stopnja drugače običajnega slovanskega *ěžb. Vse to pa bi bilo le ugi-banje; radi tega menim, da gori omenjena dolenjska in prekmurska oblika nimati *e* < *ě*, marveč je ta *e* = etim. *e* + *i*, t. j. pred spirantom *ž*, *š* (kakor tudi pred drugimi) je čisto fiziološko utemeljeno nastal prehodni *i* vsled anticipacije dvignjenja jezikove ploskve za sledeči spirant, gl. še Strekelj ČZN. I. 33 sl, tako da imamo tu isti pojav kakor v *běižat* (Poljane nad

Škofjo Loko; Črni Vrh nad Idrijo); *pèjčë, rèjčë* (Ziljska dolina); *tydôjsta, pòjč, vòjžà* (Rožanska dolina); *šéjst* (Rezija); *pójstla, ójstar, gójzda, újsta, újzda, zagójzda* itd. itd. (po Kranjskem).

Pri rus. *òzero*, štok. *jèzero* pričakujemo v slovenščini *jèzêro*, kar tudi imamo, dasi bolj redko: *jezêr, jazêr* (vas Jezero pri Tomišlju pod Ljubljano), *jazêra* (prehod v femininum; Guštajn) in prim. še Ravnikar, Sgod.: *jeséro* II. 176; *jeséru* dat. sg. II. 126 (2×). Zvečine pa so narečja pod vplivom predložnih padežev (*k jêzeru, v jêzero*) ohranila $\hat{}$ na prvem zlogu: *jêzer* (Borovnica), *jêzer(q)* (Bohinj, Bled), gl. še Ravnikar l. c.: *jéser* I. 128; *jésera* gen. sg. I. 216 (2×); *Jéser* I. 217. Istotako nam je brati oblike pri starejših pisateljih prim. Trubar: *Ieferu* Ps. 199a; T_{s1}: 436, 439 (2×), 440, 441; *Iefferu* Ps. 209a; Megiser: *jeferu*; Dalm. Bibl. II.: *Iesera* 8a, 16b, 17a; *Ieserih* 8a; Znojilšek: *Ieseru* 12; Stapleton: *Ieseri* 35 itd. Ker je bil ϵ v tej obliki za glasom, ki je tvorjen s priporo prednjega dela jezikove ploskve proti prednjemu delu trdega neba, je v nekih narečjih jezik potegnil sledeči ϵ v artikulacijsko lego *j-a*; s tem je $\epsilon > i$ in *ji-* se je zlilo v *i-*: *îzeru* (Ribnica; istotam tudi *îza, îzan < jêza, jêzan*), *îzer* (Tacen), *îzarə* (Rožanska dolina) in prim. še pri Trubarju *yferu* T_{s2}: 384, *Iffera* Ps. 187a s. Pri Pohlinu Opr. beremo še *jîferu* t. j. *jizêru*, kar je nastalo najbrž preko *jazêru* (*ja > i*). Večkrat je čuti tudi oblika, ki jo Škrabec l. c. navaja, namreč *jêjzeru*; vendar ni to oblika kakega narečja (mogla bi biti predvsem dolenjska), marveč le individualna. Pri nji ni misliti po Škrabcu na vplivanje besede *îž*, temveč imamo zopet pojav prehodnega *i* pred spirantom.

Fr. Ramovš.

Psl. **nêsm̃* : slov. *nêsam*, *nîsam*.

Iz **ne-esm̃* skrčeno **nêsm̃*, gl. Vondrák, Vgl. Gram, I. 168., mora praviloma dati v dolenskem narečju *něisam*, kar zares imamo, v gorenjskem pa *nêsam, namestu česar se rabi *nîsam*. To obliko je pravilno razložil že Štrekelj, O Levč. prav. 119 sl. kot analogijo po *nîmam*, skrčenem iz *ne-îmam*; vendar se hočem pri nji nekoliko pomuditi, ker zahteva Štrekljevo pojasnilo nekaj popravkov in dopolnil.

Slovenska narečja rabijo za naši dve obliki tole: ena skupina oblike, ki jih moremo izpeljavati iz prvotnih slovenskih *nêsam*, *nêmam* n. pr. *něisam*, *něimam* (Raščica); *nâisam*, *nâisə*, *nâi-nâimam* (Ribniška dolina); *něisam*, *něimam* (Borovnica); *něsny*, *němam* (Goriški Kras; gl. še spodaj); druga skupina ima *nîsam*, *nîmam* (slov. knjižni jezik; Belakrajina, Cirkno, Rezija, Koroško, Gorenjsko; Goriški Kras ima poleg gori navedenih tudi *nîsny*, *nîmam*). Moremo torej reči, da je *nîmam*, pravilno skrčeno iz *ne-îmam*, pretvorilo prvotno *nêsam* v *nîsam*, obratno pa je *nêsam* vplivalo na *nîmam* ali *ne-îmam* (v rabi še v XVI. stol.: *ne imamo* K_{II}: 262; *ne ima* K_{II}: 387) in ga pretvorilo v *nêmam*, kjer imamo v prvem zlogu računati, sodeč po sedanjih refleksihi v narečjih, z *ê*, kakor je pravilno mislil že Škrabec, Cvet. XI. 5 in ne mogoče z *e* po Štreklju l. c. ki te druge analogije ni vpošteval. Ti dve analogiji tudi nista mladi in Štrekljeva trditev, da začenja oblika *nîsam* za *nêsam* nastopati šele v XVIII. stoletju, ne odgovarja resnici; kakor nam pričajo slovenski tiski in rokopisi sta bili obe analogiji izvršeni že v predliterarni dobi, prim. Trubar: *nefem* K_{II}: 189; *nefmo* K_{II}: 54; *nei* K_{II}: 466; *ne* Art. 65a; *nei fo* Pav. 10b; *ne fo* Pav. 77a, T₈₂: 457; Tulščak: *neifem* 28a (2×), *neifī* 4b, *neifmo* B_{IVa}, *nei* 20a; Dalmatin, Bibl: *něfim* I. 25b.; *něfi* I. 25a; *nej* I. 3b, 19a, 24b, 25a; *né* I. 3 b itd. — *neimamo* Tulš. 14b; Dalm. *némash* Bibl. I. 2b, *néma* I. 26a itd. Pisatelji Gorenjci so po svojem narečju pisali *nîsam* *nîmam*, po vzgledu svojih dolenskih prednikov pa tudi

něsam, *němam*, prim. EDP. (1563. l.): *tim fbrauim ni trebi arzny* 60; *ny* 60 (2×) — *nei* 41, 61; *Nei mogel biti fam* 147; *neifmo* 155; *neimash* 45, 46; Stapleton: *nifem* 4 (2×) *nifi* 4, 19; *ni* 12, 13, 18; *ny* 17; *niste* 19, *nifo* 14 (2×), 16; *nimaio* 13 — *neifem* 4, 8; *nefim* 8; *nei* 7 (2×), 11, 15; *nemate* 16; *nemam* 19; *Nyefem* 4 je pomotoma za *Nejefem*. Oboje beremo tudi pri Znojilšku (l. 1595.): *ni* 82, 94 (2×); *nimam* 87, 94; *nimash* 112 — *nefim* 41, *nefte* 102, 117; *nej* 82 (2×), 146; *nejmam* 106; *nejmash* 52; *něma* 25. Samo gorenjsko obliko piše Skalar (*nifso* 195a, *nima* 4b, 42b) in nastopa od 18. stoletja dalje že skoro izključno (Pohlin, Japelj). Kreljevo pisanje (*ni* 14b; *nifo* 14b; *nimaio* 21b — *nei* 4b, 5a, 31b (4×); *neifam* 30a; *něfam* 30a; *něfmo* 32a; *němaio* 14b) nam mogoče kaže isti pojav, ki smo ga omenili za današnje goriško-kraško narečje.

Iz te razlage sledi, da moremo imeti *nīsam* le v onih narečjih, ki poznajo *němam* in *němam* le tam, kjer je v rabi *něsam*, kakor je mislil in trdil že Štrekelj l. c. 121. Temu pa se protivi rožansko narečje prim. *nīsny*; *mát učiso domá*; *očéta nčir nčisny vidou* (Kres II. 532); *quiso*; *nči triba* (Slov. Plajberk) — *němam*, *nčěmam*, *quěmam* (Kres. I. 664); istotako beremo tudi v Duh. br.: *ni* 3, 4; *nifo* 4 — *nemam* 75 (po gorenjski tudi *nima* 33). Rožanske oblike si moramo razlagati torej drugače; one tudi ne morejo ovreči Štrekljeve razlage, čeprav se to na prvi pogled zdi. Prvotno *něsm bi dalo v spodnjem Rožu *něsam, v zvrhnjem pa *nīsam*, ki je torej za en del tega narečja pravilno razvita oblika. V spodnjem Rožu je *ia* < *ě* le mlajši refleks t. j. nastal je po mlajši diftongizaciji prvotnega (za celo rožansko narečje skupnega) *ī* < *ě*; ta diftongizacija pa v absolutnem koncu besede ni imela tako ugodnih tal kakor v sredi besede, kar vidimo tudi pri spodnje-rožanskem *ua* < *ō*, proti zvrhnje-rožanskemu (in nekdam splošno rožanskemu) *ū* < *ō*, n. pr. *būah* in pa *nōbū*, *tōstū*, *māsū* (spodnji Rož); *būh*, *nōbū* (zvrhnji Rož). Tako je v III. sing. *ně* > *nī* (zvrhnji Rož), ki se tudi v spodnjem Rožu ni diftongiral, ker je *-ī* v absolutnem koncu besede; ta *nī* je ob pojavljanju mlajše diftongizacije v spodnjem Rožu vplival, da se tudi v drugih oblikah (v sredi besede) ni izvršil prehod *ī* > *ia*: *nīsny*, *nīsə* itd.

Za izhodno obliko današnjega *němam* bi lahko smatrali ali *němam (kot analogijo po *něsam*) ali pa *ne-īmam*; v obeh

slučajih pričakujemo za danes *nîmam. Zdi se torej, da je prvotna rožanska oblika bila različna od navedenih dveh. Pri zasledovanju razvoja oblike *nômam* nam more biti vokal *ö* za vodnika. Vidimo namreč, da je *ö* nastal iz rožanskega *e* (< psl. *ê, ě, e*) v kratko-naglašenem in nenaglašenem zlogu na ta način, da se je *e* pod vplivom sledečega palatalnega konzonanta ali visokega vokala pričel tvoriti v višji artikulacijski legi (*ǣ*) in šele kasneje je prišel med mixed-vokale (vpliv neenergičnega izgovora; smer k indiferentni legi jezikove ploskve), prim. *hrôjam, hrôšim, tȕdôistâ, pôĭč, nôstî, lôsica* itd., *smrĕqa* (*smrĕka* > južno-sl. *smrĕka (prim. štok. *smrĕka*); prvotno rožansko *smrĕka* in po mladi podaljšavi: *smrĕqa*; tu je pripomniti, da narečja na črti Rezija-Koroško-Prekurje prvotnega rastočega *ê*, ki se je v južni slovanščini skrajšal, v nezadnjem zlogu niso podaljšala kakor n. pr. kranjska narečja: *smrĕka*) proti loc. sing. *na smrĕčâ* (*smrĕĉi* > *smrĕĉi, smrĕĉi*); nom. sg. *urâh*, gen. pl. *urĕh* proti nom. pl. *urôšĕ* itd. Če imamo *-ö-* tudi v *nômam*, tedaj moramo reči, da je nekoč v tej obliki v soseščini *-ö-* ja bil palatalen konzonant ali visok vokal in to je bil seveda le začetni *i-* oblike *imam*; razvoj je bil potemtakem ta-le: *ne-îmam* je pod vplivom pozitivnega *imâm* (danes v Rožu: *mâm, máš* itd.) prešlo v *ne-îmâm* *neĭmâm; naglas je šele kasneje prešel na prvi zlog (prim. rožansko *mâs* poleg *môsû*; *nĕcâmō* < **nĕc-na-mo(h)ô*: nikalnica *ne* je le v nenaglašeni poziciji mogla preiti v *na*), tedaj: *nĕĭmam, *nôĭmam in po podaljšavi *nôĭmam* in *-ĭ-* je pod vplivom oblik *mâm, máš* slednjič se opustil: *nômam*. V rožanskem narečju toje obliki **nĕsm̃* in *ne-îmam̃* druga na drugo nista nič vplivali, marveč sta se vsaka zase razvijali samostojno.

Fr. Ramovš.

Slov. *tédan* „hebdomas“.

Za poznamenovanje tedna imajo severni Slovani izraz, ki je sestavljenka iz zaimka *to-* in samostalnika *dǫnъ* (češ. *týden*, polj. *tydzień*, dol.-sorb. *tyžéń*) ter označuje dni, ki se do „tega (istega) dne“ vračajo, prim. Berneker, EW. 253; Jez. pol. I. 105.; isto sestavljenko rabijo, česar Berneker l. c. ne omenja, tudi Slovenci in kajkavski Hrvatje. Glede slovenske oblike je Škrabec, Cvet. VII. 3; IX. 2 radi dolenjskega *k- < tǫ-* zahteval za knjižno slovenščino pisavo *tjeden*, v čemer mu pa raba ni sledila, kar je bilo prav, saj moramo često vpoštevati tudi starejšo, v več drugih narečjih (v našem slučaju je odločevala gorenjščina) se nahajajočo obliko. Naša beseda je v starejši dobi zapisana v treh različnih oblikah: 1) *tédan*; Trubar: *teiden* T₆₀: e2a; *teidni* T₈₂: 318; *Teden* CO: 144a; Sommaripa: *teiden* 88a; Stapleton: *v tedni* 41; Skalar: *tedna* 250a; M. B.: *teden* 100; *v'tedni* 100; Japelj: *tédna* SP. I. 144.; 2) **tǫédan*, kar bi dalo v narečjih, ki so *é* razvila v *eǐ*: **tǫǐédan*, pa se deloma *é* radi predhodnega *ǐ* ni razvil v *eǐ*, marveč sovpadel z *e*: *tǫǐédan*; Tulščak: *tiedan* Nasl.; B_{IVa}; 93b; Dalmatin, Mos.: *tiedna* 95a, *tiedni* 140a, *tiednou* 163a, b; Bibl. *tjeden* I. 19a, b; II. 86b; *tjedni* II. 86b (3×); *Tjedna* II. 86b (5×); *tjedén* II. 102a je napačno za *tjedèn*; Trub. Post.: *tjeden* I. 125, 177. . .; Megiser: *tjedàn*; Kotor. prot.: *tjedna* (Kres V. 587); 3) *kédan*; Trubar: *kednou* CO: 36b; Kol.₅₇: eII.2; Kol.₈₂: 16; *kedmou* Kol.₅₇: e; Kol.₈₂: 10. Te tri oblike poznajo tudi današnja narečja, prim.: *tǫǐédan*, loc. sing. *u tǫǐédnǎ*, gen. pl. *tǫǐédnu* (Borovnica); *tǫédan* (Dragatuš; Gorenjsko: gen. pl. *tédnou* v Selu pri Bledu); *tǐédan* (Goriški Kras); *tédan* (Rezija); — *tǐǐédan* (Središče); — *kǐǐédan* (Ribnica, Menišija, Raščica, Sobočevo); *kédan* (Guštajn); *kǐǐdǔ* (Slov. gorice); *kǐǐédan* poleg manj rabljenega *tkǐǐédan < kǐǐédan + *tǐǐédan* (Prekmurje); prim še kajkavsko: *tjeden*; *kǐǐdan* (Samobor), *čǐǐdan* (Žumberak; *č < tǐ* gl. Afsl Ph. 32, 372). V sledečem

si hočemo pojasniti vokalizem prvega zloga in pa razmerje med vsemi tremi oblikami.

Prvotn ose je naša sestavljenka glasila v nom. sing. ali **tjɔb-dɔm* po analogiji (slov. **tydɔn*, **tidɔn*) ali **tɔdɔm*, gl. še Miklošič, EW. 367, ali n. pr. v gen. sing. **togo-dɔne*, loc. sing. **tomɔ-dɔne* itd. Psl. *togo*, *tomu*, *tomɔ* pa je v slovenščini, naslonivši se na *méga*, *tvéga* itd. < *mojego*, *trojega* (gl. Škrabec, JS. I. 166, 321, 325, 499, 505, 537), kjer se je *-oje-* skrčilo v sekundarni *é* t. j. oni vokal, ki se je iz gotovih domačih (*-ojè-* *-oji-*) ali tujih, izposojenih vokalov ali vokaličnih skupin (srdvn. *ie*, stvn. *ia*, *io* prim. *cégał*, pri Dalmatinu: *v'eni Zejgelnici* Bibl. I. 174b (*ziegel*, *ziagal*); *špêš*, Dalm. *Shpêšfa* Bibl. I. 158b; Trub. *shpeis* Ps. 66b (*spiez*, *spioz*) itd.) že v specialnem razvoju slovenskega jezika razvil v vokal, ki je bil v kvalitativnem in kvantitativnem oziru enak istodobnemu refleksu psl. *é*, in dalje še pod vplivom instr. sing. *témɔ*, gen. loc. pl. *téchɔ*, dat. pl. *témɔ* itd., prešlo v *tégà-téga*, *témù-tému* (dolenjsko: *təgà*, *dəgà*, in *téiga*; na isti način je *sego* > *ségà-séga*: *do seyga mall* conf. gen.). Tako moramo tudi pri naši besedi izhajati iz oblik: **tégadne* (gen. sg.), **témɔdne* (loc. sg.) itd., ki so se, gotovo pod vplivom dvozložnega nom. sing., obrusile v **tédne*; iz cas. obl. je potem vokal prvega zloga prešel tudi v nom. sing.: *tédɔn*. Oblika *tédɔn* je jezik smatral za moško deblo na *-o*, odtod današnja sklanja: *tédna*, *tédnu* itd. Glede medsebojnega vplivanja cas. obl. in nom. sing. primeri češ. *týden-týdne* poleg *téhoden-téhodne*, gl. Gebauer, Hist. ml. III. 1. 413. Prvotno naglaševanje je bilo *tédɔn*, *tédna*; nanj kažejo še dial. *tjèdɔn*, *kèdɔn* s svojim *ɛ* (*é* > *è*, *è* gl., kar je za *é* v teh narečjih omenjeno v članku o *něsəm*) in n. pr. loc. sg. *u tėjdnə* v Borovnici. Oblika *tédɔn*, ki je danes po Kranjskem in za knjižno slovenščino običajna, je sekundarna (dasi najbrž tudi že stara) in je prevzela *ˆ* iz *téga*, *tému*, ki ga imajo zopet iz *téma*, *těmi*, gl. še Škrabec, JS. I. 171, 176.

Glede medsebojnega razmerja gori navedenih treh oblik pripomnim, da se je razvoj vršil takole: *tédɔn* je ali ostalo, ali pa je prešlo v **tjédɔn*, iz česar se je dialektično razvilo ali **tjējdn* (t. j. *tjédɔn*) ali **tjédɔn*; dialektično je moglo potem *tj* preko *tj* preiti v *k* (prim. Trub. *kiakai* T₈₁: 16, 30, 53, 108, 149 . . . poleg *tiakai* ib. 53, 175). Nastane pa vprašanje, kako je nastalo **tjējdn* < **tédɔn*; tu mislim, da se je med *t* in *ɛ*

(= *ê*) razvil popolnoma fiziološko prehodni *î*; ko se odpre zapora, ki je bila stvorjena za postdentalni *t*, se dvigne doslej mirujoči prednji del jezikove ploskve proti trdemu nebu, da stvari za *ê* potrebno razdaljo med jezikom in nebom; še predno pa je dosegel jezik potrebno višino, je že zračni tok proiznesel glas pri srednje-visoki legi, t. j. *î*, ki pa je vsled takoj nato proizvedenega *ê*-ja postal soglasen. Vzrok *î*-ju je torej zakasnela tvoritev *ê*-ja.

Fr. Ramovš.

Slov. *vîrij*, *vêrij* „piscina“.

Pleteršnikov slovar navaja gornji besedi z naglasom na končnem zlogu (*virîj*, *verîj*), najbrž pod vplivom besed *vrîj*, *berîj*, *brêj*, *berîg*, o katerih gl. spodaj in pa z ozirom na Trubarjevo pisavo *viry*, kjer naj se čita *y* za *îj*: vendar nas Trubarjeva pisava nikakor ne sili, da bi morali brati *virîj*, ker je njegov *y* tudi znak za nenaglašeni kratki *ij*, gl. ČJKZ. I. 118. Isti slovar izraža nadalje mnenje, da je naša beseda v etimološki zvezi z *vir*, gl. s. v. *vir* 1., kar povzema iz LMS. 1882-83., 264. V sledečem si hočemo pojasniti izvor te besede.

Imenovani izraz berem pri Trubarju: *puidi kiakai vta Siloeski uiry* (Joh. IX. 7), T₅₇: 287; *puidi tiakai vta Siloeski viry* T₈₂: 407; *vndu per enim vieriu ofdraui eniga stariga bolnika* T₅₇: 268; T₈₂: 378; *Pred nekaterimi ftu leit fo Vrymi venim globokim Vyriu oli Ribniku* K_{II}: 397; dalje mislim, da se ne motim, ako popravim v Megiserjevem Dict. s. v. *Weiher* napisano *vjert v vjeri*; znano mi je še (po sporočilu g. dr. Bajca) iz Spodnje Idrije (tolminsko narečje): *vèri*, gen. *vèrij*; *vèrick*, in rezijansko: nom. sing. *vir* „večji studenec“; loc. sing. *u vèru*; acc. pl. *vêre* gl. Opyt § 134, 254. Naša beseda ni slovenska, marveč je izposojena iz nemščine; stvn. *wî(w)âri* „Weiher“, ki je tudi izposojena iz lat. *vîvârium* gl. Kluge EW. s. v. *Weiher*, je po preglasu dalo **wî(w)âri*, ki je dalo v slovenskih ustih **vîîri-j* (*-j* je iz cas. obl.: **vîîri(j)a*, *-u*). Ta prvotna slov. oblika se je razvijala dialektično na dvojen način. Deloma je *-îî-* po istem asimilatoričnem vplivu *r*-a, ki je *er* izpremenil v *îr* (n. pr. *oštîr*, *večîrja*), prešlo v *-îî-* (ta štadij vidim v Trubarjevem *vieriu* = *vîîriju*; glede *-i-* gl. Škrabec, Cvet. XXX. 6) in slednjič v *-î-*: *vîrij*. Sicer Trubarjev govor še ne pozna prehoda *îr* > *îr* (prim. *Oshteer* Pg₅₇: q²a in gl. Škrabec, JS. I. 81 sl.), a pri naši besedi ni vplival samo sledeči *r*, marveč tudi predidóči *î* in je naš slučaj, kar se preobrazbe po asimilatorični sili sosednjih glasov tiče, enak onemu v Dalmatinovem govoru, ki ne pozna prehoda *ja* > *jê*

in tudi ne $ai > ei$, pač pa sta predidoči *j* (ali palatalni konzonant) in sledeči i skupaj vendar pretvorila $a > e$, prim. gen. sg. *Iejza* Bibl. II. 152b; *vgrishlej* Bibl. I. 148a, 150b, 166b. Poleg tega se je prebajanje $-iê > -î$ v Trubarjevem času ravnokar vršilo (*vieriu* in *viry*). V tolminskem narečju pa je *vîçrij* preko **vîçrij* prešlo v *vêrij*, *vèrij* (e je srednje dolg).

Ista nemška beseda je bila v kasnejši dobi še dvakrat prevzeta v slov. jezik; prvič v času, ko se je vn. i že diftongiralo v *ei* (*wier*, *wîher* $>$ *weiher*; torej po začetku 13. stoletja, gl. Paul, Mhd. Gram.⁶ § 110; Schatz, Abair. Gram. § 30), slovensko tedaj *vêjer*, prim. Dalmatin, Bibl.: *Ty Vejerji inu Mlake* II. 83b; *je pak bil pèr Ouzhji hîshî en Vejer* III. 49b; *v'ta Vejer* III. 49b (2 ×); *litimu vejerju* III. 52b; Megiser, Dict. s. v. *Weiher*: *vejer*. Drugič je izposojena že po dobi, ko je nvn. $ei < i$ prešel v bavarščini v *ai*, tedaj slovensko *bâjar* (glede $b < w$ prim. nom. sing. *Baincirli* T₅₇: 308; dat. *Baincirlu* ib. 211 in srdvn. *wînzûrle*, bav. *wainzirl* gl. Schmeller, BW. II.).

Naknadno moram pridati, da je vendar Megiserjevo *vjert* brati s *-t*- in prim. še v registru Dalmatinove biblije s. v. ribnik: *Biert* in s. v. *vejer*: *Biert*, *oli Ribnek*; dalje še v Več. pratiki iz l. 1787: *Bajerjam*, *ali virtam* str. 45. Te besede so najbrž iz dial.-nem. **wier-t* z istim pristopom *-t* kot v *Obs-t*, gl. Wilmanns, Deut. Gram. I³, § 152, 2.

Dvomljivo pa je, ali so iz istega vira tudi besede, ki jih navaja Erjavec, LMS, 1882-83: *vrîj* „tiefe Stelle im Wasser“, *berîj* „Abgrund“, *berîj* „velika luža“, *brêj*, str. 264, 198, 197, ki se že po pomenu ločijo od našega izraza; izpeljavo iz *wî(w)âri* ovira predvsem naglas, ker si je težko misliti, da bi ta izposojenka bila še iz dobe pred slovenskim premikom naglasa $\hat{}$ na sledeči zlog. Lažje bi spajali z našo besedo *vêran*, *vêrna* „tolmun“ (t. j. *vêrân*; $\hat{e}$ je širok glas in je Pleteršnikova transkripcija *vêran* napačna), gl. isti LMS., str. 262., dasi je težko reči, odkod glas *-n*.

Fr. Ramovš.

Slov. *Kobarid* — furl. *Čavorèd* — ital. *Caporetto* —
nem. *Karfreit*.

Kraj, ki nosi gornja raznojezična imena, leži ob gorenjem teku reke Soče. To ime sta poskušala razložiti doslej Bartoli, Jag.-Zbor. 54, ki je mislil, da tiči v korenu besede CAPP-A v nekakem križanju s CAP-UT, CAP-ER in pa Pintar, Ljub. Zvon I. 1915., 321. str., kjer pravi: „Kaj velja, če je ta Caporetto prav toliko, kakor carpineto . . . Na to domnevo, da je caporetto = carpineto, me je dovedla podobna krajnoimenska paralela s Tirolskega t. j. Roboretum. ital. Roveredo, nem. Rofreit „ab antiqua quercuum silva nomen sumens“ pravi Germania Austriaca“. V sledečem hočemo poskusiti najti izvor našemu imenu in določiti razvojno razmerje med posameznimi gori naštetimi imeni.

V starejši dobi se imenuje naš kraj takole: *in villa, que dicitur Kauoretum iuxta Isuncium*, v letu 1184., Kos, Grad. IV. štev. 686; *de Cavoreto* v l. 1258., Susannis, Thes. eccl. Aquil. ed. Bianchi 203, n. 443; *in villa Caboret* v l. 1291., Archeogr. Triest., N. S. XIX. 273, n. 11; *plebs Cavoreti* v l. 1321., Bianchi, Doc. stor. del Friuli I. 467, n. 265; *de Cavoreto* v l. 1331., Bianchi l. c. II. 547, n. 699; *de Chiavoreto* v l. 1343., Joppi, Arch. Triest., N. S. XV. 69, n. 169; za te podatke se tu zahvalim gospodu prof. dr. Franu Kosu. Najstarejša in za nas izhodna oblika je torej *Kauoretum*. To ime nas po svojem nastavku takoj spomni na množico krajevnih imen na retoromanskem in italijanskem ozemlju; v nastavku imamo *-ētum*, ki se veže predvsem z rastlinskimi imeni ter označuje kraj, kjer kaka rastlina raste, gl. Meyer-Lübke, Gram. der rom. Spr. II. § 479, str. 518. Tako tvorjena krajevna imena so na pr. od *albar-* (ital. *albaro* „črni topol“ gl. Diez, EW. II. s. v.) je *Albaredo* (na jugu kraja Rovereto na južnem Tirolskem) in nem. *Alfreider* (prelaz v dolini Lüssen na južnem Tirolskem); od lat. *alnus* „jelša“ je **alnētum* > nem. *Alneid* in **ad alnētum* je po assimilaciji *-ln- > -ll-* dalo *Talet* (v dolini Villgraten),

Thalleit (v dolini Vent) itd. Na furlansko-beneških tleh imamo z istim sufiksom: *Nogaredo*, *Roveredo*, *Nespoledo*, ital. *Carpeneto* = furl. *Čarpenèd* (Pintarjeva domneva je torej napačna) itd. Mogli bi tedaj sklepati, da znači **kavor-* kako rastlino. Italijanska oblika *Caporetto* nam pa z ozirom na furl. *Čavorèd* kaže, da se je naš koren prvotno glasil **kapor-*, kajti intervokalični prv.-rom *-p-* je pravilno prešel v furlanski **b-*, *-v-* gl. Meyer-Lübke l. c. §§ 433, 442. Rastline z imenom **kapor-* pa latinščina in romanščina ne poznata in misliti na lat.-grš. *capparis* ne moremo, ker raste ta grm (*Capparis spinosa* „kapra“) le divje in to samo ob severni jadranski obali (okoli Devina; po sporočilu prof. Alfonza Paulina) in dalje tudi dvojni *-pp-* ne more dati furlanskega *-v-*. Pač pa se veže *-ētum* tudi z drugimi samostalniki, ki niso rastlinska imena, prim. *saxētum* „skalnat kraj“, *sepulcrētum* „pokopališče“; rumunsko *muièret* „gospe“, *tineret* „mlada živad“; ital. *donneto* „gospe“ itd. Meyer-Lübke, l. c. in v tej smeri hočemo dalje iskati.

Ali imamo še kje gori določeno razmerje ital. *capor-*: furl. *čavor-*? Na severno-zahodni strani Vidna (Udine) je selo, ki se zove ital. *Caporiacco*, v furl. pa *Čavorià* in *Čaurià* gl. Pirona, Voc. friul. 593; ta kraj se imenuje že v l. 1145. kot *Cavorjah* (t. j. *kavorjâk) in v l. 1176. kot *Cauriaco* (*kavrjâk) gl. Schumi, URB. I. 100, 126. Današnje *Čavorià* odgovarja staremu *Cavorjah*, *Čaurià* pa staremu *Cauriaco*. Dalje mislim, da se ne motim, ako trdim, da se je to ime prvotno glasilo *capriacum*. Če prenesemo ta izsledek na naše ime, dobimo za prvotno obliko *caprētum od *caper*, *capra* „koza“ s pomenom „kraj, kjer so (se pasejo) koze“ ali „kozad, kozarja“ in pod. (prim. še slov. krajevna imena: *Kozje*, *Kozišče*, *Kozjak*); glede prehoda *-pr-* > furl. *-vr-* gl. Meyer-Lübke, l. c.

Zdi se mi, da smo s tem že dobili stika z drugimi retoromanskimi krajevnimi imeni, prim. *Gafrit* (v dolini Adiče, omenjeno l. 1305.), *Gefreide* (l. 1342.). *Gfrei* (pri Innsbrucku) so iz **caprētu-*, *Schafreit* (pri Innsbrucku) < *čavrèdu-*, gl. Steub, Zur rhät. Ethn. 250.; prehodu *k* > *k̄*, *é* gl. Meyer-Lübke, o. m. § 413; Schneller, Rom. Volksmundarten in Südtirol § 74. Oblika **caprētu-* je dala praviloma retorom. **cavredu-* in zares beremo to besedo v tridentinskem urbarju iz l. 1220.: „*inter cavredos et agnos*“, Schneller: Trident. Urb. des XIII. Jhr.,

str. 96 (v „Quellen u. Forsch. zur Gesch. Lit. u. Spr. Österr. IV. 1898). V istem urbarju pa se nahaja tudi krajevno ime, izpeljano iz te besede, in sicer v Val Rumo (Nonsberg): „Item in alia parte idem Martinus *pro terra de Cauredis* cum Lucio unam bestiam maiorem cum una manu de lana“, ibid. str. 74 (dvakrat).

Nastane še vprašanje, kako je *capr-* prešlo v *capor-*. Ali naj smatramo *-o-* za anaptiktični vokal? To bi se mi ne zdelo nemogoče; verjetno pa je tudi, da so na preobrazbo *caprētum > *caporētum vplivala krajevna imena kakor furl. *Čavons*, *Čavolan*, *Čavolins* itd. Ne smemo pa našega slučaja istovetiti s keltsko dubleto *Kavaros*: *Cauros*, **lavatro-*: **lautro-*, kjer je prva oblika prvotna, gl. Pokorny, IF. 38, 190 sl.

Razmerje med navedenimi raznojezičnimi imeni za naš kraj bi bilo potemtakem sledeče: *caprētū > *caporētū* je dalo v italijanščini *Caporeto* (*Caporetto* je torej napačno; vpliv nastavka *-itū*), v furlanščini *Čavorəd*. Slovenci so si izposodili najbrž že v VII. stol. (takrat je bil torej že zaključen furlanski prehod intervokaličnih nezvenečih konzonantov v zveneče) furlansko ime v obliki *kaborəd-, ki je v slovenskih ustih pravilno dala *Kobarid* gen. *Kobarida*, kasneje *Kobarid*, *Kobarida*. V narečju tega kraja je dalje *Kobarid* prešlo po zakonih moderne vokalne redukcije v *Koberid* in po mlajšem preskoku naglasa na *-e-* in njegovi od tega zavisni podaljšavi v današnje *Kobérd* (prim. *vrédic* < *gradič*, gl. Štrekelj, Afsl Ph. 35, 143). Nemci, ki so se najkasneje pojavili v teh krajih (gl. Krones, Deutsche Besiedl. 386, 417) so sprejeli slovensko ime: *Kobarid* > *Kafrít (glede *br* > *fr* prim. *Friesach*: *Breže*, *Vresen*: *Brezno* itd.) in po diftongizaciji *i* > *ei* bi se moralo nemško ime glasiti *Kafréit; *-r-* v prvem zlogu (*Karfreit*) je nastal mogoče po ljudski etimologiji (naslonitev na *Karfreitag*, sravn. *karvritac* „veliki petek“), ali pa je prenešen iz sledečega zloga, kar tudi večkrat najdemo, prim. Meyer-Lübke, EW. št. 2206; lat. *pristrinum* < *pistrinum*; vlat. *tresaurus < *thesaurus*: stšpan. *tresoro*, franc. *trésor* itd. gl. Brugmann, Grdr.² I § 483, 995; sravn. *gater* (gl. Kluge, EW.⁸ 159) je dalo v slovenščini *gátar* (Kras: *gátrə*) in *gártar*: *Garter* Krelj-Jur. III 2b; *gartri* KKVP. 63; *gartra* Sommaripa 48b; *hártre* (Rož) in po disimilaciji *gartar* > *gáltar: *gáutər* (Borovnica); *kropiva* > *kropriva in po disimilaciji *krpliva* (Prekmurje) itd.

Fr. Ramovš.

Prisuha — prešuštvo.

V svoji razpravi o briž. „*vuzmazi-vuzmztue*“ (Freisingensia I. Časopis za zgodov. in narodop. XII) navajam rus. *prisuha* iz Koljceva. Naj mi bo dovoljeno podati k temu izrazu še kratek folklorističen komentar z maloruskega ozemlja, ki mi je slučajno prišel pod roke ter mi dal tudi povod k pričujočemu donesku, posebno ker se mi je nabralo še nekaj drugega zanimivega gradiva.

V moskovskih „Čtenijah Obščestva istoriji i drevnostej rossijskih“ (1874, kn. 1) je izdal P. Efimenko „Sbornik malo-rossijskih zaklinanij“. V oddelku „I. Ljubov“ objavlja po Daniljčenkju („Etnograf. svěděníja o Podolskoj gub.“ I 6) na prvem mestu „*Prisušnyja slova*“ s pojasnilom. Stare device, katere žele vzbuditi k sebi ljubezen moških, se trudijo nastrgati podplat škornja tistega, ki ga hočejo začarati (uročiti), ali ukrasti iz njegove kape nitko, ali kar koli drugega, in vse to zalepijo v kapico voska ter vržejo v ogenj govoreč¹: „Ščob tebe za mnoju tak peklo, jak peče vógoń toj vósk! Ščob tvoje serce za mnoju tak topylos', jak topycja toj vósk, i ščob ty mene tohdi pokinuv, koli najdeš toj vósk!“ K tem besedam pripominja nadalje izdajatelj: „Utverždajut, čto posle etogo čarujemyj mužčina nepreměnno pristrastitsja k čarujuščej ego děvuškě; v protivnom že slučajč budet čahnuť,² sohnut' i nakonec pokončit smertiju.“ Opisani etnografski običaj smatram seveda proti prvotnemu opazovanju in nazvanju ljubezenskih čustev za sekundaren.

A. K. Tolstoj pripoveduje v zgodovinskem romanu „Knjaz' Serebrjanyj“ (izd. v založbi A. F. Marksa v Sborniku „Nive“ 1907, t. III, kn. 9, str. 189) o Rusalkah, da gotove dni v letu, t. j. „na rusalnuju nedělju“ (teden pred Binkoštni), o Binkoštih

¹ Cirilico transkribiram iz tiskarskih razlogov v latinico.

² Naše „*sušica*“ je rus. *čahotka*.

in o Kresu (tedaj v dnevih največjega naravnega razmaha spolne ljubezni, kakor priča lirična poezija) Rusalke „dėvušku zaščekočut, molodca ljubovju izsušat“. Mazepa je pisal Kočubejevi hčeri: „Uže ty mene izsušila krasnym svojim ličkom i svojimi obėtnicami“ (Slavisches Centralblatt 1866, II 10).¹

Podobnih mest bi se v folkloristični in drugi literaturi seveda še več našlo. Za primer naj navedem le še neke iz velikoruskih narodnih pesmi po izdaji A. I. Sobolevskega: V 5 Dėvica — holostym suhota, ib. 39 Polno, glupaja, tužiti, Ty sama sebja sušiti!, ib. 224 Ja sama li druga vysušu, čto kovyl travoj podkošenoju, ib. 270 Ja sušu to, krušu, da sem dėvušek; VI 276 Kazaki — drugi donskije, Vy grebite, ne robějte, Svojej sily ne žalėjte, Babaječek ne sušite, Hozjajina ne krušite, ib. 370 U menja li, molodca, změja žena . . . Izsušila ty dobra molodca itd. Da je ljubezen lahko povod resnični „sušici“, pripoveduje Mickiewicz v Panu Tadeuszu (X 680): „Powiadano . . . że ma początki suchot, że ustawnie szlocha; zgadywano, że kogoś potajemnie kocha“. Prim. še pri I. Korzeniowskem v komedijah: „i wiedziała o tém dobrze, że jest ktoś, co przez nią cierpi, co *usycha* w zyciu samotném i bez pociechy“ (Piérwój Mama, sc. pięt.); „Mego anioła także skłoniłem, że mi dała słowo, że przyjedzie . . . i teraz czekam, wyglądam, *schnę* i tesknię“ (Przyjaciółki, sc. druga) i. pod. Sicer pa pozna poljščina tudi še fraze kakor *suszyć sobie mózg, głowę* „beliti si glavo“. Prim. češ. *co se sušíš, trápíš* „kaj si ženeš k srcu“ in rus. *sohnul s toski* „žalosti giniti“ i. pod. Na isti predstavi notranjega pečenja in sušenja po ljubezni sloni izraževanje I. Gundulića v Dubravki (skaz. 7):. Pače ká od ženah u svomu životu nije sva pečena kroz moju liepotu?

Ker se mi je radi analogije z nedvomnimi izpeljankami iz korena *smag-* i. dr. pod. (prim. nem. Brunst iz brennen) medsebojno pojašnjevalo in podpiralo, sem izvajal v gori omenjeni razpravi tudi slov. *prešuštvo* iz korena *suh-*. O tem poslednjem mi je izrekel prof. V. Jagić v pismu od 12. julija 1915 pomiselke, ter bi v „*prešuštvo*“ raje nahajal koren *šuš-*, kakor je n. pr. v kajk. *šušljati*, „kojega značenje u kajkavskom nije baš ‚ehebrechen‘, ali ipak nešto suviše, nepotrebno raditi, baviti

¹ Na to mesto me je opozoril g. dr. J. Glonar.

se oko nečega suvišna“. Jagić pripominja tudi ime nekega svojega zagrebskega učitelja „Šuškovič“ (od nom. *Šušak* ali *Šuško*).¹ Ker bi tudi meni bila ljubša evidentna etimologija iz korena s prvotno početnim *š-*, naj tedaj podam s pripomočki, ki so na razpolago, tudi nov pretres etimologije izraza „prešustvo“.

Šušljati je znano tudi Slovencem ter znači po Pleteršniku 1) langsam thun, zaudern, mauscheln, 2) still reden, lispeln (v izpeljankah *šušljak* ein langsamer Mensch, der Zauderer, der Mauschler, *šušljav* zauderhaft, *šušljavec* der Zauderer). Prim. še pri Trdini (Bela Krajina X 359) „ob tihem šušljanju bankovcev“. Karadžić navaja *šušletati* = *šušketati* in *šušhati* 2 lispeln, blaese loqui (*šušletalo* der Stammler, blaesus), a Kott češ. *šišlati* zischeln in slovaš. *šušlati* zischeln, flüstern, lispeln, *šušliti* mauscheln (vse z različnimi izpeljankami).

Poleg tvorb s sufikslnim elementom *-l*² imamo v imenovanih jezikih tudi tvorbe z elementoma *-n-* in *-k-*. Prim. a) pri Pleteršniku *šušnja* eine im Reden und Handeln langsame Person, *šušnjati* zischelnd reden, heiser reden, durch die Nase reden, pri Kottu *šušndk* „kdo skrze nos mlúví“, der Schnuffler, *šušnati* schnuffeln, pri Karadžiću *šušnuti* (iz *šušknuti*?) rauschen, strepo, inhorreo; b) pri Pleteršniku *šušhati* rauschen, pri Karadžiću *šušhati* 1) rauschen (wie die Eidechse im durren Laub), strepo, 2) = *šušketati* (gl. gori), 3) kojekake sitnice raditi n. pr. (vazdan sam koješta šuškao, a ništa nijesam svršio), pri Kottu *šušhati* flüstern, zischeln, lispeln, tuscheln. Prim. ib. *šušek* m. das Gelispel, *šuškem*, *po šušky mlúviti* = *šušhati*. Iz družega leksikografskega materiala bi se dalo to seveda še dalje in mnogo bolje izpopolniti.

Brez sedaj ali tudi že od nekdanj neposrednega soglasniškega prirastka *h* korenu je *šuš-* pri Pleteršniku v *šušot* das Gezischel, pri Kottu *šušotati* lispeln (gl. še pri Pleteršniku *šošotati* lispeln, zischeln, kakor je poleg *šušnjati* — *šošnjati*

¹ Karadžić navaja ime *Šušo* (iz Črne gore). Daničić ne zaznamuje ničesar odgovarjajočega. Pri Slovencih se pogosto nahaja le ime Suša in Sušnik z *s-* na početku (gl. n. pr. v imeniku udov družbe sv. Mohorja v Koledarju za l. 1905 pod Senožeče in Škofja Loka).

² Z deminutivnim pomenom. Prim pri Plet. *šumeli* rauschen, sausen *šumljati* sanft rauschen, säuseln i. mn. dr. Isto razmerje je v nemščini med *sausen* in *säuseln*.

1) durch die Nase reden, 2) rauschen, 3) in die Ohren lispeln; prim. še *šošnjáti* za *šušnjáti* zischeln, durch die Nase reden, hudehn). Najprimarnejšje pa je ohranjen koren *šuš-* pri Kottu v *šuš* f., *šuša* f. = *šušek* (gl. gori).

Pri srb.-hrv. *šustati* rauschen je najbrže kakor pri slov. *šusteti* = *šusteti* rauschen prvotnejše *šust-* (prim. pri Pleteršniku *šust* das Geräusch, pri Kottu *šust* das Sausen, Geräusch, *šustěti* rauschen, Geräusch machen, flüstern, lispeln, n. pr. suché listí pod nohama šusti; *šustí* = suché listí i. dr.). Pač pa je *šuš-* deloma še pri Pleteršniku v *šušmati* = po gošči šumotaje hoditi, *šušmorje*, *šušmad* (poleg *sušmad*, gl. še doli) in *šěšmer* = šumje, šumad, šumrad dūrres Gestrűppe, dūrres Reisig, dūrre Reiser, pri Karadžiću v *šušau*, *šuškor*, *šušle* das abgefallene Laub, *šušnat* = šumnat belaubt, pri Kottu v *šušma*, *šišma* „člověk flegmatický“, *šušmák* (poleg *sušnak*) = šuchač, šusta šusták ein trāger, langsamer Mensch, der Faulenzer. Drugega morebiti medmetnega porekla je *šuš-* pri Pleteršniku v *šušmar* der Pfuscher, der Stűmpfer in v *šuštra* (iz *šustra*?) Hudler, Vielthuer, *šuštrati* schleuderisch verrichten, fuchteln, leeres Zeug schwätzen. K tej misli navaja različni pomen naglosti proti lahkosti in počasnosti prejšnjega.

V *šuš-*, ki je seveda v stari dobi iz prvotnejšega *šu-h-* (prim. pri Kottu *šuchati* leises Geräusch hervorbringen), pozneje tudi iz *šu-* z redupliciranim *š-*, je ista korenska prvina kakor v *šum* m., *šuma* f.,¹ *šust*² in morda tudi *šuta* eine schleichende Person, *šutati* spāhend oder lauernd schleichen, *šutljati* = tiho delati. Da so po današnjem jezikoslovnem spoznanju take korenske paralele dopustne, mi pač ni treba posebe poudarjati. Podobne pojave kakor pri *šu-* nahajamo i v besedotvornem i v pomenskem pogledu tudi pri *žu-* poleg *žu-ž-*, *žug-*, *žuzg-* (gl. Miklošič, Etym. Wörterb. in pri Pleteršniku).³ Navedeni ko-

¹ Prim. pri Dalju in Pavlovskem rus. *ošušnil'* = ošumit' „obujat' golovu“ betrunken, besinnungslos machen. Reduplikacija *šu-* imamo še v rus. *šuškat'* leise heimlich sprechen, flüstern, zischeln, schuscheln (prim. *šukat'* zischeln, flüstern).

² Prim. tudi v raznih slovanskih jeziki medmete kakor *š*, *šu*, *šuh*, *šust*, nem. *husch*, *schubs*, *schust* i. dr.

³ *Žu-* je v rus. *žuk*, *žuž-* v slov. *žuča-maža*, *žužlja*, *žužnja*, *žug-* v slov. *žuček*, *žuželka*, *žuzg-* v rus. *žuzat'* i. dr.

renski prvini *šu-* in *žu-* sta prvotno pač onomatopoeičnega (dasi ne medmetnega) izvora kakor n. pr. še *sy-* v *sysati*, *sykati* zischen i. dr. (gl. Miklošič, Et. Wtb.); prim. tudi nem. *sausen* iz istega korena *sūs-* kakor *sysati* zischen, ki je od iterativnega *sysati* k *srsati* säugen različno (gl. Kluge, Et. Wtb). Starosti postanka raznih gori omenjenih besednih tvorb seveda nisem jemal in je tudi ne jemljem v poštev, ker je prvič to v mnogem celo nemogoče in ker mi drugič tudi ni neobhodno potrebno.

Poleg onomatopoeičnega *šuš-* imamo še neko drugo *šuš-* (poleg *šuk-*, *šut-*) s pomenom „brez rogov“: pri Pleteršniku *šušast* kozel, *šušec* ein Bock ohne Hörner, pri Karadžiću *šūša*¹ = *šuka* ungehörnte Ziege, *šušav* = *šukav* ohne Hörner, pri Kottu pa *šuta* = bezrohá koza, *šutavec* = šutavý vúl ein hornloser Ochs, *šutý* gestutzt, verstümmelt, *šutiti* 1 verstümmeln. S pomenom „abstutzen“, „abkürzen“ ima Pleteršnik zabeleženo *šukati* 2, *šukniti* 2, kar spominja na srb. *šuka*, *šukav*. „Šūša“ v pomenu „bezrohá koza“ ne pozna Kott, pač pa navaja poleg dublete k *šuš* f. (gl. gori) še jedno „šūša“ s pomenom „eine Schlampe, Schmutzel“, kar je morda v zvezi z gori navedenimi Kottovimi *šušma*, *šušmák*, *šusta*, *šusták*, ali pa Pleteršnikovimi *šuštra*, *šušmar*. S pomenom „eine leichte, leichtfertige Dirne“ navaja Kott še *šustka* (gl. doli o polj. *oszust* Betrüger), ki je tako isto lahko ali medmetnega (*šust!*) ali onomatopoeičnega izvora (iz korenske oblike *šust-*). *Šústati*, *šoustati* znači predvsem „reiben“ (*šoustati ženskou* je celo „télesně s ní obcovati“), ter je po pomenu identično tudi s *šúchati*, *šuchati* „leises Geräusch hervorbringen“ ali tudi „schaben, reiben“ (prim. *šuch* = *šuchání*, tření „leises Streichen“).² Pri Kottu sa nahajajo razen tega še fonetično podobni izrazi s pomenom „einen leichten Schlag versetzen“ ter „Zapfen“, ali tega mi ni več treba dalje zasledovati. Govoriti pa mi je pač še o poljskem izrazu *oszust* Betrüger, ki ga je Miklošič v etimološkem slovarju navedel poleg *oszustac*

¹ Prim. „Ali vidite, da se sad svaka *šūša* kiti“ (J. St. Popović, Pokondirena tikva, III. čin, 1. prizor). Prim. še: „rastrzan . . . jedom i stidom, što onde dolazi kao pokajnik, kao pokornik, kao *šūša*, koja priznaje svoju krivicu“ (Zabavnik srp. kúž. zadr. X 362), ali „(koñušar) . . . je izvesno morao biti dobar čovek . . . , a videlo se da nije *šūša*“ (ib. 374).

² Ako se v hrvaščini nahaja ime *Šuhaj* (gl. n. pr. Prva izložba dalm.-hrv.-slavonska. U Zagrebu 1864, str. 211), je to isto, kar slovaš. *šuhaj* „Bursche“, mrus. *šuhaj* „Liebhaber“, ter je iz ogrščine (gl. Miklošič, Et. Wtb).

pri korenu *šust-*. Razen tega veže Miklošič pri *šuka-* zapadno-slovanske izraze za „iskati“ (češ. *šukati*, polj. *szukać*, polab. *soikas*) z izrazi za „goljufati“ (mrus. *ošukaty*, brus. *ošuka*, rus. dial. *ošukat*) ter primerja spodnjenemško *süken*. Po Dalju (tretja izdaja) je ruski izraz le jugozapaden ter iz poljščine, pač pa se dial. (v Kursku) rabi *ošustat* „mošenničeski obygrat“. Po Lindeju je polj. *oszust* *Betrüger* = *oszukacz*, *oszustwo* *Betrug* = *oszukanstwo*, *oszustać* *betrügen* = *oszukać*. K zadnji besedi prim. pri I. Korzeniowskem: „jeżeli jednego męża można *oszukać* to dwóch nie tak łatwo“ (Dwaj mężowie, se. trzecia). *Szukać* v pomenu „suchen“ bo treba najbrže izločiti iz zveze z besedami v pomenu „betrügen“, a *szustać* *rauschen* in *szust!* interj. *schust!* *pautz!* *plautz!* *husch!* (gl. Dokładny słownik jęz. pol. i niem.² Wiedeń 1913) za razlago besed *oszust-oszukać* ne pove mnogo. Jasnejše je gradivo pri Kottu, kjer imamo tudi *ošoust* = otrhanec *Lumpenkerl*, *ošusta* *Schuft* in *ošoustati* ne le kot „betrügen, schnellen“, temveč tudi „um-, ab-, aufreiben, abstreichen, abwetzen, abstreifen, abschaben“ kot prvotnejši pomen. Istotako je pri *ošuzditi* = *ošustnouti* „streifen, schlagen; betrügen“ ter *ošumiti* = otrhati „zerschaben; beschwindeln, prellen“. Tudi brez prefiksa znači *šoustati* oboje: „reiben, streichen, wetzen, wischen, hin und her ziehen“ in „Possen spielen, prellen“. *Ošoust-oszust* izhaja tedaj ali od prvotnega pomena „obdrgnjenosti“ v pasivnem, ali pa „odiranja“ v aktivnem zmislu, torej „oguljeni, obnošeni capin“ (prim. češ. otrhanec, nem. *Lumpenkerl* in *schübig* od *schaben*), ozir. „odirač“. Na predstave kakor n. pr. nem. „ein geriebener Kerl“ ali sloven. vulg. „z vsemi žavbami namazan“ i. pod., se mi zdi, tu ne smemo misliti. Prvotni pomen „drgnjenja“ je pri korenu *šust-* pač tako onomatopoičnega izvora kakor pomen izrazov *šust* listu, *šustí* = suché istí, *šustěti* „rauschen, flüstern, lispeln“ i. pod. Z ozirom na gori navedeno češ. *šoustati* „hin und her ziehen“ ter „Possen spielen“ bi mogli spraviti v to zvezo tudi slovaš. *šust-ošust* „Narr“ ter rus. *šut*, sloven. *šutec* i. dr.¹ (gl. Miklošičev etimol. slovar). Tudi slovaš. *šusta*, *šusták* = lenivec najbrže ne more biti iz interj. *šust!* Če se ozremo sicer na dotikanje različnih

¹ Vendar ne bi bila s tem Pintarjeva etimologija (Arch. f. slav. Phil. XXVII 314) še vedno neposredno mogoča.

pomenov kakor v *šukarj* „langsam, träge“ in „geschäftig“, *šoukati se* = „sem tam choditi, zögern, zaudern“, *šoukala* „ein langsamer, zauderhafter Mensch“, „lenoch se *šuka*, nemá se k dilu“, ter „*šuk sem šuk tam*“ = „všude něco, nikde nic; kdesi cosi dělati“, tedaj bi se zdelo, da tudi „*šust sem šust tam*“ = „celý den chodí a nic ne udělá“ bistveno ne nasprotuje izvajanju *šusta*, *šusták* iz interj. *šust!* Vendar je verjetno, da to za starejše izraze ne velja. Še manj umljivo mi je slovaš. *ošusty* „eine schlüpfrige Stelle“ in češ. *šust* = „směna, der Austausch (véc za véc), *šust za šust* = „něco za něco“. Ali tega vsega mi tu pač ni treba več dalje raziskovati.

Besed z značajem, kakor so navedene, etimološki in pomenslovno ni lahko razložiti. Vidi se pa, da imamo med njimi razlikovati izraze poznejšega medmetnega porekla in starejšega onomatopoetičnega korenskega izvora, ki pa si po fonetični kakovosti stoje prav blizu in se tudi pomenski med seboj na razne načine prepletajo. Sicer so pa posamezne besedne tvorbe obojne vrste lahko še le iz novejšega časa. V pomenskem oziru se z opisanimi izrazi označuje z jedne strani tihost glasu in dejanja (šustenje, trenje, lepet, šepet) ter počasnost, neodločnost, lenost, nepotrebnost in nemarnost postopanja, z druge pa naglobrezmiselno in seveda tudi nemarno delo in govorjenje tje v en dan (blebet). Na njih pa slone besede s posebnim prenesenim pomenom kakor *oszust* i. pod. Pri tem naj opozorim še n. pr. na lužiške (sorbske) izraze za goljuf-goljufati: subst. *jebawc*, (wo)jebař, jebač, jebak in verb. *wo-*, *z-*, *jebać* (prim. Rězak, Němsko-serbski słownik. Budyšin 1920).

Ker imamo v slovenščini (gl. podatke pri Pleteršniku) poleg *prešušstvo*, *prešuški*, *prešušnik*, *prešušiti* tudi *prešušten*, *prešuštnik*, *prešuštiti* *prešuštljiv* (prim. *šusteti* = *šusteti*),¹ bi po gornjem pregledu ne bilo nemogoče iskati v slovenskih besedah izpeljank iz sekundarnih korenov *šuš-*, *šust-* (*šuš-*), pri čemer se seveda nočem vpuščati v presojo prehoda pomenov. Vsekako pa moram v obrambo svoje prve trditve opozoriti ne le na to, da se je soglasniška asimilacija preko zloga vršila v slovanskih jezikih tudi že v stari dobi predvsem pri prehodu *s* v *š* in *c*

¹ Tedaj bi moglo spadati sem morda tudi *prešustvo*. Prefiks *pre-* ima svojo paralelo v steksl. přěljuby in přěljuboděnanje.

v ě vsled sledečih š in ě (gl. Vondrák, Vergl. slav. Gramm. I 383 sl.: prim. stčeš. *šočovice*, Ostr. *žičdžštei* i. dr.), temveč da je še posebej zlasti razmerje med *suš-* in *šuš-* v naših narečjih pogostoma zelo labilno. Tako beremo pri Kottu poleg *souš* „buňka medem nevyplněna, bez medu a plodu“ in *suš* „voština bez medu“ tudi *šuš*, *šouš* „plást“, „die Honigwabe“, poleg *sušeň* „holoubě v nose“, „der Rotz, Butz“ — „na Moravě obyč. šušen“ (prim. *šušna*, *šušně* „Butz“ in *sušeň* „der Putzen beim Obste“), poleg *sušeň* „knot lampový ohořelý: oharek od knotu“ tudi *šušen*, poleg *sušprd* = ničema tudi *šušna* = ničema, poleg *sušňák* „der Faulenzer“ tudi *šuchač* „ein träger, langsamer Mensch“ i. dr. Poleg *šušan* „das abgefallene Laub“ pri Karadžiću¹ je nazval „Nevrastenicus“ zbirko svojih poezij „Pregršt sušnja“ (Bad Hall 1900). Na str. 174 pravi: „Zaglavljjujú — Pregršt sušnja rukovět je svježa trnja, a naručaj divljih drača bodnih, škodnih!“ V slovenščini je tudi *sušnja* in *sušnjad* „dürre Reiser“, poleg tega pa sem že gori navel varijanti *sušmad* in *šušmad* „Dürriecht, dürres Reisig, dürres Gestrüpp“ = *šumad* „Reiser“, kar kaže ne le na vezo med *suh-* in *šuš-*, temveč tudi na kontaminacijo s *šum-*. V takih slučajih sta mogli predstavi obel korenov *šuš-* in *suš-* medsebojno vplivati na fonetično obliko besedne tvorbe. Tak slučaj pa je lahko mogoč tudi v *prešuštvo*, pri katerem bi se iz mnogih razlogov ne hotelo opustiti prekrasne paralele z briž. *smažstvo, ozir. *viz-smažstvo. Tudi je prehod *suš* > *šuš* fonetično bolj legak in dialektično dalj razširjen nego se navadno misli; tembolj pa je potem mogoča tudi kontaminacija dveh domenski se dotikajočih, fonetično si sorodnih glasovnih skupin

¹ Prim. še: „ugleda na osaml'enoj kućici . . . , gde visi *šušan*, znak kréme“ (Zabavnik srp. kniž. zadr. X 263).

Dodatek k razpravi „Instrumental sing. fem.

-oio : -oo : -o“.

K str. 7. Prof. J. Melich mi je sporočil, da se nahajajo v „Abecedarium Slowenszko“ iz l. 1725. sledeči instrumentali sing. fem.: *ino szi nász sztoiov drágov kervjov odküpo, molitva pred jeszvinov, z miloschov.* Končnica -om, -em se nahaja v abecedariju po J. Melichu le pri masc. in neutr.

K str. 8. Stavek o končnici instrumentala sing. masc. in neutr. se nanaša seveda na slovenščino v obče; v prekmurščini pri teh oblikah menda sploh ni več naglašene končnice.

K str. 10. V besedi χμε cirilskega teksta stoji v originalu nad χ neka pika.

K str. 14. Sbornik sinodalne biblioteke iz l. 1345., v katerem se nahaja hronika Konstantina Manasija, je podrobno opisal K. Radčenko (Otčet o zanjatijah rukopisjami v bibliotekah i drugih učenyh učreždenijah Moskvy i S.-Peterburga v tečenie sent. i okt. 1896 g. Kijev 1898, str. 3 sl.). Dva odlomka iz Manasijeve hronike je objavil tudi Lavrov v prilogi k „Obzoru“ (str. 1—10). Tudi v njih se nahaja končnica -ож, n. pr. str. 1: ТАКОВОЖ ОДЕЖДАЖ ДОБРОЦВЕТЖЦЕЖ И ДОБРОТКАННОЖ ОБЛЪЧЕНА БЪ i. dr. Primere v razpravi bi bilo seveda mogoče pomnožiti tudi še iz drugih tekstov.

K str. 15. Kaj je v tekstih, kakor so apostol iz Strumice¹ Bolonjski psalter i. pod., starejše, ali macedonska ali vzhodno-bolgarska jezikovna črta, morajo pokazati še nadaljnje študije.

K str. 16—17. O piscih („dijakih“) moldavo-valaških listin pravi K. Jireček v oceni Miletičevih izdaj, da so bili „mnogi tujci, begunci iz Bolgarije, pozneje iz Srbije“ (n. pr. „Dragomir Srbini“ ok. 1566). „Jezik valaških listin je pretežno bolgarskega tipa, ali nahajajo se tudi, kakor povdarja Miletič, posebno nekako po 1430, pogostni srbizmi“ (Arch. f. slav. Phil. XIX. 605 sl.). Jireček sploh svari, da se v etnografskem pogledu

ne sklepa preveč iz teh listin. Vplivali so tudi stalni srbski, in bolgarski obrazi (l. c. 602 sl.). Miletičeve opazke o jeziku listin (Sbornik bolg. ministr. IX. 295) niso zadostne.

K str. 17—19. Slučaj kontrakcije v instr. sing. fem. ni seveda jedini v stesl. spomenikih. Kontrakcija se pojavlja v njih še bolj v drugih primerih kakor v sestavljeni adjektivni sklanji in pri glagolu.

K str. 21—22. Prvi del dela Verhratskega je izšel l. 1899. Za karpatske Maloruse so važne tudi studije A. L. Petrovai *Materiały dlja istoriji Ugorskoj Rusi*, vyp. I-VII (gl. Jagić, Arch. f. slav. Phil. XXXII. 303 sl. ter XXXVI. 496 sl.). V zadnjem zvezku je objavljen starejši tekst, neke vrste postila, iz XVIII. stol., v katerem je vse polno primerov instrumentala na *-ov*, *-ev* in tudi *-juv* (pri osnovah na *-i-*). Prim. Jagić, Arch. f. slav. Phil. XXXVI. 502.

K str. 23. Neke velikoruske oblike na *-ov* v starejših tekstih in tudi današnjih narečjih (prim. Sobolevskij, *Lekciji po ist. russ. jaz.* ³ 122; Polivka, *Sbornik stat. posv. Lam.* 107; Šahmatov, *Izsled. o dvinskih gram.* XV. v., str. 111 i. dr.) je treba, se mi zdi, tako isto izvajati iz prv. prehoda splošno-ruskega *-oiŕ* v *-ŕ* v poljsko-pomorjanskem sosedstvu. Se-li nahaja na ruskem omejnem ozemlju kje tudi kontrahirana končnica *-u* iz *-ū*, ne morem določiti.

R. Nahtigal.

Opombe k protiref. (katol.) dobi v zgodovini slovenskega pismenstva.

Fr. Kidrič.

Objaviti sem hotel zaeno dve razpravi: „Stanje slovenskega pismenstva tik pred začetkom preporeda“ in pa pričujoče „Opombe“. Ker mi radi nedostatka prostora ni mogoče priobčiti v istem zvezku obeh razprav, morajo iziti „Opombe“ pred „Stanjem“: kontrola sinteze protireformacijske dobe je namreč nemogoča, ako ni obenem pristopen ta aparat, ki pa tvori celoto zase. „Stanje“ izide v prihodnjem letniku. V kronološkem seznamu pomeni: navadni tisk naslova — knjigo; kurziva — rokopis; debeli tisk — da je knjiga (rokopis) izgubljena; * pred naslovom knjige — da se knjiga v študijski (licejski) biblioteki v Ljubljani, kjer bo v prvem redu vedno iskal „slovenica“ domači in tuji znanstveni delavec, še ne nahaja.

1. Kronološki seznam slovenskih tiskov in rokopisov od 1600.—1764. l.: okoli 1600: protireform. prisega (v sem. bibl. v Lj., prim. MHVK 1864, 3); **1601—1609: vetrinjska prisega za sodne obravnave** (v arhivu kor. zgod. društva v Cel., prim. Kotnik, ČZN 1913, 3¹—2); **1603: slovenščina v Megiserjevem: Thesaurus polyglottus**; **1607: Alasia, Voc.**; **1611: razglas, ki se je čital po ljublj. ulicah** (v mest. arhivu v Lj., prim. I. V., LZ 1886, 253); — **1612—1627: Hrenova pesmarica** (gl. našo št. 3); **1612—1613: Ev. inu lyst.** (gl. našo št. 27); **1613: Dolshny list Stefana Klobuzhara ... Mikotu Kashizhu inu nyhovi gospodiny Mariny v Drashzhizhi** (1873. v Lopašičevi zbirki, prim. Kočevar, Slov. Narod 1873 št. 104); **1615: Canisijev kat.** (gl. našo št. 13); **1619—1637—1657: prisežni obrázci za nekatere obč. funkce. v ljubljanski prisežni knjigi** (v dun. vseuč. bibl., prim.: Simonič, LMS 1884, 196—220; Oblak LMS 1887, 260, 280); **1618—1620—: Čandik, Canisijev veliki kat.?** (gl. našo št. 3); **1621: Hrenov prevod papež. dekreta z dne 3. avg. 1621** (v kapit. arh. v Ljublj., prim. A. K., LZ 1886, 699—700);

1624: *tri molitve v Hrenovem zapisniku* (v škof. arhivu v Lj., prim. Prelesnik, KO 1901, 213); **1630:** *dolžni list Jurka Jagodiča iz Bele Krajine z dne 15. apr. 1630* (1887. l. v zapuščini Ferda Kočvarja pri sestri njegovi v Celju, prim. Oblak, LMS 1887, 306—315); **1631:** *Visitatio generalis prima Diaecesis Labacensis in Carniola 1631* (v škof. arhivu v Ljublj., prim. Wiesthaler, LMS 1882—1883, 96—122); — **1634:** —: *prevod Stapletonovih Evangelijev* (v štud. bibl. v Lj., prim.: Raič, progr. vel. realke 1887 in 1888; Oblak, LZ 1888, 631, 693; Breznik, DiS 1917, 282); **1637—1657:** *fevdna prisega* (v arh. kor. zgod. dr. v Cel. in v arh. viš. dež. sodišča v Gr., prim. J. J., ČZN 1911, 35—6; Kotnik, ČZN 1912, 26, 32, 34); **1642:** *oznanilo brix. škofa podložnikom* (v muz. v Ljublj., prim. Oblak, LMS 1891, 131—4); **1643:** *Skalarjeva Shulla tiga premishluvana* (v štud. bibl. v Ljublj., prim. Oblak, LMS 1890, 185—236); **1644:** *Gorskih Praud Vstaierske Vkoroske inu Vkranski Deselle Resnižno Poterienie* (v štud. bibl. v Lj., prim. Oblak, LMS 1887, 289—305; Dolenc, ČJKZ II, 77); **1646:** *Gorskhe Bukve* (v kapit. arhivu v Ljubljani, prim. Gruden, Slov. župani 63); **1648:** *tožilno pismo (koncept) Središčanov proti orm. grajščaku* (v obč. arhivu v Središču, prim. Slekovec, Kres 1882, 282—3); **XVII. stol., prva polovica:** *cesarski razglas o lovski pravici po cesarskih gozdih v Kamn. Bistrici, Vojvodinem borštu, Utiki pri Ljubljani in Stangi pri Litiji* (v kranjskem dež. arhivu v Lj., prim. Koblar, IMK 1899, 158); **1651:** *kalobski rokopiš* (gl. našo št. 26); **1653:** *fevdna prisega krškemu škofu* (v knezoškof. arhivu krškem, prim. Kotnik, ČZN 1913, 32—3); — **1658:** *pismo ormoškega grajščaka* (Slekovec, Slov. Gospodar 1879, št. 47); **1659—1664:** *Andreja Jankoviča prevod Tomaža Kempčana* (v štud. knjižnici v Ljublj., prim. Vrhovnik, IMK 1906, 48); **1661:** *prisega za dacarje* (registratura kr. dež. stanov, prim.: Novice 1865, 60; Marn XXII, 28); **1665:** *pastirski list ljubljanskega škofa* (škof. arhiv v Ljublj., našel in izdal I. Vrhovnik); **1669—30. IV. 1670:** *slovenski prizori v Frankopanovem prevodu Molièrovega George Dandina* (Haus-Hof- und Staatsarchiv na Dunaju, prim. Matič, Archiv f. sl. Phil. XXIX, 538, 540); — 30. IV. **1670:** *slovenščina v Frankopanovi pesni Fratri putnici* (kakor v prejšnjem komadu); **1671:** *slovenski teksti v lepopisnih poskusih z novim*

peresoni v kamn. Liber mortuorum iz 1671. l. (župn. arhiv v Kamniku — našel in mi prepisal dr. Fr. Stelè); — **1672**—: *rokopis pri šentvidskem primerku Hrenove izd. ev. in listov* (gl. našo št. 28); — **1672**—: *rokopis pri muz. primerku Hrenove izd. ev. in listov* (gl. našo št. 27); **1672**: Ev. inu lyst.; **1675**: *cesarsko odločilo podložnikom minor. samostana v Ptujju* (en prepis 1896. pri Slekovcu, drugi 1904. pri Štreklju, prim.: Slekovec, DiS 1896, št. 19 [platnice]; Štrekelj, ČZN 1904, 22—51, 110—112); **1676**: *indiv. prisega z dne 11. junija* (v vicedom. arhivu v Lj., prim. V. Levec, IMK 1896, 84); **1677**: *Saftawni list fa siedom kraieu Niue od uranihariev Jakopi Tefhaki prifthoi* (v kranjskem dež. arhivu v Lj., prim. Koblar, IMK 1899, 161); **1678**: Kastelec, Brat. buk^{v.1} (gl. našo št. 6); — **1680**: *slovenski nadpisi v mestni hiši v Ljublj.* (I. V., IMK 1898, 219—20); **1682**: Kastelec. Brat. buk^{v.2} (gl. našo št. 6); **1683**: *Kapsch-Reittenburg, prevod gorskega zakona* (v ljublj. muzeju, prim.: Oblak, LMS 1889, 200, 201; Dolenc, ČJKZ II, 77); **1683**: *zapis v zapisniku bratovščine Antona Padv. v Naklem* (I. V., IMK 1892, 159); **1684**: *ljubljsanski pastirski list* (škof. arhiv v Ljublj., našel in objavi Vrhovnik); **1684**: Kastelec, Zyl; **1685**: **Kastelec: Kratki Sapopadik potrebnih catoliških nauk, Ljubljana** (Valvasor VI, 360); **1686**: *odlomek velikon. pesmi „Jezus je od smrti vstal, od njega bridke martre“ v ljublj. jez. dnevniku* (v dež. arhivu v Lj., prim. Vrhovnik, IMK 1899, 75); **1686—1690**: *odlomek iz Materža 5, ki ga je zapisal ljut. ž. Andrej Raputh* (Slekovec, DiS 1896, št. 19; Rad 162, 10) **1688**: Kastelec, Navuk; — **1688**: **Kastelec** *prevod iz laščine: Shpeigel Duhouni* (Valvasor VI, 360); — **1688**: **Kastelec, Spegel te Zhiftofti** (Valvasor VI, 360); — **1688**: **Kastelec, Thomas de Kempis Carniolicus** (Valvasor VI, 360); — **1680—1688**: *Kastelčeva prireditel Dalmatinove biblije* (Valvasor VI, 360; II. in VI. knjiga v stud. bibl. v Ljublj., ostale izgubljene, prim. našo št. 6); — **1688**: **Kastelec, lat.-slov. slovar** (prim. našo št. 6); **1689**: Valvasor, Ehre z Zizenčelijevu slovensko pesmijo; **1691**: Janez Kr. od sv. Kr., Promptuarium I; **1695**: idem opus II; **1696**: *prisega* (Slekovec, Župnija sv. Lovrenca na Dravskem polju 1885, 134; Glaser I, 144); **1698** Janez Kr. od sv. Kr.: Promptuarium III; **1700**: idem opus

IV; **1700**: *indiv. prisega z dne 6. febr.* (ortenb. arhiv, prim. V. Levec, IMK 1897, 65—6); **XVII. stoletje?**: *slovensko-nemško-latinski slovar* (v štud. bibl. v Lj., Ms. 175, prim. našo št. 6); **XVII. stol. proti koncu ?**: *Dictionarium lat. — carn.* (A — Obscuritas; 1860. pri kap. v Krškem, prim.: Čigale, D.-slov. Wrtrb.; Levstik, LZ 1881, 777; Pleteršnik I, p. XIII); **XVII. stol. proti koncu?**: *Dictionarium lat. — carn.* (v štud. bibl. v Ljublj. iz kapucinske, Ms. 169; prim.: Šafařík I, 65; Levstik, LZ 1881, 777); **XVIII. stol. začet.?**: *protestantsko-koroški izpiski iz II. dela Juričičeve postile z molitvami* (1891. l. v Goričah pri Podkloštru, prim.: Oblak: LMS 1894, 205; Archiv f. slav. Phil. XV, 459; Ramovš, ČJKZ II, 289—95); **XVIII. stol.?**: *protestantsko-koroški izpiski iz III. dela Juričičeve postile* (kakor pri prejšnjem komadu); **1704**: *dve indiv. prisegi* (kapit. arhiv, prim. I. V., IMK 1892, 160); **1705**: *pravila bratovščine sv. Florjana v Središču* (župni središki arhiv, prim. Ilesić, Rad 162, 12—5); **1706**: slovenski teksti v *Rituale Labacense*¹ (v priv. bibl. gg. ž. I. Vrhovnika in prof. Ad. Robide); **1706**: *cerkveni govor Antona Možica v Škocjanu pri Turjaku* (v turj. arhivu, prim. Mantuani, DiS 1894, 661, 694); **1706**: *Vorenc, lat.-slov. „Novum Dictionarium, Seu Lexicon Universale. — Wörterbuch. — Nove besedne Buque...“* (menda še v bibl. osrednjega sem. v Gorici, prim.: Grča, DiS 1919, 153; Steska, ibid. 155; našo št. 7); **1707**: Janez Kr. od sv. Kr., Prompt. V; **1711**: *Hipolit, Dict.* (štud. bibl. v Lj. Ms. 182); **1713**: *oporoka Mih. Modrinjaka* (velikoned. arhiv, prim. Ilesić, Rad 162, 14—16); **1713**: „Cum quilibet adultus sub mart. teneatur saepius in vita elicere actus fidei, spei & caritatis &. **0 Gospud jeft terdnu verjem ufe taiftu etc. Labaci. Typis Joannis Georgy Mayr Incl. Prov. Carn. Typogr. 1713**“ (Zois v rokop. katalogu svoje bibl., Carniolica 3 [v licejki Ms. 368]); **1715**: *Evang. inu lyst. (v priv. bibl. g. msgnr. Toma Zupana na Okroglem pri Kr., prim. Breznik, DiS 1907, 333); **1715**: **Temlin, Györszki Katekizmus, v Halli** (prim. 1754 Kuzmič, Navuk, Predgovor); **1715**: Hipolit, Gram.; **1719**: Hipolit, Kempenzar; **1720**: **Regule, Odpustki inu Molitve bratovfhtine tuga brytkiga fmertniga Christufovigata Terplejna na S. krishi. V' Cerkvi S. Jakoba tuga tovarfhtva Jesufovigata. Labaci. Impensis Joan. Babt. Volusii bibliopegae** (Zois v rokop. katalogu svoje bibl.,

licejka Ms. 368); **1721—1734**—: *tekst pas. procesij v Loki* (v kapuc. samostanu v Loki, prim. Mantuani, Carniola 1916 in 1917); **1726**—: **Nova Crainska Pratica** (v muz. bibl. v Lj. primerek za 1741; prim.: Erberg, Versuch 290; Blätter a. Krain 1864, 123); **1725**: * *Abecedarium Szlowenszko* (v Széchényevi dež. knjižn. v Budapešti, prim. Melich, Magyar Könyvszemle 1902, 428); — **1728** —: *prisežni obrazci: 2 razlagi prisege* (str. 10—11, 249), *2 vzorca za prično prisego* (str. 11, 249), *11 indiv. priseg* (priloga knjige na posebnem listu št. 2. ima datum 19. VI. 1728) in pa (str. 221) *indiv. „Excommunicationis formula Carniolica“* (rokopis z naslovom „Formular mein Hanns Georgen Raspen“ v farnem arhivu v Kamniku — našel ter mi prepisal dr. Fr. Stelè); **1728**: Bellarmino-Sapopadek (prim. Steska, IMK 1902, 451); **1729**: Steržinar, Peiffme; **okoli 1729**: *Litanie S. Francisci Xaverii*, privezane k Rit. labac. 1706, napisane v rokopisu, ki je zelo podoben Steržinarjevemu (v priv. bibl. g. prof. Ad. Robide); **1730. X. 24**: *prisega za gorsko pravdo v Novem mestu* (v rokop. folijantu „Bergthaidungsprotokoll“ v lj. muzeju, prim. Dolenc, Zbornik znanstvenih razprav I, 23, 88); **1730**: **Dotrina cristiana, da insegnarsi nella diocesi forense di Capo d'Istria, tradotta in schiavo, per ordine dell'... Agostino conte Brutti vescovo di Capodistria, Venezia?** (1895. l. v posesti prof. dr. Tomasina, prim. isti, Die Volksstämme im Geb. von Triest u. Istrien 33 in pa Glaser I, 137); **1730**: Steržinar, Peiffem; **1730**: Ev. inu lyst.; **okoli 1730**: Poduzhenie (gl. našo št. 15); **1730—1740**: *prisega* (središki arhiv; prim. Slekovec, Kres 1882, 523); **1730—1740**: Pot sv. Krisha (gl. našo št. 14); **1731**: Rogerij, Palm. empyr. I; **1733**: Paglovec, Tob. bukve; **1733. X.**—1759: *Paglovčeva (Widerjevca) pesmarica* (gl. našo št. 29); **1734**: Basar, Conciones; **1735**: Pomuzh shivim¹; **1735**: *indiv. prisega z dne 1. marca* (mestni arhiv v Kamniku, prim. Stiasny, Kamnik 175); **1735. X. 9.**: *prisega po gorski pravdi v Starcih* („Bergthaidungsprotokoll“ v lj. muzeju, prim. Dolenc, Zbornik znanstv. razprav. I, 88); — **1737**: *mejna določila za orteneško dež. sodišče v urbarjih orten. graščine* (v orten. arhivu, prim. V. Levec, MMVK 1898, 45, 54); **1738**: **Peiffem od S. Nottburge** (gl. našo št. 16 in 29); — **1740**: *stara pre-rokovanja na notranji strani Dalmatinove biblije* (primerek

v dež. muzeju v Lj., prim. I. V., IMK 1894, 168); **1740**: Pomuzh shivim² (v lj. muzeju, prim. I. V., IMK 1895, 86); **1741**: Ev. inu branja; **1742**: Paglovec, Sveſti tovarh¹ (gl. našo št. 8); **1743**: Rogerij, Palm. empyr. II; **1743**: Klapše, Synopsis¹; **1743—1751**: *Od Andohti Inu Bratoushine Svetiga Joshta (v priv. bibl. g. msgr. Toma Zupana na Okroglem pri Kranju; o letnici glej Vrhovnik, IMK: 1907, 168—9; 1908, 111—2); **1744**: Megiser (opera Soc. Jesu), Dict.²; **1744**: *spremnica bratovščine Marije vnebovzetja v Lj.* (I. V., IMK 1892, 159); **1745**: Paglovec, Kempenzar; **1745**: *Paglovec, Sveſti tovarh² (v semen. knjižn. v Lj.); **1747**: Sever, Red zveličsánsztva; **1747**: Paglovec, Scupuli — Sveta vojska; **1749**: *Tri Duhoune Peiffme (gl. našo št. 17); **1749**: **Cusani, Catechismus Selavonicus** (primerek je videl Codelli, prim. njegove Gli Scrittori Friaulo-Austriaci III. ediz.); **1750**: *J. Luka Pušar, Mirakel Peld S. Lucie (i. t. d.) v Drashgoshah (v priv. bibl. Toma Zupana na Okroglem pri Kranju; o primerku, ki je bil 1904. l. v posesti župnika Fr. Pokorna v Selcih, prim. Steska, IMK 1907, 170; o avtorju isti istotam 1904, 73; o tisku brošure, ki ni stavljena ampak bakrorezana, prim. Vrhovnik, IMK 1908, 35—36; prim. Simonič, na 10. str. pod Andoht, kar je napačno); **okoli srede XVIII. stol.?**: *protest.—kor. rokopis* (pesmi-molitve, last g. N. Sadnikarja, nadživinozdravnika v Kamniku, prim. Ramovš, ČJKZ II, 282); **okoli srede XVIII. stol.?**: *rokopisna bolniška knjižica* (Barlé, IMK 1897, 35); **1752**: Lavrenčič: Peiffme; **1752**: *zapis v frat. sv. Antona Padv. v Naklem* (prim. J. V., IMK 1892, 159); **1753**: Premišlujvaina na vřaki dan tega tedna; **1754**: Evang. inu branja (muz. knjižnica v Ljubljani, gl. našo št. 18); **1754**: Küzmič, Voere krszt. krátki navuk; **1755**: *pridiga na novi maši v Vodical* (najdena v podstrešju trnovskega župnišča, prim. Vrhovnik, Listi 648); **1755**: *župniški izpit pri tržaškem konsistoriju* (Glaser, LZ 1894, 702—3); **1756**: Andohtlive peiffme; **1757**: slovenski teksti v * Compendium rit. lab. (dijaška biblioteka semenišča v Lj.); **1757**: Andohtliva savesa (v Simoniču pri „Dodatkih“ str. 627); **1757**: Jager na lovu shraja... v Cithari octochordi, Zagrabiae, 71 (prim. Barlé, LZ 1891, 316—7, 508—10); **1757**: Klapše, Synopsis²; — **1757**: *Repeževa pesmarica s „Stihmo boshjo“* (gl. našo št. 12); **1757**: **Repež**,

Rom. bukvice¹ (do 1895. v župniški knjižnici v Dolini pri Trstu, prim. Glaser: LZ 1895, 60—63 in Zgodov. IV, 453; [Samsin Jos.], Jožefu Zupanu 24. IV. 1900); **1757: Premishluvaina na vfaki dan tega tedna**² (prim. Pohlin, Bibl.². 44); — **1757—1760: *Birgitinlki Odpuftiki** (gl. našo št. 21); **1757—1760: Mišionlke pefme** (gl. našo št. 19); **1758: * Obchinzka knisiza** (Parhamerjev kat.), Gradec¹ (samost. bibl. v Admontu, prim. Ilešić, ČZN 1906, 2; Simonič 56); **1758: * Ev. inu branja** (v zagrebški vseuč. iz Gajeve; prim. Gajeve knjiž. str. 125); **1758: Grammatika o. Wind. Sprachbuch**; **1760: * Paglovec, Suesti tovarsh**³ (gl. našo št. 8); **1760: Catechismus tu je bukvice isprafh. is (etc.) Kerfh. navuka Petra Canisiusa** (Parhamerjev kat.), Ljubljana¹ (v muz. bibl. v Ljubljani [prim. Ilešić, IMK 1906, 129] in v priv. bibl. g. prof. Ad. Robide); **1760: * Pessem od Marie Divize Roshenkr. Kralize** (prim. našo št. 20); **1760: dve indiv. prisegi** (zapisnik tožb stiškega patrim. sodišča, prim. Vrhovnik, IMK 1905, 93—94); **1760: o. Bernardin, Dict. germ.-slavon.** (ni v bibl. franč. samostana v Mar., contra: Schem. Ord. Cap. Prov. Styriae 1908, 60); **okoli 1761: 2. ljublj. izdaja Parhamerjevega kat.** (prim. Ilešić, IMK 1906, 130); **1761: Catechismus (Parhamerjev kat.), Celovec**¹ (1906. v varažd. kapuc. knjižnici [prim. Ilešić, ČZN 1906, 18], sedaj se ne more najti); **Sapopadik andohti S. Aloysiufa. V' Lublani. Heptner. 12°. 11 listov** (v katalogih Zoisove bibl., licejka Ms. 368); **1762: Catechismus (Parhamerjev kat.), Celovec**² (1887. v bibl. Mariahilferklostra v Gradcu [prim. Oblak v LZ 1887, 692], sedaj ni več); **1762: *Catechismus (Parhamerjev kat.), Ljubljana**³ (v priv. bibl. g. prof. Ilešića, prim. ČZN 1906, 129); **1762: Leonardo da Porto Mauricio-Pot fvetiga Krisha, Ljubljana**¹, **J. J. Heptner** (1906. v priv. bibl. prof. Štreklja v Gradcu, prim. njegova izvanjanja v ČZN 1906, 82—3); — **1760—62: * Pessem Marie Divize od dobriga Svetvania** (gl. našo št. 22); — **1760—1762: * Litanie Marie Divize od dobriga Svéta** (gl. našo št. 23); **1764. VII. 16: * nemško-slovenski patent cesarice Marije Terezije o nakladi na meso** (arhiv dež. stanov v Ljubljani); **1764: * Obch. knisicza (Parhamerjev kat.), Gradec**² (v admontski samost. biblioteki, prim. Ilešić v ČZN 1906, 2); **1764: Repež, Neb. blagu**; **1764: Evang. inu branja**; **1764: Hitra inu gladka pot pruti**

nebessam (prim. Rebol, Čas 1907, 456); **pred 1764?:** *prisega* (prim. Miklošič, Berilo: 1865, 41; 1881, 27); **pred 1764. l.?:** * Litanije od nar Sveteihiga Iména Jesusa (gl. našo št. 25); **pred 1764. l.?:** *Gorske artikelni* (v dež. muzeju v Lj., prim.: Oblak, LMS 1887, 290; Dolenc, ČJKZ II, 77); **pred 1764. l.?:** *Gorske Regelze al' Artikelni* (v dež. muzeju v. Lj.; prim. Dolenc, ČJKZ II, 77); **pred 1764. l.?:** *Artikulusi vrha nedeljskoga* (gorske pravde; prim.: Veliki Kalendar za Ludstvo 1912, 81; Gruden, Slov. župani 63—64). — Glej dodatke.

2. Ingenerijev katekizem? L. 1882. je poročal Matija Sila: „... nastopnik Vergerijev, (koprski) škof Ingenerij [1596—1600], je dal tudi natisniti slovenski katekizem, ki se dandenes ne nahaja več. [Fol. dioec. 1866 p. 144].“ Tako je prišel Ingenerijev katekizem v slovensko literarno zgodovino (prim. Glaser I, 136: Ingenerij; Grafenauer, Kratka zgod.: 1. izd. 55, 2. izd. 72). Grafenauer je ostal tudi v 2. izdaji pri trditvi, da je bil Ingenerij *tržaški* škof, ki je izdal slovenski katekizem, „da bi *tržaška* duhovščina po njem ob nedeljah in zapovedanih praznikih poučevala okoličane v krščanskem nauku.“

Ingenerijev katekizem sloni na zaključku *koprške* škofijske sinode izza časov škofa Ingnerija (1576—1600; glej Prospectus benef. ecclesiast. et status pers. cleri d. tergestinae et justinopolitanae; rabim izd. za 1904). Ta zaključek se nahaja v škofijskem koprskem arhivu v rokopisnem „Cat. Ingnerii II“ ter se je že opetovano ponatisnil (Folium dioecesanum tergestinum 1866, 144; Pesante, La liturgia slava 130; Jelić, Fontes liturgiae glag.-rom., XVI. s., num. 173). Glasi se (po Jeliću): „Non vi sia per le nostre chiese altri Breviarj e Messali che novi. Debbin tutti i parochiani [parochi] il giorno delle feste comandate doppo disnar insegnar nella chiesa la dottrina christiana et amaestrar i figlioli a portar reverentia a Dio N. S. et obedir al padre et alla madre, et faranno l'istesso i curati delle ville, havuta che abbiano, secondo l'ordine nostro dato, la dottrina christiana stampato in schiavo [Slavo].“ V prevodu slove zaključek: „Ne imejte po naših cerkvah drugih brevirjev in misalov, kakor nove. Vsi župniki (parochiani [parochi] proti curati) morajo ob zapovedanih praznikih po kosilu (o disnar gl. Meyer-Lübke, REW 2670) poučevati v cerkvi krščanski nauk in učiti otroke, da spoštujejo Boga N. G. in ubogajo

očeta in mater, isto naj store tudi kurati po vaseh (samostojne kuracije, ki niso župnije), suposito, da imajo — kakor smo naročili — krščanski nauk natisnjen v slovanščini.“

Glaserjev prevod zadnjega stavka je napačen: „...isto dolžnost imajo tudi duhovniki po vaseh, ki se imajo vesti po kristijanskem nauku, *natisnenum z našim naročilom v slovenskem jeziku*.“ Ne gre za škofovo naročilo, da se neki katekizem natisne „in schiavo“, ampak, da so tak „in schiavo“ tiskan katekizem dobili v roke selski župniki koprške škofije! Koprška škofija je obsegala sicer v tem času 15 vaških župnij, ki bi jih danes imenovali slovenske. V decembru 1633. je poročal škof Peter Moeavia o njih v Rim: „*Dioecesis tota ruralis dividitur in quindecim parochiis... Incolae omnes sunt linguae Illyricae in eoque idiomate celebratur...*“ (Jelić, XVII. s., num. 90). Po slovenskih vaseh koprške škofije so župnikovali torej v časih škofa Ingenerija še glagoliti (primerjajte še Jelić, XVII. s., num. 42). In škof je hotel dati katekizem glagoljašem, ne župljanom! Vprašanja, kdaj se je vršila ta koprška sinoda, tukaj ne morem rešiti. Govori se o letu „1595 c.“ (n. pr. Jelić). Vsiljuje se mi misel na zvezo med koprsko sinodo in sinodo v Ogleju 1596. l., kjer se je določilo za vse sufragane, torej tudi koprškega: „*Quod autem de Breviario, Missali et Rituali Sacramentorum statuimus (ut Breviarium et Missale in illyr. lingua revideatur. — «optandum tamen esset, ut Episcoporum Illyricorum diligentia sensim Romani Breviarii usus cum Missali item Romano et Rituali Sacramentorum introducatur») in eam volumus partem accipi, ut non comprehendant Catechismum Romanum in illyricam linguam Gregorii XIII. jussu [quod est ad nos per certos homines allatum] conversum: quem cupimus a clero Illyrico frequenter tractari et legi, ut sit hic materna lingua Sacerdotibus Illyriae in promptu, ad populos docendos, quae ad salutem necessaria sunt. Curent tamen Episcopi, ut exemplar aliquod ejusdem Catechismi emendatissimum in Archivio Episcopali reponatur...*“ (Jelić, XVI. s., num. 175). „Ilirska“ izdaja katekizma, ki jo je pokrenil papež Gregor XIII. (1572—1585), je pa znana: „*Canisius Petar, Svmmma Christian-skoga (i. t. d.) Tvmacena Iz Latinskoga Jazika V Slovingnsky, I Vtisstena Po zapovedi presuetoga Otca Pape Gregoria Trinaestoga, V Rimu 1583*“. Canisija pa je „v Slo-

vingnsky Jazik protumačio ... Pop Ssimon Bvdineo Zadranin“ (podatki po Deželiću, ki je opisal v Hrv. bibliofilu I [1905], 29 primerek zagrebške univ. bibl.). Sinoda se je sicer zmotila: ne gre za rimski, ampak za Canisijev veliki katekizem. Pa saj gospodje sami priznavajo, da so dobili poročilo „per certos homines“, da torej knjige same še niso bili videli.

Ali ni verjetnejše, da je poslal koprški škof Ingenerij svojim glagoljašem Budiničev katekizem kakor pa da bi bil dal zanje natisniti posebnega slovenskega?

3. Čandikov katekizem 1618? Čandikova slovenska izdaja Canisijevega katekizma se je najprej le v splošni obliki zabeležila: Valvasor poroča na eni strani o slovenskem prevodu Canisijevega katekizma iz 1615. l. brez omenitve Canisijevega imena in v zvezi, ki dopušča razlago, da je prestavil založnika pomotoma tudi v vlogo prevajalca: „Michael Mikèz, Doctor der Heil. Schrift, und Thum-Dechant zu Laibach, hat einen Crainerischen Catechismus in Octavo, mit schönen Holtz-Schnitt-Figuren, für die Laybachische Jugend, auf seinen eigenen Verlag, in Druck gegeben, zu Augsburg, im Jahr 1615“ (VI, 351); na drugi strani pa pravi o Čandiku: „Von ihm ist der Catechismus Petri Canisii, in Crainerischer Sprach, zum Druck gekommen“ (VI, 352). Na ta Čandikov katekizem je mislil 1729. l. pač Johannes Leonhard Frisch, ko je zabeležil Mikčev katekizem iz 1615. l. ter nadaljeval, da je „Petri Canisii Catechismus ... Anno 1624 iterum prodiit“ (Historia dialecti vened. merid.). Obenem je zabeležil tudi Gregor Dolničar o Čandiku samo splošno: „Edidit: Catechismus et Evangelia per annum Slavonicae linguae ab se donata Graecii an. 1612. (Bibl. lab. publica, prim. IMK 1900, 140). Končno je podal Pohlin vse bibliografske podatke ne le za Mikčev „Ta mali Catechismus, ali Kershzhanski Navuk, Aug. Vindelicor. 1615 cum figuris ligno incisis“ ampak tudi za Čandikovega (Bibl.² 56): „Tschandick ... evulgavit: Catechismus Petra Canisia, tu je: Christianski Nauk 1618, in 12. Cujus cum jam nullum exemplar amplius haberi potuisset, illud nova editione excudi Pater Marcus Viennae vid. sub Lit. M. (34: Ta male Katekismus Petra Kanisiusa ... Vien. apud Kalivoda 1768. in 12)“⁴. Pohlinovo verzijo ponavljajo najčešče, zdaj z večjimi zdaj manjšimi izpremembami in dodatki: Erberg, Versuch einer Literaturgesch. v. Krain

(muzej v Lj.); Šafařík I, 115 [*fkus Janesa Zhandika*]; Radics, Triglav 1865, št 30 (*zuerst 1618, in 12°, vielleicht in Laibach, 1633 in zweiter Auflage*); Marn XXI, 27 [*fkus Janesa Čandika*]; Glaser I, 174 (*fkus Janesa Zhandika*); Steska, IMK 1902, 4; Steska, IMK 1909, 65; Simonič 56 [*fkus Janesa Zhandika*]; Ilesić, IMK 1906, 132; Gruden, Zgod. 859 (*e Gradcu, prevod Kanizijevega velikega katekizma*); Gruden, Carniola 1915, 14 (*prevod večjega K. katek.*); Grafenauer: Kratka¹ 66, Kratka² 82. Dolničar, ki se je slabo izrazil, je povzročil po vsej priliki, da se je začel tisk staviti v leto 1612: Hoff, Gemälde III, 134; Dimitz, GK III, 469.

Danes se poudarja, da Čandikovega katekizma 1618. l. „ohranil se nam ni noben izvod“ (na pr. Grafenauer, Kratka zgod.² 82). Erberg je prvi priznal, da mu izvod kakega Čandikovega katekizma iz 1618. l. ni prišel pred oči. Da vidimo, ali slonijo na avtopsiji izvestja Pohlina, Frischa, Dolničarja in Valvasorja!

Pri Valvasorju je precej lahko ločiti med noticami o knjigah, ki jih je videl, ter o knjigah, ki jih je poznal samo po tradiciji. Njegovim beležkam o naših katekizmih se pozna na prvi pogled, da slonijo na avtopsiji samo one o katekizmu 1615. l. Dolničarjeva notica je presplošna ter ne dovoljuje v tem oziru nobenih sklepov. Ob Frischevi navedbi letnice se človek sicer ustavi, toda ta Nemeč je imel navado, da je opozoril, kje se nahaja tisti primerek, ki ga je videl, dočim se poziva v našem slučaju samo na Valvasorja. Gre torej samo še za notico Pohlino, čigar točni podatki naravnost presenečajo.

Vero v Pohlino trditev o drugi izdaji Čandikovega katekizma je podčrtal že Steska: „Marka Pohlín ni našel nobenega izvoda (Čandikovega katekizma iz 1618. l.) več v zalogi, zato je izdal drugi natisek l. 1768., kakor sam trdi“ (IMK 1902, 4). Ilesić je izrazil isto misel še določneje: „... na katero (izdajo se nanaša izraz »na novič«), to nam tolmači pač Pohlín sam v »Bibl. Carn.« (=Čandik. 1618)... Pohlínov katekizem iz l. 1768. je torej nova izdaja starega Čandikovega Kanizija; koliko je Pohlín starega Kanizija izpremenil in morebiti Parhamerju prilagodil, na to mi ni mogoče odgovoriti, ker Čandika ne poznamo natančneje“ (IMK 1906, 133).

Toda v podrobnejšem razboru Pohlinovih bibliografskihotic in vsebine njegovega katekizma same za to vero ne nahajam opore.

Sumljivo je že to, da o zvezi med svojim in Čandikovim katekizmom Pohlin ni govoril 1768. v katekizmu samem ampak šele mnogo let pozneje v Bibliotheki. In tudi tu ne pravi, da se je ohranil samo tisti izvod Čandika iz 1618. l., ki ga je rabil on, pač pa piše izrečno, da se ni dal dobiti sploh noben primerek več! In v predgovoru katekizma samega ne javlja, da bi bil motiv njegovi objavi izčrpanost naklade Čandikovega prevoda, ampak pripoveduje, da ga je navada otroškega čitanja pri mizi „v' enemu kraju“ naklonila, „fa starshe taiste stare Bukuvze P. Petra Kanifia s' latinskega na krajnsku prestavet“.

Vsebina Pohlinovega katekizma je s temi bibliografskimi noticami čisto v skladu. Pohlinov katekizem obstoja iz 5 sestavin, ki so: 1. „Petra Canisia . . . Poglavitni shtuki Kristianskega Katholshkega nauka“ (9—67); 2. „Perstavk Kratkega sprashuvanja zhes teh pet poglavitneh shtukov fa majhene otroke“ (67—99); 3. razne otročje molitve (100—103, 113—114, 129—130); 4. življenje ss. Mohorja in Fortunata (103—112); 5. cerkvene pesmi (115—129). Ne pozabimo, da pripisuje tudi Pohlin Čandiku prevod latinskega Canisijevega katekizma! Prevod iz Canisia je v knjigi prvi del. In to res ni prevod nemškega „Kleiner Catechismus Petri Canisii“ (v franč. bibl. v Lj. pod sign. 26 e 10), ki ga je prevzel tudi Parhamer v svoj nemški katekizem (v franč. bibl. v Lj. pod sign. 23 e 9), ampak je prevod malega latinskega katekizma: „Petri Canisii Parvus catechismus catholicorum“ (v štud. bibl. v Lj. pod sign. 14815 lat.-nem., pod sign. 23870 lat.-grška izd.), ki se je rabil splošno v latinskih šolah (primerek štud. bibl. 14815, Vorerinnerung). Na Pohlinov prevod Canisijevega katekizma je sicer vplival neki starejši slovenski prevod, toda to ni bil Čandikov prevod, ampak ljubljanska redakcija slovenskega prevoda takozvanega Parhamerjevega katekizma. O tem vplivu pričajo: 1. naslov: „Catechismus, Tu je bukvice Tiga isprafhuvania is pet fhtukou Kerfhanskiga navuka . . . Petra Canisiusa . . . K' fhpogania vsih Gospudou Faimoshtrou . . . tudi bratou, inu sefter Bratoufhine Kerfhanskiga navuka“ (ljubl. izd. Parh. kat.) — „Ta male ka-

techismus. Tu je: bukuvze Tega sprashuvanja s' pet poglavitnih shtukov kristianskega nauka . . . Petra Kanisia . . . K' shpoganju vffeh viffoku zhaftiteh Gofpudov Duhovneh Pastiriov . . . koker tudi k' dobremu ufhitku Bratov, inu Sester Bratovshne Krist. nauka na novezh pobulshane" (Pohlin); 2. prvih 7 vprašanj Canisijevega katekizma, ki se oslanjajo na ljubljansko izdajo Parhamerja, torej na mali nemški Canisijev katekizem, dočim se drži Pohlin od 8. vprašanja naprej tesno malega latinskega Canisija; 3. med pesmami, ki jih je sprejel Pohlin sploh po primeru Parhamerjevega katekizma, pesem „Od Marie Divize: Vsi virni Kristiani! fdej stop'te naprej . . .“ (123), ki se nahaja prvič šele v ljubljanskem prevodu Parhamerja.

Pohlin je latinskega Canisija pač šele prevedel, ne pa priredil prevoda, ki bi ga bil napravil pred njim že kdo drugi, n. pr. Čandik. Njegov izraz „na novezh pobulshane“ more iz Pohlinove ideologije 1768. l. pomeniti le to, da je po njegovi sodbi njegova prireditev katekizma, ki se razlikuje bistveno od Parhamerjeve, ne le po izberi Canisijevega teksta ampak tudi „kratkega izpraševanja“, za slovenske člane bratovščine krščanskega nauka prikladnejša nego pa ljubljanske izdaje Parhamerja. Ko je pozneje pisal „Bibl. Carn.“, je mogel po vsem, kar smo doslej ugotovili, samo sklepati, da je izdal Čandik 1618. l. v Gradcu prevod istega latinskega teksta kakor 1768. l. Pohlin sam, ni pa nameraval naglasiti, da je tak primerek sam videl in rabil. Zakaj bi posebej naglašal, da je prevajal Canisija „s' latinskega na krajnsku“, če bi bil mogel upotrebljati Čandikov prevod?! Iz vsega se mi vidi, kakor da bi bili tudi Pohlinovi točni podatki le kombinacija in da tudi on kakega Čandikovega katekizma iz 1618. ni videl.

S tem pa izgubi domneva o tisku Čandikovega prevoda Canisijevega katekizma v 1618. l. trdno podlago vse dotlej, dokler se ne najde event. kak primerek. Marsikaj bi moglo govoriti namreč event. proti eksistenci tiskanega takega katekizma.

Gre v tej zvezi za 4 literarnih načrtov, ki so dozoreli za škofa Hrena pod svežim vtisom razmaha in uspeha slovenskih reformatorjev: 1. nedeljske evangelije in listove; 2. cerkveno pesmarico; 3. prevod „malega“ Canisijevega katekizma, pri čemer se pa v dokumentih ne pove, ali nemškega „Kleiner Ca-

techismus“ ali latinskega „parvus catechismus catholicorum“; 4. prevod „velikega“ Canisijevega katekizma, kjer iz dokumentov zopet ne izvemo, ali latinske „Summae doctrinae christianae“ ali nemškega Canisijevega večjega katekizma. Več sodobnih dokumentov omenja te načrte: a) Hren v pismu Čandiku 10: IV. 1612 (IMK 1902, 7—8: načrt 1, 2, 3 [ali 4?]); b) Hrenov zapisek v koledarju z dne 15. VIII. 1613 (IMK 1902, 6: načrt 1); c) prvi dekret škofa Carcana, vizitatorja ljubljanske škofije, Hrenu z dne 5. decembra 1620 (LZ 1886, 700: načrt 1, 3, 4); d) drugi dekret Carcana z dne 5. decembra 1620 (LZ 1886, 700: načrt 2); e) Historia annua ljubljanskih jezuitov, prim. IMK 1902, 10—1: načrt 1, 3); f) Hrenov vpisek v svojem krakovskem koledarju z dne 29. aprila 1627 (Mantuan, Razvoj slov. cerkv. pesm. 13: načrt 2). Tukaj se ne pripisujejo vse označene izdaje, oziroma rokopisi vedno istemu slovenskemu piscu, ampak sedaj škofu Hrenu, sedaj jezuitom. Samo s Hrenovim imenom se vežeta pesmarica (a, d, f) in veliki katekizem (c), toda v zadnjem slučaju prihaja ta okoliščina manj v poštev, ker se ta prevod izrečno samo enkrat omenja. Prevod malega Canisija se pripisuje zdaj Hrenu (c), zdaj jezuitom (e), enkrat se nahaja v zvezi, ki dopušča to ali ono razlago (a). Odločilne za presojo sploh cele situacije so zveze, v katerih se govori o slovenski izdaji evangelijev in listov: vizitator ljubljanske škofije govori o Hrenovih evangelijih in listih (c), jezuitska kronika proglašča izdajo za jezuitsko publikacijo (e). Hren jih pripisuje Čandiku (a) ter beleži svojo revizijo, korekturo (a, b) in zalogo (b). Zame ni nobenega dvoma da gre tukaj vedno in povsod za eno in isto delo; Hren in jezuiti so imeli sporazumno isti cilj. Hren je bil osebno po vsej priliki aktivno še najbolj udeležen pri zlaganju, oziroma zbiranju gradiva za pesmarico, sicer je pa treba razumeti pripisovanje Hrenu ali njegovo prisvajanje v zmislu: dal prevesti, založil (prim. z ozirom na evangelja izvajanja Steske v IMK 1902, 10). Med jezuiti je treba iskati ne zgolj prevajalca malega Canisijevega katekizma, čigar slovenski prevod je izšel 1615. l. v Augsburgu (prim. našo št. 13), ampak gotovo tudi prevajalca velikega Canisijevega katekizma. In čisto nič ne dvomim, da je prevel ravno Čandik, edini izmed takratnih ljubljanskih jezuitov, s čigar imenom se veže Hrenova literarna akcija in tradicija o

izdaji slovenskega Canisija, oba ta katekizma. S tem še pa ni dokazano, da je izšlo izpod Čandikovega peresa v tisku še kaj več mimo evangeljev in listov 1613. in katekizma 1615. l.

Čandikov prevod Canisijevega katekizma, ki bi bil izšel 1618. l. v Gradcu, bi morala biti ali druga izdaja malega katekizma iz 1615. l. ali pa prva izdaja velikega katekizma! Onodoben dokument pa namiguje, da nista bila še niti 5. decembra 1620. l. tiskana niti nova izdaja malega katekizma niti veliki katekizem Canisija (c): precej opore za domnevo, da 1618. l. kak Čandikov prevod katekizma še ne bi bil izšel! Historia annua ljubljanskih jezuitov je zabežila sploh samo dvoje slovenskih jezuitskih izdaj iz te dobe, namreč nedeljske evangelije 1613 in katekizem 1615: to je sicer argumentum ex silentio, ki bi pa mogel biti v tem slučaju zelo tehten ter dokazovati, da Čandik tudi po l. 1618. ni izdal kakega slovenskega katekizma, ampak da je izvirala tradicija o njegovem prevodu Canisija samo odtod, ker mora biti pač prevod katekizma 1615. l. njegov!

Seveda se vsiljuje tudi tukaj vprašanje, kako bi bila mogla verzija o Čandikovem katekizmu iz 1618. l. sploh nastati, če katekizem v resnici ni eksistiral. Vsaj deloma bi se dalo odgovoriti:

Valvasor in Dolničar sta mogla pač še od verodostojnih prič slišati, da je Čandik prevedel tudi neki katekizem. Valvasor, ki na katekizmu 1615. l. ni našel Čandikovega imena in tudi literarne zveze med Hrenom in jezuiti ni poznal, bi bil sklepal, da je izdal Čandik poseben katekizem, Frischeva letnica 1624 je nastala gotovo pod sugestijo Valvasorjeve letnice o Čandikovi smrti. Pohlin je vedel iz Valvasorja o Čandikovem katekizmu.

Podobnosti, zlasti letnica, bi bile nastale pač po kaki podobni poti kakor verzija o izdaji Hrenovih Evangelijev 1625. l. (Bibl. Carn.² 13), ki se je pri nas že tudi ponovila (Radics, Triglav 1865, št. 29).

Vsekakor se mi zdi na osnovi gradiva, ki mi je znano in dostopno, upravičeno, da se opremi v našem seznamu Čandikov katekizem 1618. l. s vprašajem.

4. Deutsch-krainerische Währungsveränderung 1637? 1687, 1701. Pohlin je zabeležil pod imenom: Karner a Karnburg [Joan. Jac.] 2 ljubljanski izdaji dela: Teutsch- und crainerische Wehrungs-

Veränderung etc.: a) bey Jos. Thadd. Mayer 1687, in 8. oblongo, b) editio emendatior ex eadem typographia prodiit 1701, in 8. ordinar. (Bibl. Car.² 30). Pohlinu je sledil tudi Dimitz (GK IV, 121). Pohlinova notica napravlja vtis, da je pisec ta dva tiska res tudi videl.

Med Pohlinovo in Dimičevo objavo se je poročalo o 2 tiskih te knjige, ki sta prišla v zgodovinsko društvo: 1846. l. o tisku „Lab. 1637“ (MHVK 61); 1858. l. o primerku „Lab. 1701“ (MHVK 11).

Da je zabeležil ta labacensia Pohlin, to je čisto v redu. Toda Lovro Žvab je uvrstil Karnerjeve „Deutsch-krainerische Währungsveränderungen“ iz let 1637, 1687 in 1701 „med književne redkosti slovenske“ in sicer pod rubriko „koledarji in računstvo“ (LZ 1886, 376). Žvabu je sledil tudi Glaser, ki je zabeležil izdaje 1637, 1687 in 1701 med zakonodajnimi spomeniki slovenskimi ter dostavil, da so „zelo zanimive“ (I, 141).

V muzejski biblioteki se primerka iz historičnega društva vkljub postrežljivemu iskanju doslej še nista dala najti, pač pa sem dobil primerek 1701. l. v privatni biblioteki g. prof. Adolfa Robide: *Teutsch- und cräinerische Wehrungs-Veränderung sambt einem beygefügten gantz außführlichen Interessen-Entwurf (etc.) durch Hannß Jacoben von Kärnburg. Laybach. Mayr. 1701.* Razen tega se nahaja v študijski biblioteki rokopis, ki obsega slične stvari: *Teutsch, und cräinerische Wehrungs-Veränderung, auf das genaueste übersetzt, ...den ...Herrn Andreas Hüller, des ...Stifts Freydenhall Prälaten ...im Annoversari Tag der ... Instalation den 13. Jenner dediziert. Durch ...Pater Jacoben Maria de Fin Dessen Stifts Coadiutore A 1745.* (137 Ms.) Vsebinska knjižica se sklada z naslovom. Knjižici obsegate skoro gole številke (tabele). Slovenske besede nima nobena niti ene. Prva Karnerjeva izdaja v tem oziru gotovo ni napravljala izjeme.

Žvab in Glaser sta izkombinirala slovenski tekst brez avtopsije pod sugestijo izraza „krainerisch“. Letnica 1637 je v poročilu iz 1846. l. gotovo pomota, moralo bi stati pač 1687, kakor poroča Pohlin! Žvab in Glaser sta napravila iz te tiskovne napake nov primerek in novo izdajo poleg izdaje 1687 l. Da se pa 1637. l. Karnerjeve tabele v Ljubljani niso natisnile, sledi že iz tega, ker je dobila protireformacijska Ljubljana tiskarno šele 1678. l.!

5. Ali se je res natisnilo „Spokorjeine Ene imenithne Gresknize“ 1675. l.? Videl sem 2 primerka tega življenja sv. Marjete Kortonske, ki imata na naslovnem listu oba letnico 1675: primerek v študijski biblioteki pod signaturo 10296 se konča s stranjo 80. in nima nobene pesmi; primerek iz priv. bibl. kolege Ramovša ima k 80 stranem prozaičnega teksta privezано še „Peffem Od fвете Meriethе Cortone trekiga Ordna S. Francisca. Na Predno visho.“ (*Sveta Merietha Cortona Ordna Svetga Franciska*... 15 kitic), ki je pa tiskana z drugimi črkami kakor prozaični tekst in brez paginacije. — Primerek muzejske biblioteki, ki ga je rabil ravnatelj Mantuani, momentano ni na razpolago; ima pesem in se sklada po vsej priliki z Ramovševim.

Čop je naslov knjižice za Šafařika nekoliko netočno prepisal, označil licejski primerek za okrnjen, a obenem opozoril: ... „scheint jünger zu sein als 1675, vielleicht ein Druckfehler statt 1765?“ (I, 129). Simonič brošure ni videl, prepisal naslov po Šafařiku ter ostal pri letnici 1675 (I, 485). Pri tej letnici je ostal tudi Mantuani, kateremu je dala ravno letnica povod za sledeča izvajanja: „Po l. 1627 ni nam dosedaj znana nobena taka literarna epizoda več, kakov je bila ... Hrenova z njegovo pesmarico. Šele l. 1675. se pojavi prvi boječi poizkus, vplivati s slovensko pesmijo na narodovo srce. Tedaj je prišla na svetlo asketična knjižica neznanega pisatelja: «Spokorjenje ene imenitne greshnize». Na koncu je dodana daljša pesem — žal brez napeva, — dasi je namenjena za popevanje. To je bil poizkus, ki pa gotovo ni imel mnogo posnemalcev; delo spet zastane. Vendar je pripomniti, da so od sedaj naprej skoraj vse pesmarice — z neznatnimi izjemami katoliške.“ (Zgod. razvoj slovenske cerkv. pesmi 15).

Toda s pomočjo zgodovine češčenja sv. Marjete Kortonske in pa vsebine ter opreme knjige same se pride do precej drugačnih izsledkov.

Že Lev X. je dal sicer mestu Cortona dovoljenje, da slavi praznik svoje rojakinje, Urban VIII. pa je raztegnil to dovoljenje na celi frančiškanski red, toda za svetnico je bila Marjeta Kortonska proglašena šele 1728. l. (Wetzer-Welte VIII, 694). Ker se pa govori v knjižici o sveti Marjeti, imamo že tukaj dokaz, da je letnica 1675. napačna. Vsebina knjige nam da za čas prireditve slovenskega teksta oziroma njegove predloge

točne podatke: „(Sv. Marjeta) je suoju ... shiulenie sklenila u tem mestu Cortona ... u Lejtu 1227. po nie spreobnenu, inu u stirdesetmu lejtu nie starosti: resp. 1769. sunt anni 472. a morte (61)“. Ker se pravi na str. 3., da je bila rojena 1257. l., je jasno, da je 1227 napaka namesto 1297. Pisec hoče torej reči, da je pisal te stvari 1769. l. To je tem sigurnejše, ker se imenuje letnica 1769 še enkrat na str. 62: „De ... Truplo (sv. Marjete) ... ie moglu ... k taki nadovshnofti priditi, de na strohni ampak ostane ... frishnu zhes stir sto dva inu sedemdeset lejt, respectu 1769. de ni do donashniga dneva strohnellu“. Oprema knjige pa priča, da je ta izdaja še iz poznejšega časa. Lesores na naslovni strani (figura v oblakih s križem, odprtim evangelijem ter Mojzesovo tablo postav) kaže namreč, da gre za Kleinmayrjevo tiskarno (prim. našo st. 12). Ker pa je, dobil Kleinmayr dovoljenje za tisk šele 20. decembra 1782 (Radics, Ig. v. Kleinmayr und Ferd. Bamberg in Laibach, Österr-ung. Buchhändler-Correspondenz, Festnummer 1910, II, 65), se ta izdaja pred 1783. l. ni natisnila.

Peiffem od svete Meriethe Cortone, ki je samostojen letak v obliki kvaternija, se je mogla natisniti v obliki letaka tudi pred l. 1769. Preko l. 1729. nazaj pa po vsej priliki tudi kot letak ne sega. Nahaja se namreč že med Steržinarjevimi Peiffmami na str. 219—26: „Peiffem od svete Meriethe Cortone, Trékiga Ordna f. Francisca. Na predno visho“. Zadnji odstavek, ki je pri samostojnem letaku brez zmisla, ima pri Steržinarju svojo upravičenost. Pred pesmijo o sv. Marjeti stoji namreč pri Steržinarju „Peiffem od svete Neshe“ ki se naj poje „Na visho peiffme od Gréshnika, inu Divize Marie tróshántia“ (Jaz vbogi grešnik cagujem) in ta ima pri Steržinarju na str. 88—9 svojo melodijo. Tako je ugotovljen „Pesmi o sv. Marjeti“ tudi napev, a obenem je tudi dognano, da je zajel pisec letaka iz Steržinarja in ne narobe.

6. Kasteleciana. Izmed Kastelčevih knjig sta izdaji Bratovskih bukvic iz 1678. in 1682. l. na prvi pogled naravnost zagonetka. Doslej sem imel v rokah od vsake izdaje po 5 primerkov, ki imajo vsi iste posebnosti: pri prvi izdaji iz 1678. l. tvori naslovni list obenem res 1. list prve tiskovne pole, obenem se pa nahaja na koncu knjige, namreč na str. 459 b, aprobacija ljubljanskega škofijstva z dne 2. februarja 1682. l., kar se medse-

bojno izključuje, ker knjiga, ki je bila aprobirana šele 1682. l., ni mogla biti obenem s to aprobacijo 1678. l. v tiskarni. Že Čop je opazil to neskladnost ter jo proglasil za „unerklärbar“ (Safařík I, 141). Pojasnilo tiči v okoliščini, da se pri drugi izdaji iz 1682. l. pozna, da je prvi tiskovni poli 1. list odrezan, na rob pa prilepljen naslovni list z letnico 1682. Za pomoto pri letnici aprobacije (1682 namesto 1678) ne gre, ker se nahaja obenem z aprobacijo iz 1682. l. v vseh eksemplarjih tudi aprobacija s 30. maja 1677. Po vsej priliki se je natisnil 1678. l. samo prvi del knjige, namreč Bratovske bukvice same, ki gredo do 176. str. ter imajo na 177. strani tudi „modus pronuciandi“, na naslednji strani pa Register in Errata, a drugi del, t. j. „modus juvandi agonizantes“, ki sega, od str. 177.—459. ter ima na naslednjih straneh obe aprobaciji in zopet nov 'index, šele 1682. l. Tiskar 1682. l. se je celo zmotil ter začel šteti strani s 177 namesto s 180. Naslovni list se je natisnil 1682. l. na posameznem listu, ki se je prilepil na rob, kjer se je naslovni list 1678. l. izrezal. S tem je pač v zvezi, da šteje Valvasor Modus juvandi agonizantes za posebno knjigo poleg Brat. bukvic (VI, 360), v čemer mu sledi tudi Pohlin (12). Zdi se, da je videl Valvasor samo izdajo Bratovskih bukvic z letnico 1678 in brez nadaljevanja in da je letnica 1687 za tisk Bratovskih bukvic pri njem zamenjava 2 številk: 1687 namesto pravilnega 1678. Seveda se pa ni povsod, kjer se je privezal k prvemu delu še Modus adjuvandi agonizantes, izrezal stari naslovni list ter nadomestil z novim iz 1682. l.

Valvasorjeva in Pohlinova beležka o posebni knjigi Modus adjuvandi agonizantes je vendarle napaka, ker nima ta del Bratovskih bukvic niti svojega naslovnega lista niti lastne paginacije.

Razven Kastelčevih knjig, ki sem jih omenil v kronološkem seznamku pod 1678, 1682, 1684, 1685 in 1688 pa se omenja tuintam še dvoje Kastelčevih tiskov: 1) Praxis Catechistica, tu je nauk christianfki, gedruckt zu Laibach 1686, 8° (Valvasor VI, 360 [nima Nauka 1688!]; Pohlin 12 [nima Nauka 1688]; Marn XXI, 36 [poleg Nauka 1688]; Glaser I, 157 [poleg Nauka 1688]; Simonič I, 197 [poleg Nauka 1688]; 2) Nebu na semli po Boshji voli, Lab. 1686 in 8° [Pohlin 12; Marn XXI, 36; Glaser I, 157; Simonič I, 197]). Ti dve po-

stojanki je treba v slovenski bibliografiji pač črtati. Valvasorjeva „Praxis catechistica“ 1686 je istovetna z „Navukom christianiskim, sive praxis catechistica“ 1688. Valvasor se je zmotil v letnici ter podal netočen naslov, poznejši pisatelji so za beležili knjigo pod pravo in napačno letnico! „Nebu na semli po boshy voli“ je del Nauka iz 1688 (581—617) in nobenega povoda nimamo za domnevo, da bi bilo izšlo tudi separatno.

Kastelec je imel po Valvasorju 1687. l. med drugimi rokopisi za tisk pripravljena tudi sledeča dva: 1) *Simplex translatio Sacrorum Bibliorum Veteris et Novi Testamenti secundum articulos, in tribus Tomis* in pa 2) *Dictionarium Latino-Carniolicum, oder Lateinisch-Crainersich Wörterbuch* (VI, 360). Ker se je medtem našel rokopis, ki je bil nedvomno del Kastelčeve biblije, moremo tem lažje verjeti tudi v pravilnost Valvasorjevega poročila o Kastelčevem slovarju.

Ko je Kastelec 19. junija 1688. umrl (Marn XXI, 30), je prišla njegova rokopisna biblija v samostan diskalceatov v Ljubljani: oba ohranjena zvezka (II. in VI.) imata namreč tiskani in pisani exlibris tega samostana (v štud. biblioteki v Ljubljani). Ker nimamo vzroka dvomiti o resničnosti Valvasorjevega poročila, da je Kastelec razdelil biblijo v tri dele, dočim vidimo na ohranjenih dveh delih, da je imela v samostanu diskalceatov šest delov, moramo sklepati, da se je razdelila v šest zvezkov pri diskalceatih. To nam potrjuje tudi vezava (popisan pergament): slično so vezani namreč tudi drugi kodeksi iz bivšega samostana diskalceatov v Ljubljani (prim. v štud. bibl. v Lj. Ms. 113 in Ms. 262). Torej sta se vezala tudi ta dva dela po vsej priliki šele v Ljubljani. Še predno so se posamezni deli vezali, jim je napisala neka roka, ki ni Kastelčeva, na posebne lističe nekak uvod (catalogus, synopsis, compendium, sapopadenje), ki je deloma slovenski, deloma latinski. Slovenski tekst teh uvodov, ki so se zvezali potem s Kastelčevim rokopisom v eno knjigo, se oslanja na Dalmatino biblijo. Papir teh uvodnih dodatkov je različen od onega, na katerega je pisal Kastelec. Exlibris ljubljanskih diskalceatov je bil napisan, oziroma prilepljen na te lističe potem, ko so bili že popisani. Sklepam, da je pisal te lističe kak ljubljanski diskalceat še predno so prešli zvezki v last samostana sa-

mega. Ista roka je pripisala tudi posameznim poglavjem tuintam kako latinsko pripombo.

Ohranjena zvezka Kastelčeve biblije obsegata knjige Jozue do Paralipomenon (2. zv.) in pa celi novi testament (6. zv.). V izgubljenem prvem zvezku se je nahajal torej pentatevh, v 3.—5. pa knjige Ezdrina do proroka Malahije (torej tudi Davidovi psalmi). Posebnega naslovnega list^a ali skupnega naslova drugi zvezek nima, ampak samo nadpise posameznim knjigam: „Liber Josue . . .“ Šestemu zvezku je dal Kastelec skupen naslov: „Catolisku popissanie noviga testamta“. Neimenovani diskalceat (?) je ponovil na enem listu po Dalmatinu: „Novi Teftament: tu je, teh svetih Evangeliftou, inu Apoftolou, Buqui, inu Lyftuvi: Slovenfki skusi N.“, na drugem pa je prikrojil Kastelčev nadpis v: „Catolisku popissovanie svetiga pisma noviga testamta“. Po vsej priliki je imel tudi prvi zvezek skupen naslov, ostali zvezki pa samo nadpise posameznim knjigam. Prevajalec v 2. zvezku ni imenovan, pač pa na koncu 6. zvezka: „Noviga Teftamta konz, popiffan od Matthia Castelza Canonica v' Nouim Meftu. 1680“. Vsiljuje se sklep po analogiji, da je bila slična notica o prevajalcu le še na koncu starega testamta, namreč na koncu 5. zvezka.

Kako dolgo se je hranila Kastelčeva biblija v samostanu ljubljanskih diskalceatov? Samostan so ukinili 19. aprila 1786 (A. Wolf, Die Aufhebung der Klöster in Innerösterreich 149). Originalni katalog samostanske biblioteke se nahaja danes obenem s prevzemnim katalogom, ki je prosta kopija originalnega kataloga, v študijski biblioteki v Ljubljani. Kastelčeva biblija tukaj ni zabeležena. Izginila je torej iz samostanske biblioteke, predno se je sestavil zadnji njen katalog. Zvezek 2. in 6. sta prišla končno v Pšece blizu Brežic v grad barona Mascona, nato pa 29. maja 1864. v Slovensko Matico (Vrhovnik, Carniola 1916, 218), in odtod 1919. v študijsko biblioteko v Ljubljani. Če je moja domneva, da je Kastelčeva biblija istovetna s takozvano Vorenčevo (gl. našo št. 7), pravilna, potem je verjetno, da sta prišli prva in tretja knjiga na Dunaj, kjer se jima izgublja sled.

Za Kastelčev slovar sta se proglašala bolj ali manj decidirano že 2 rokopiesna slovarja, ki se nahajata v študijski biblioteki: latinsko-slovenski slovar brez naslovnega lista s 168 nepa-

giniranimi listi in 4°, ki je bil, kakor kaže exlibris-beležka na l. strani, last nekdanjega ljubljanskega kapucinskega samostana ter spada po pisavi nekako pod konec XVII. stol. (Ms. 169 — prim. Čop v Šafaříku I, 65) in slovensko-nemško-latinski slovar brez naslovnega lista s 528 pag. stranmi in 4°, ki spada po pisavi tudi nekako pod konec XVII. stol. ter je prišel, kakor je razvidno iz Zoisovih katalogov (licejska Ms. 368), menda že precej rano v Zoisovo biblioteko (Ms. 175 — prim. Čop. v Šafaříku I, 65; Levstik, LZ 1881, 777; Pleteršnik I, p. XIV). Pri tem slovensko-nemško-latinskem slovarju je mislil na Kastelca že Zois, v čigar katalogu „Carniolica 1“ se nahaja beležka; „[Castellez?] Manuskript: Ein Krainisch-deutsch-Lateinisches dictionarium, mit Vergleichung der übrigen Slavischen Dialecte, und Citationen aus Dalmatins Bibel [z. B. bei rotim] Von A—V = 527 (= popisanih) S. 4°“. Svojo domnevo je javil Zois tudi Erbergu (prim. Erbergova Collectanea v dež. muz. v Lj.). Na osnovi teh komponent je nastala notica, ki se nahaja na prvem iz prednjih listov, privezanih slovarju pač po naročilu Zoisovem: „Krainisches Wörterbuch vom Probst Castelliz in Neustadtl 1680. |:Zois vermuthet das Manuskript zu besitzen:| Es ist in 4°, 527 Seiten stark, zwar ohne Datum, ohne Chiffre. V. Baron Erbergs Collectanea |:Zois in litt. an Erberg:| Lustthaler-Archiv“. Oče te notice je gotovo kateri izmed licejskih bibliotekarjev po prihodu Zoisove biblioteki v licejsko; za presojo problema o avtorstvu nima nobenega pomena.

Proti vsaki označenih dveh podmen govorijo zelo tehtni razlogi: Kastelčeva roka, ki jo poznamo iz biblije, ni pisala nobenega omenjenih slovarjev; v slovarju iz kapucinske biblioteki iščete zaman Kastelčeve ortografije; slovar iz Zoisove biblioteki se ne sklada z Valvasorjevim opisom Kastelčevega slovarja niti po vsebini niti po razporedu, tudi se njegovi primeri iz biblije ne oslanjajo na Kastelčevo prireditelje biblije, ampak naravnost na Dalmatina. Zato sodim, da sta ta dva slovarja novi tvorbi, in da se Kastelčevo slovarsko gradivo doslej še ni našlo.

Nerešeno mora ostati tudi vprašanje, ali ni Kastelčev morebiti tisti latinsko-slovenski slovar, čigar prva polovica se je nahajala v kapucinskem samostanu v Krškem (kronol. seznam: XVII, proti koncu).

7. Biblia Gregorja Vorenca (p. Xaverius a S. Ignatio)?

Izmed obeh Pohlinskih poročil o literarni delavnosti diskalceata Vorenca se je eno sijajno obneslo: poročilo o latinsko-slovenskem slovarju, ki se je v goriškem osrednjem semenišču res našel (Grča-Steska, DiS 1919, 153). Da je goriški slovar, čigar avtor se v rokopisu samem označa le za diskalceata, res istoveten s slovarjem, ki ga pripisuje Pohlin diskalceatu Vorencu, je zame izven vsakega dvoma: diskalceatska provenienca, podobnost naslovov, zlasti pa kronogram z letnico 1710, ki ga omenja Pohlin in ki se v goriškem slovarju res tudi nahaja, so prepričevalni argumenti.

Drugačna pa je menda stvar z drugim delom Pohlino-voga poročila o Vorenčevi literarni delavnosti. Pohlin pravi namreč, da je ostavil Vorenc v ljubljanskem samostanu disalceatov tudi: „Zelu Svetu Pismu, novega inu stariga Testamenta“.

Večina ugotovitev za Kastelčevo biblijo je v presenetljivem soglasju s Pohlinskim poročilom o Vorenčevi bibliji: hranišče pri diskalceatih v Ljubljani; razdelitev v 6 zvezkov; format četrtinke. Sama ob sebi se vsiljuje domneva, da gre tukaj samo za en, Kastelčev rokopis, ki ga je pripisoval Pohlin po krivici Vorencu. Vorenc je bil pač posestnik Kastelčeve biblije, predno je prišla v last samostana samega; ni izključeno da je napisala dodatke njegova roka.

Če je pravilna podmena, da sta Kastelčeva in takozvana Vorenčeva biblija isto, potem se odpirajo tudi razlagi izgube 1., 3., 4. in 5. zvezka novi vidiki. Nehote se človek spomni, da je agitiral Pohlin v 1. izd. gramatike 1768. l., ko je živel v samostanu diskalceatov v Ljubljani, za tisk katoliške biblije, o kateri pravi, da jo ima „im Manuscript schon bei Handen“ (151). Ali ni verjetno, da je mislil tukaj na biblijo, ki jo je on družil z imenom Vorenčevim, ki je pa bila v resnici Kastelčeva? Tri leta potem, ko je odšel iz Ljubljane na Dunaj, si je pridobil dne 27. aprila 1778. od dunajskega škofijstva „imprimatur“ za natis knjige: „Svetega Pisma starega Testamenta perve Moyfesove Bugve iz reflaganjam S. Texta“ (Bibl. 1. izd. 265). Ali ni verjetno, da je to del prvega zvezka Kastelčeve biblije, ki ga je odnesel Pohlin 1775. in event. tudi 1784. l. na Dunaj in ki torej ni mogel priti obenem z 2. in 6. zvezkom v Pšece? V Bibliotheki Carnioliae Pohlin med svo-

jimi rokopisi ni zabeležil celega svetega pisma ampak razen omenjenih prvih Mojzesovih bukev le še „Psalmov Davidovih Bugve k' usehzhihernemu shpoganju“ (1. izd. 264). Ali ni zopet verjetno, da je to del 3. zvezka Kastelčeve biblije, ki torej ni mogel priti v Bšece, ker ga je odnesel Pohlin 1775., ozir. 1784. na Dunaj?

K prvi domnevi, da sta Kastelčeva in Vorenčeva biblija isto, se pridružuje še druga: da je odnesel Pohlin vsaj dva zvezka te biblije, namreč prvega in tretjega, ozir. njih dele na Dunaj, kjer se jim po Pohlinovi smrti izgublja sled. Neskladnosti v naslovih se dajo pojasniti s Pohlinovo nekritičnostjo. Največje težave dela okoliščina, da Pohlin za hranišče Kastelčeve biblije noče vedeti, dočim se je nahajala istodobno v diskalceatskem samostanu biblija, kjer je bilo vsaj na koncu zadnjega zvezka zabeleženo Kastelčevo ime. Potvara? Rekel bi, da ne! Domnevam, da Pohlin iz kakršnega koli vzroka ni videl vseh 6 zvezkov slovenskega prevoda biblije v svojem samostanu v Ljubljani ampak samo take, kjer ni bilo Kastelčevega imena. Taki so bili po vsej priliki vsaj prvi štirje zvezki, torej tudi tisti, ki jih je vzel event. na Dunaj. Tako si razlagam precizno trditev Pohlinovo, da za hranišče Kastelčeve biblije ne ve, in pa prenos avtorstva na Vorenca, ki je bil pač v najugodnejšem slučaju le lastnik Kastelčeve biblije.

8. Paglovčev Zvesti tovariš 1733 in Tobijeve bukve 1742?

Med Paglovčevimi knjigami se sponira poleg Tobijevih bukev 1733 še Svești tovarish 1733, ki bi naj bil prva izdaja tega zbornika (Glaser I, 172; Simonič I, 531). To je pomota, ki je nastala iz slabe kombinacije: ker se nahajajo Tobijeve bukve v Zvestem tovarišu, se je sklepalo, da se je moral tudi Zvesti tovariš natisniti 1733. Pri izdaji Tovariša 1745 se izrečno pove, da je „sdei drugu v' druk danu“, prosti „inu v' druk danu“ 1742 pomeni torej res prvo izdajo.

Slično je nastala trditev, da se je 1742. l. natisnila Paglovčeva knjiga pod naslovom: Tobiove bukve (Pohlin, Bibl.² 4; Šafařík I, 127; Marn XXII, 15; Glaser I, 171; Benkovič, DiS 1899, 299; Simonič I, 52), ki bi bila torej druga izdaja Tobijevih bukev iz 1735. l. Steska je k temu pripomnil, da je letnica 1742 pogrešna ter nadaljeval: „mesto 1742 bi se moralo čitati 1745; pač pa je bil natisk dovoljen l. 1742. Marn gotovo

knjige sam ni videl, zato je tudi naslov napačen“ (IMK 1904, 77). Steskina izvajanja so le deloma pravilna. Tudi Simonič in Steska sta namreč prezrla, da se je natisnila omenjenega (1742.) leta prva izdaja Paglovčeneg zvestega tovariša, kjer se nahajajo med drugim tudi Tobijeve bukve (str. 81—127). Naslov Zvestega tovariša iz 1742. l., ki se nahaja v licejki (sign. 23872), se deloma razlikuje od naslova druge izdaje, iz 1745. l., ki ga je popisal že Steska (IMK 1904, 77): *Suesti tovarsh Enga sledniga Chriftiana na cefti pruti Nebesam (i. t. d.) Tu je: Catechismus, Ali Kerfhanski Navuk, h katerimu je perloshena Hyftoria Tobiovih bukov (i. t. d.) sa mlade, inu ftare, sa ledik inu sakonske, sa gmein, deloune, inu kmetiske ludy Ukup sloshenu, inu v'druk danu. Skus eniga Mafhnika is gorenske Crainske strani. Labaci Typis, A. F. Reichhardt 1742, Impensis, Mich. Fifher, Bibliop. Lab. (2) + 222 + (4) str. 8°.*

Tretja izdaja, iz 1760. l., je bila doslej sploh neznana. Nahaja se v priv. biblioteki g. prof. dr. Šlebingerja v Ljubljani. Naslov se strinja z naslovom v izdaji 1745. l., izvzemši „...mlapim, inu starim, ledig inu sakonskim, gmein inu delounim...“ in pa seveda konec: *Labaci, Typis Joannis Georgii Heptner, Incl. Prov. Carn. Typogr. 1760. (4) + 212 + (4) str. 8°.*

9. Caroli VI. Neue Satz- und Ordnung Vom Erb-Recht außer Testament (etc.) in Crain, Grätz 1737, Triest 1775. Ta publikacija se spravlja v zvezo z Danielom Erbergom, članom prve ljubljanske akademije, čigar ime je prišlo preko nje tudi v zgodovino slovenskega pismenstva. Pohlin navaja namreč ta tisk za spisom Erberga [Danielis ab] ter končuje: „Graetz Anno 1738, in fol. Etiam Tergesti reimpress. 1775. in germanico, et carniolico idiomate“ (1233). Pod imenom Erberga ponavljajo to Dimitz (Gesch. Kr. IV, 118), Žvab (LZ 1886, 375) in Glaser (I, 140). Tiskov samih ni videl niti Žvab niti Glaser, poslednji tudi poudarja, da mu je to „pobliže neznano delo“.

Pritegnil sem v svoj razbor to knjigo zlasti radi tega, ker se mi zdi tudi pri Pohlinu, ki je poznal menda obe izdaji iz avtopsije, premalo podčrtano, da velja dostavek „et carniolico idiomate“ samo za drugo izdajo.

V deželnem arhivu v Ljubljani se nahaja 1. izdaja iz 1737. l., drugo sem doslej povsod zaman iskal (tudi g. dr. Polec mi potrjuje brezuspešnost svojega iskanja v Ljubljani,

Trstu in drugod). V 1. izdaji gre za samonemška specialna dedinska določila za Kranjsko v fol. 64(+3) str., ki so jih natisnili Widmannstätterjevi dediči v Gradcu, podpisali pa: Carl (=VI.), Philipp Ludwig Graf von Sintzendorf, Johann Friedrich Graf von Seilern, ter, „Ad Mandatum Sac.^{ae} Caes.^{ae} & Cathol.^{ae} Maiestatis proprium“ Ferdinand Gottfrid Rolemann. Postanek in namen teh določil se v predgovoru popisuje: „Als haben Wir (Karl VI.) auch Gnädigst verordnet, daß nach dem Beispühl des Landes Oesterreich unter der Enns durch denominirte Rätthe Unserer Inner-Oesterreichischen Stellen mit Zuziehung eines Ausschusses von denen... Land Ständen in Crain ein Tractatus de Successione ab intestato, wie solcher Rechtsgegründet, zu observiren, und am füglichsten in disem Land Crain zu practiciren, auf Teutsche Sprach zu eines jeden gemeinen Manns zusammen getragen, und nach Hof zu unserer...Ratification gegeben werden solle“ (5).

Tisk dedinskih določil za Kranjsko 1737. l. je najboljši dokaz, da se avstrijska vlada še ni bila dokopala do prepričanja, da prebiva na Kranjskem takorekoč slovenski „preprosti človek“, ki mu je z nemškimi zakoni ravno tako malo ustrezno kakor bi mu bilo z latinskimi. Četudi se kak primer nemško-slovenske izdaje doslej ni dal najti, se sme Pohlinu menda verjeti, da je bila izdaja 1775. l. nemško-slovenska. Tudi avstrijska vlada je bila medtem opazila narodič Slovencev ter začela vsaj že v sredini 1764. izdajati tudi slovenske oglase (prim. v ljublj. arhivu dež. stanov nemško-slovenski patent Marije Terezije z dne 16. VII. 1764 o pobiranju naklade na meso, ki v slovenski bibliografiji doslej še ni zabeležen).

Ker je Janez Daniel Erber pl. Erberg (Fidus akademije) že 1716. l. umrl (Steska, IMK 1900, 50), se spravlja z izdajami dedinskih določil iz 1737., oziroma 1775. l. seveda po krivici v zvezo. Pohlin sam pa na to niti mislil ni. Kjer pripisuje Pohlin istemu pisatelju več del, poznamenuje vsak spis z novo črko latinskega malega alfabeta. V našem slučaju pa je zaporednost ta le: ERBERG (i. t. d.); *Disputio juridica* (i. t. d.) 1671... | *Erbrechts* außer Testament, und anderer letzter Willen (i. t. d.) | ERSHEN (i. t. d.) Pohlin sam pripisuje Erbergu torej samo „Disputacijo“, naša dedinska določila je uvrstil sem kot anonimni spis, za čigar značnico je izbral

Erbrechts. Tako dobimo pravilno abecedno vrsto: Erberg-Erbrechts-Ershen. Zvezo z Erbergom so izkonstruirali torej tisti, ki niso upoštevali Pohlinove metode.

10. Duhovna bramba z letnico 1740 (ozir. 1647, 1705).

To omenjam tukaj samo radi popolnosti serije, ker se je že dokazovalo, da za slovenske tiske teh praznoverskih knjžic te letnice niso resnične (prim. Grafenauer, ČZN 1907, 28 sl.) Strinjam se sicer z Ramovševim mnenjem, da „za enkrat na podlagi doslej znanega gradiva ne moremo določiti časa tiskov ne ene ne druge omenjenih praznoverskih knjžic (ČJKZ II, 288), toda toliko se sme reči, da se niso sprejemala iz nemške predloge suženjski le imena krajev, kjer bi se naj bila stvar natisnila (Köln, Mainz, Praga), ampak tudi letnice tiska, in da so tiski gotovo mnogo mlajši nego kažejo te letnice: v našo dobo tukaj gotovo ne spada nobeden izmed njih. Isto velja tudi za rokopisni primerek Duhovne brambe, ki se nahaja v priv. biblioteki g. prof. Ad. Robide v Ljubljani.

11. **Leonarda da Porto Maurizio Pot [vetiga Krisha.** Slovenska izdaja tega križevega pota, ki je izšla brez letnice „V' Lublani, per Joan. Frid. Egerju“ ter obsega 63 strani in 8°, se stavi brez navedbe razlogov v 1753. l. ter označa tako za 1. izdajo (Simonič I, 265, 616; Štrekelj, ČZN 1906, 82).

Da je letnica 1753 napačna, kaže zgodovina ljubljanskega tiskarstva. Ljubljana je imela namreč takrat samo eno tiskarno. In tiskar v Ljubljani je bil nekako od 1730. do nekako 1757., torej tudi 1753. l., Adam Friderik Reichhardt, dočim je prevzel Ivan Friderik Eger tiskarno šele 1765. l. (prim.: Arko, Tristolnica 19; Radics, Österr.-ungar. Buchhändler-Correspondenz, Festnummer 1910, II 65 in pa tiskarje slovenskih sodobnih tiskov).

Prvo ljubljansko izdanje te knjžice je po vsej priliki tisto, ki je „utifsnuenu... u Lublane per Joannesu Jurju Heptnerju“ 1762, 8°, 87 str. in nima štetja izdaje.

Ker je izdanje 1767. l. označeno za tretje, je izšla druga izdaja pač med 1762. in 1767. l. Tehten razlog govori proti temu, da bi se smela imeti gornja Egerjeva izdaja brez letnice za to drugo izdanje iz 1762.—1767. l.

V ljubljanski študijski biblioteki se nahajata dve izdanji z letnico 1767 in oznako „Tretu Utisneine“. Pa nista dupli-

kata. Naslova se vjemata z izdajo 1762. l., izvzemši seveda oznako izdaje in tiskarja. Med sabo se ti izdaji na prvi pogled razlikujeta: izdaja *a* (sign. 31359) ima na naslovnem listu vinjeto IHS, izdaja *b* (sign. 40478) cvetlico; *a* je „utisnenu... per Joannesu Frideriku Egerju“, *b* „per Joannesu Friderik Egerju“; *a* ima 87 (+ 1) strani, *b* 79 (+ 1). Bistvenih jezikovnih in vsebinskih razlik med njima ni. Prava tretja izdaja iz 1767. l. je najbrž *a*, ki se sklada z izdajo 1762. l. po številu strani. Za naše vprašanje tukaj je važno, da imata *a* in *b* isti uvod kakor ga ima tudi izdaja 1762. l.: o prizadevanju P. Leonarda, kako bi uvel in razširil pobožnost križevega pota in pa o moči in odpustkih te pobožnosti (*a* str. 3—32, *b* str. 3—23).

Iz tega sklepam, da je imela tak uvod tudi druga izdaja iz časa med 1762.—1767. l. V izdaji *b* z letnico 1767 se je natisnil z manjšimi črkami nego v *a*, dočim si je ostali tisk v *a* in *b* podoben, pozneje se je pa uvod sploh opustil. In ker ga Egerjeva izdaja 63 str. 8° brez letnice nima, sklepam, da ni istovetna z drugo izdajo 1762.—1767., ampak ga se je natisnila šele po 1767. l.

Tudi križevega pota brez letnice ni natisnil Janez Friderik Eger v Ljubljani samo enega. Primerek, kakor ga je opisal Čop (Šafařík I, 136), se nahaja v študijski biblioteki v Ljubljani (sign. 10204), primerek, ki se sklada z naslovnim listom v Simoniču (I, 264), sem našel v bibl. g. župnika I. Vrhovnika v Ljubljani. Vrhovnikov primerek ima tudi 11 lesorezov. Glavna razlika med njima je v oznaki avtorja: v licejskem primerku nima pater Leonardo nobenega svetniškega pridevka (naslovni list), oziroma se imenuje samo „zhaftitlivi, bogabogezhni“ (posebni naslovni list „Andohti poune vishe s. masho shlishati“): Vrhovnikov primerek ga nazivlje obakrat „zveličanega“. Ker je bil Leonardo proglašen za blaženega dne 19. januarja 1796 (Wetzer-Welte VII, 1819), imamo za licejski primerek k terminu ante quem non (1765) še termin post quem non (19. I. 1796), za Vrhovnikovega pa terminus ante quem non (1796). Ker je pa Janez Friderik Eger okoli 1800 umrl ter se je tiskal n. pr. Gollmayrjev prevod Mézangueyeve maše 1801 „per Teressi Egerki vidóvi“, dobimo tudi za Vrhovnikov primerek brez letnice — terminus post quem non (1801).

V priv. biblioteki g. župnika Vrhovnika se nahaja še en star prevod Leonardovega križevega pota brez uvoda, ki ga je natisnil najbrž tudi Janez Friderik Eger. Od prejšnjih dveh se razlikuje zlasti z vinjenti (na 3. str. vinjeta z ligaturo Ave Maria). Primerku manjkata naslovni in zadnji list (str. 1—2 in 63) ter del predzadnjega lista. Na naslovnem listu „viže“ (str. 41) se imenuje Leonardo tudi tukaj samo „zhastitlivi bogabojezhi“, kar bi kazalo v čas pred 1796. l., torej pred Vrhovnikov prejšnji primerek. Na drugi strani se pa rabi Š in knjiga je „na Šlovensku preobrnena“, ne na „krajnsku“, kar bi event. govorilo zopet zato, da je mlajša od one. O okrnjenem primerku, ki je temu zelo podoben, je poročal že Štrekelj (ČZN 1906, 82).

Brez letnice se je natisnil slovenski Leonardo tudi „V' Zelovzu, per Ferd. od Kleinmayru“ (v lic. pod sign. 13047 brez lesorezov, Vrhovnikov primerek ima 14 lesorezov). Tudi tu se govori „od svelizhanga patra Leonarda“. Tisk je posnet po ljubljanski izdaji 1796.—1801. l.

Sodeč po številu strani, navedenem v Simoniču, je sklepal Štrekelj, da Egerjeva ljubljanska izdaja iz 1753. l., t. j. recte iz 1796.—1801. l., in pa celovška izdaja brez letnice nista imeli prinatisnjene „Andohti poune vishe S. masho shlishati“ (ČZN 1906, 82—3). To je pomota, ker „visha“ se nahaja v vseh izdajah po l. 1767., pač pa jim manjka uvod.

Časovna zaporednost najstarejših natisov slovenskega Leonardovega križevega pota bi torej bila: 1762 v Ljubljani¹ pri Heptnerju; 1762—1767 v Ljubljani² pri Heptnerju ali pri Egerju; 1767 v Ljubljani³ istotam (v lic. 31359); 1767—1796 v Ljubljani istotam ena ali več izdaj z letnico 1767 (lic. 40478); 1767—96 v Ljubljani istotam izdaja brez letnice (lic. 10204); 1796—1801 v Ljubljani istotam ena ali več izdaj brez letnice (Vrhovnik); 1796—1801— v Celovcu¹ pri Ferd. Kleinmayru. V jezikovnem oziru gre vedno za isti prevod, ki se le malo izpreminja.

V našo dobo spada torej le izdaja 1762 in morebiti izdaja 1762—1767 l. Pod kako sugestijo se je pripisala v bibliografiji k Egerjevi izdaji s 63 stranmi letnica 1753, ni jasno.

12. Repeževa Shtima boshja — 1757? Štrekelj₂ je sklepal, da je dal natisniti Repež prvo svojo pesmarico pod nazivom

„Stihma Boshja“ in da so bile Romarske bukvice 1757. l. druga, Nebeško blago 1764. l. tretja, in Romarsko drugo blago 1770. l. četrta pesmarica njegova (Archiv f. slav. Phil. XI [1888], 602—6). Ta sklep je napravil Štrekelj na osnovi lastnih Repeževih besed v Romarskih bukvicah. Štrekljevo mnenje je sprejel tudi Glaser (I, 182; LZ 1895, 60). Tako izdajo suponira Štrekelj še tudi na koncu III. zvezka svoje izdaje narodnih pesmi iz 1907 (III, p. 820).

Tudi Grafenauer je dodal, ko je naštel pod omenjenimi 3 letnicami troje znanih del, še: „i. dr.“ Mogoče je sicer, da se ne nanaša ta „in druga (dela)“ na Štimo ampak na ostale poznejše tiske Repeževih pesmi. Tudi v tem slučaju je označba netočna. Repež je umrl 11. septembra 1773. l. (Marn XXII, 37) in Romarsko drugo blago je zadnje njegovo delo. Že druga izdaja Romarskih bukvic in Romarskega drugega blaga se je natisnila v Vidmu 2 leti po njegovi smrti ter nima nobenega znaka njegovega sodelovanja, tembolj velja to za naslednjo novo izdajo Romarskega drugega blaga, ki se je natisnilo „V' Lublani, per Aloisiu Raab, Landshaftskimo Bukvevesko“. V tej knjižici se nahajata med drugimi sledeča okraska: puščavnik pred križem na tleh (34), figura v oblakih s križem, odprtim evangelijem ter Mojzesovo tablo postav (38, 101). Prva izmed njih krasi tudi Zerkvene pesmi, ki so se natisnile „V' Lublani, f'kus Ign. de Kleinmayerja“ 1788. l. (licejka 37129). Gre torej za Kleinmayerjev tisk, ki ga je Raab založil. Ker je dobil Kleinmayer šele 20. decembra 1782 dovoljenje za tiskarno (Radics, Österr.-ung. Buchhändler-Correspondenz, Festnummer 1910, II 65), je terminus ante quem non za Raabovo izdanje Repeža dan. Vsaka teh izdaj je gol ponatis, ki ne prinaša izpod Repeževega peresa ničesar novega.

Odstavek, na katerega se poziva Štrekelj, se glasi: „(Za tretjo andoht) na (5.) nedello (po Veliki noči) s' jutrej je spet Pridiga, potlej so S. Mafhe, po tiftih je Krishou pot, inu kader nasai gori pridejo, je peita Mafha, per kateri se pojo Pefni od S. Molitve...; katere nifem mogu tukei poltavit, sakai fo 4. per mojih nedelnih Pefmah u' tem pervim tallu, ali bukvhah imenuvanih ftima Boshja: spet druge 4. bodo u' tem tretjim tallu per Pefmah teh exempelnou: katere u'fe moje Pefmi skusi ...Erz.-Pifhoffa u' Gorizi fo ble dane PP. Francishkainarjem na

S. Goro approbirat, inu skusi pomozh Boshjo bodo ukratkim zaitu drukane“ (Rom. bukv.,¹ po Glaserju, LZ 1895, 60; Rom. bukv.,² 34). Štrekelj je dal po vsej priliki naglas na navidezno antitezo 4 so — druge 4 bodo, premalo pa pri tem upošteval nadaljevanje, da vse pesme bodo drukane!

Ob nekaterih citatih začetnih verzov, s katerimi je hotel Repež, ker ljubljanska tiskarna ni imela not (Rom. bukv. zadnja stran, Rom. drugu bl.¹ NB), naznačiti novim pesmam melodijo, se je treba z ozirom na naš problem ustaviti. To so zlasti v Romarskem drugem blagu: številka 1., kjer omenja „Pefem, kir fo Molitve sa krishou pot v' bukvizah“, potem št. 3., 10., 12. in 14., kjer se poziva na 9., 10., 18. in 16. „Pefem na S. vezhir“, dalje št. 9., o kateri pravi, da „gre na visho, koker ta 3. Peifem sa novo Masho v' tim tretim Tallu“, in končno št. 22., ki se naj poje „na visho, koker ta perva peiffem na pepelnizhen dan“. Ne more biti dvoma, da se skriva za temi izrazi neka zbirka pesmi. Toda proti domnevi, da bi bil dal natisniti Repež poleg Romarskih bukvic 1757 Nebeškega blaga 1764 ter Romarskega drugega blaga 1770 še kaj drugega in to zlasti pred Romarskimi bukvicami, govorijo druge bibliografske notice v Repežu samem. Najjasnejša je sledeča notica: „Moji Romarji! zhe fhe te perve Bukvize imate, katire fo ble drukane v' tim lejtju 1757. je blu noter 12. Pefem (= Rom. bukv.): v' teh drugih bukvizah, kir fo ble drukane v' tim lejtju 1764. fo na konzju per molitvah 3. Pefme: sdej v' letih tretih Bukvizah jeh je 25. v'fih vkupej 40“ (Rom. drugu blagu, predgovor). S tem je v skladu tudi naslov Romarskega drugega blaga, kjer se pravi, da „letu vse ukupei je slofhenju, inu sturjenu fkusi taiftiga, kateri je popreid te perve inu te druge Bukvize popisov“. Za prvi svoj tisk proglašja Repež Romarske bukvice tudi drugod (Neb. bl. 3, 49). Iz vsega sklepam, da se Štima božja ni natisnila. Gorenjim Repeževim besedam je treba torej poiskati drugačen komentar.

Repež je prišel za organista v Lož 1737. l. (Rom. drugu bl., podpis v posvetilu). Bilo mu je takrat okoli 31 let (prim. Marn XXII, 37). Večina njegovih cerkvenih pesmi je nastala gotovo v Ložu in sicer že pred 1757. l. Do 1757. l. se jih je bila nabrala že velika zbirka, „koš“ jo imenuje pozneje ter misli pri tem tudi na prozaične molitve (Neb. bl. 33, Rom.

drugu bl. predg.). V prvi vrsti pa mu gre za pesmi. Že 1757. l. je govoril o treh delih ali „bukvah“ (glej spredaj citat iz Rom. bukv.). Po 13 letih je omenjal te tri dele v sledeči zvezi: „Potem ... fim ... lhe enkrat v' taifte (= Neb. bl.) pogledau inu v' 5. Pefmi (recte: 1!) naidem, kir fim tamkej letu sapisov..., de v' mojmu kofhu dofti vezh drusiga blaga od vfe forte materie lhe zhes 3. tale imam: sakaj zhe lih jeft na ufe Nedele, Godove, inu Prasnike zhez zeilu lejtju ga predajam, vendar meni nikuli tega nezmanka ... katiru jeft v' tem pervim talu pred mojmi Nedelskimi Pefmami v' predgovoru skashem is S. Pisma, de lhe v' ftarim, koker v' novim Testamentu, fo is Pefmami Gofpud Boga zhaf'hili“ (Rom. drugu blagu, predg.).

Prvi del se je zval Stima boshja (1757), imel predgovor o vlogi cerkvenega petja (1770) ter obsegal nedeljske pesmi (1757, 1770), torej pač nekaj podobnega, kar obsega zagrebška oficijalna Cithara octochorda iz 1757. l. v 5. delu, ki se zove „pars dominicalis“, obenem pa najbrž tudi večino podobnih stvari, ki se nahajajo v 1.—4. delu Cithare (p. adventualis, p. nativitatis D., p. quadragesimalis, p. paschalis). Na drugi del meri menda izraz „godovi“ (1770); obsegal je menda nekaj podobnega kakov Citharae pars VII.: de communi sanctorum (+ p. VI.: de Beata Virgine?). Glavna vsebina tretjega dela so morale biti „pesmi eksemplnov“ (1757), specialne pesmi za praznike svetnikov (1770), torej to, kar tvori v Cithari pod naslovom strani: „De Sanctis“ konec 7. dela. Romarske pesmi po vsej priliki niso spadale v ta okvir.

Tik pod 1757. l. je hotel izdati Repež razen romarskih pesmi tudi vse tri dele svojih pesmi in imel že aprobacijo. Njegovo upanje iz 1757. l., da bodo „v kratkem cajtu tudi drukane“, se pa ni izpolnilo. To nam pripoveduje sam in pove obenem tudi vzrok: „... de pak ni moja obluba (v Rom. bukv.) dopolnjena, tega jeft neifem urshoh, ampak fo ty slabi zaiti, vkatirih fo meni potlei taifti Patroni odpovedali, kateri fo bli preid sa drukanje shpendat oblubili: toku de she sdei vfe moje peifmi per meni saperte pozhivajo“ (Neb. bl. 49). In počivale so pri njem zaprte še ob njegovni smrti in počivajo bogvekje še danes, če niso morebiti že davno propadle.

Le posamezni drobci te Repeževe trodelne cerkvene pesmarice so se med njegovimi tiskanimi romarskimi pesmami ohra-

nili. In to predvsem v tiskih začetnih verzih, na katere se poziva z ozirom na melodijo.

Repež je menil: „Katiri Romarji fem (na Križno goro) vezhkrat pridejo, taifti lete vishe dobru snajo“ (Rom. buk., na koncu). Predpolagal je pri čitateljih-pevcih gledé poznanja melodij zelo mnogo. Med pesmimi, na katerih melodijo se poziva, se nahajajo raznojezični elementi. Tako nahajamo tukaj začetne verze: *Omni die, dic Mariae mea laudes anima* (1770 št. 24), torej latinsko himno. 5krat se navajajo v tej zvezi nemške pesmi (1764 št. 1, 3; 1770 št. 4, 5, 20). Izmed slovenskih pesmi, kar se jih je dotakrat z notami natisnilo, se omenja samo ena: „na visho koker peiffem ta drukana od Angela variha“ (1770 št. 15; prim.: 1729: Sterž. 94; 1757—60: Mis. p. 27; 1760—1—2—6—70: Parh. kat.). Slovenskih pesmi, ki so bile dotakrat tiskane brez not, navaja Repež v cellem 4: 1) „na visho, koker ... od Genezanske D. Mariae“ (1764 št. 2, prim. našo št. 22) oziroma „tudi koker od D. Maria dobriga fvita; pridite virni Chriftiani...“ (1770 št. 15, prim. našo št. 22); 2) „Na visho koker je Pefem, kir fo Molitve sa Krishou pot v' bukvizah. O Chriftiani spregledujte, ta kervavi krishou pot...“ (1770 št. 1; prim. 1757—60: Miss. p. 22—5); 3) „Na visho: Jesus sládak je toi spomin...“ (1770 št. 25; prim. 1682: Kast. 402); 4) „ali: Ta nuzh nam fedei noter gre...“ (1770 št. 25; prim.: 1729 Sterž. 80; 1752 Lavr. 80). Tuintam se vidi že iz spremljajočih opazk Repeža samega da gre za ponarodelo slovensko pesem: „na visho, koker ena ftara pefem D. M. Vefeli fe Maria Diviza isvolena“ (1757 št. 3; prim. našo opombo št. 28 in 29); „na visho koker leta Pefem od S. Alexa. O zhlovek pravish kytakshen fnaide fe...“ (1757 št. 5); „koker Pefem od S. Petra Regolota. Katera je pousod dobru fnana“ (1757 št. 7); „koker od Lisabone“ (1764 št. 2; 1770 št. 13: „koker ta vfim dobru snana Peifem od Lisabone“); „koker ta gmajn, teh salublenih Pefem. O ti ferze nafvestu, povei letu meni...“ (1770 št. 8). Po tem pretresu ostane še 17 slovenskih začetnih verzov oziroma naslovov, ki ne sodijo pod označene rubrike (1757 št. 1, 2, 4, 6, 8, 9, 10; 1770 št. 3, 9, 10, 11, 12, 14, 17, 18, 21, 22).

Véčina označenih tekstov se je nahajala po vsej priliki obenem z melodijo v izgubljeni rokopisni trodelni Repeževi pe-

smarici. Seveda je verjetno, da je bila tukaj tudi ta ali druga ostalih slovenskih cerkvenih pesmi, na katerih melodijo se Repež poziva.

Mislim, da sem Repeževim besedam o „Štimi božji“ našel komentar, ki napravlja Štrekljevo razlago za nepotrebno ter obenem tudi sam dokazuje, da se iz Repeževega peresa pred 1757. l. ni ničesar natisnilo, in da je ostala „Štima božja“ sploh nenatisnjena.

V Štrekljevi ostalini se je našel dokaz, kako trdno je veroval Štrekelj do konca svojih dni v obstoj tiskane Repeževe „Štime božje“. Prijatelj dr. Glonar ima iz Štrekljeve ostaline tiskano pesmarico, ki ji manjka naslovni list in prvih 32 strani, dalje strani 89.—94., 148.—149., 213.—214., 219.—220. ter 229. in sledeče. Zadnja je: „LXV. Pesm. Grefhnik bo povuzhen fvojih grehov se zhištu spovedati, inu prou fpokoriti“, kjer opozarja kustos „12.“, da je bilo še več tiskanih strani. Na hrbet je napisal Štrekelj lastnoročno: *Repež. „Stihma boshja“* in to je zabeleženo tudi na prvem prednjem listu in sicer s pisavo, ki jo označajo za Štrekljevo pisavo tik pred smrtjo. Kar pa proglašaja tukaj Štrekelj za Repeževo „Stihmo boshjo“, ni nič drugega nego 2. izdaja Redeskinijevih Pesmi, ki je izšla 1795. l. v Kranju.

13. Primerek slovenskega Canisija 1615. Simoničevi podatki o slovenskem prevodu Canisijevega katekizma iz 1615. l. (I, 203) so posneti po Pohlinu (Bibl.² 36), ki tudi v tem slučaju knjige same po vsej priliki ni videl, ampak njen naslov izkombiniral (prim. našo št. 3). Večkrat se je že povdarilo, da se ni ohranil noben izvod te knjige (Erberg, Versuch; Gruden, Carniola 1915, 15; Grafenauer, Kratka zg.: 1. izd. 67; 2. izd. 82). Pri tem se je prezrlo, da je Dobrovský 1812. l. tak izvod videl ter poročal o njem Kopitarju v pismu, ki se je 1884. l. tudi natisnilo in ki prinaša o tej knjigi točnejše vesti nego so Pohlinove.

Dobrovský piše dne 7. februarja 1816. Kopitarju: „In der Kön. Bibl. zu Stutgard — (befindet sich der) *Catechismus Petri Canisii skusi malane figure naprėj postavlen* (also vorge stellt) 1615. 124. S. in 8. Vorrede unterschrieben: 25. fufzha 1615. — sa krainze inu vřeshlaht Slovénze — fol. ultimo — v sakladi tiga velike zhafti vredniga Gospuda Michaela Mikeza. s.

pisma Doctèrja inu Dehanta v' Lublani. Augsburg. Die Holzschnitte sind auf indianischen Buxbaum, die auch zu ähnlichen Katechismen in andern [slav.] Sprachen . . . (verw. werden). Wie viel etwa davon in Wien seyn mögen?" (Istočniki I, 413).

Toda knjiga se danes ne nahaja niti v deželni niti v dvorni biblioteki v Stuttgartu niti v univerzitetni v Tübingi (pismo poročilo ravnateljstva dež. bibl. v Stuttgartu z dne 20. marca 1922). Vendar se ne more dvomiti, da je Dobrovský na enem svojih potovanj pred 1816. l. primerek res videl. Ali se je zmotil v označbi biblioteke, ali pa se je v Stuttgartu knjiga izgubila, doslej še nisem mogel dognati.

14. Pot svetiga krisha 1730—1740. Knjižica nima letnice, pač pa je opremljena s podatkom, da jo je natisnil Adam Friderik Reichhardt v Ljubljani. Navadno se stavi njen tisk v leta 1750.—70. (Šafařík I, 133; Marn XXII, 28; Glaser, I, 205), izjemoma tudi v čas okoli 1750. l. (Simonič I, 408) ali v 1723. l. (MHVK 1857, 91), iz česar se je naredila poleg izdaje 1750. — 1770. še nova 1723. l. (Glaser I, 204).

V knjižici se omenja bula Benedikta XIII. iz l. 1727. (fol. A₇ a), merodajen za datiranje tega tiska je pa sledeči stavek: „Inu leto veliko gnado je tude na novizh poterdou ta fegdaine Rimski Papesh Clemens ta duanajfti“ (A₆ a): Ker je vladal Klemens XII. od 1730. do 1740 l., sta ti dve letnici oba mejnika za čas tiska našega „Potu svetiga Krisha“.

Za primerek brez naslovnega lista v lesenem toku muzejske knjižnice v Ljubljani je dognal ti letnici že Vrhovnik (IMK 1907, 119—20), toda nadaljni njegovi zaključki so napačni. Izvaja namreč: „Morda je to (namreč muzejski primerek) najstarejša izdaja slovenskega križevega pota, dosedaj znane nabožne knjige te vrste so mlajše“. V resnici pa gre vedno za isto izdajo in knjigo, ki je izšla med 1730. — in 1740. l.

15. Poduzhenie te molytve Teh trynaist Ozhenashu, okoli 1730. Tudi te brošurice ni opremil tiskar Adam Friderik Reichhardt v Ljubljani z letnico. Stavi se navadno v leto 1750.—1770. (Šafařík I, 141; Marn XXII, 29; Glaser I, 204, 206), izjemoma v čas okoli 1750. l. (Simonič I, 394), vedno brez navedbe razlogov.

V brošurici sami se omenja 29. februar 1728. l., ko je pripustil papež odpustke „na te male Paternofterze téh trynajft

Ozhenáflu“. Vendar je treba pomakniti terminus ante quem non še dalje naprej. Gre za vprašanje, kedaj je bil Adam Friderik Reichhardt tiskar v Ljubljani. Oba slovenska tiska 1730. l. je natisnil še Janez Juri Mayr, predhodnik Reichhardtov, Klapšetovo Synopsis in Repeževe Romarske bukvice 1757. pa že Ana Eliza Reichhardtovka vdova, prvi slovenski tisk Ad. Frid. Reichhardta so Tobijeve bukve 1733. Trdna mejnika za čas tiska „Poduzhenia“ sta torej letnici 1730 in 1757, vendar se mi zdi, da smemo misliti na čas blizu pripuščenju omenjenih bratovščinskih odpustkov ter določiti približno letnico: okoli 1730.

16. Pesem o sv. Notburgi 1738. V Paglovčevi pesmarici (prim. našo št. 29) se nahaja prepis tiskane slovenske pesmi iz 1738. l., za katero se tiskani primerek doslej še ni našel: *Peifsem od S. Nottburge Tyrolanske Divize v kateri je sapopadenu nie suetu shiulenie. Na to nembshko visho: Mit trauern mueß ich meinen standt etc. Drukanu v Lublani 1738: Poslushei, kar ti jeft povem Kar ti zhem osnanite . . .* Pesem je imela 15 kitic, toda ker rokopisa ravno tukaj manjka, se 5.—8. verz 4. kitice, 5.—7. kitica in pa 1.—6. verz 8. kitice ni ohranil (str. 205—212).

Notburga je veljala za „gmajn pomuč v (vseh revah no nadlugah, posebno per živinice, u (v)sake sorte boleznah“ (15. kit.). Njen kult je bil po vsej priliki med Slovenci zelo razširjen. Klapše ima posebno molitev k njej (Synopsis¹ 79; Syn.² 88). Repež se poziva 1757. l. na melodijo pesmi o sv. Nottburgi: Nottburgo zhaftiti, Prav vredno dershim . . . (Rom. buk. št. 8). Začetni verzi kažejo, da, ni imel v mislih naše pesmi ampak drugo, mogoče svojo.

V pesmi se kaže zmisel za čistočo rime, štejejo se zlogi in upošteva se naglas.

17. Tri Duhoune Peiffme 1749. V priv. knjižnici g. prof. Ivana Škerlja se nahaja knjižica, ki je v slovenski bibliografiji in zgodovini slovstva neznana: *Tri Duhoune Peiffme. Od te ufeh gnad poune nebes, inu semle Kralize, Narzhifteshi Divize, Inu Boshje Porodnize Mariae, Katera skus nie na fredi bleiskiga Jesera stozezho podobo ufe forte gnade ven deli. Perva Peiffem. Od staroste lete Boshje poti. Druga Peiffem. Od dveh gnad, katere so se sgodile v' lejto 1747. Treka Peiffem. Od gnad [vezh drugih famouzhat] sgojenih v' lejto 1748. Letem trem peifmam*

je *perpiffan en Perstavek, kateri is svetga piiffma naprei poftavi, de Bug favole zhafty [katera se podobam teh svetnikou iskafhe] ufe forte gnade dodeli, inu tudi de fe na sveitu sveti kraij snaidejo. Ufe leto pa je fturjeno k' vezhi zhafte Mariae. Labaci Anno 1749. 8° (11 str.)*. Na 1. strani 8., praznega lista je beležka: Ego Antonius Franciscus Clementini 6. die Junij 1756 in hanc fraternitatem B. M. V. Prope Veldes inscriptus sum. In Ober Crain. O : A : M : D : G : | E : B : V : M :

V skladu z naslovnim listom vsebuje knjižica 4 romarske pesmice, ki jih je za blejske romarje zložil in dal v tisk po vsej priliki kak blejski duhovnik: 1. Kir je meni narozheno, Resodeti, kar shelim . . . (8 k.); 2. Pridite (čitaj: prid'te) leffem vi gorenzi, Tukei se pozhite sdei . . . (8 k.); 3. Kdo bo pofehmau odlashou, Pridte fem na jesero . . . (9 k.); 4. Ke bi se kateri podftopu sdei rezhi, De to kar pojem ni pravizhno res . . . (11 k.). Razen biblije, ki jo citira zlasti pogosto v 4. pesmi (pristavku), je poznal blejski pevec tudi Valvasorja in pa Weispacherjevo zbirko legend. Te pesmi so najspretnejša slovenska tiskana verzifikacija protireformacijske dobe: jezik je gladka gorenjščina, rime čiste kakor malokje drugod v celi dobi, upošteva se dosledno akcent in štetje zlogov.

Zdi se mi, da je Prešeren te pesmi poznal, bodisi, da jih je slišal še peti, bodisi, da jih je čital. Ne bode pač gol slučaj, da je zložena Nebeška procesija v istem metru kakor naše prve tri romarske pesmi, samo da tvori tukaj kitico 8 vrst. Tudi ob zvezah kakor: naodlasheite dolenze, Tudi Vam je prihod frei (2. p.) se spomniš Prešernovega: gorje odlašavcam. Mogoče bi tudi bilo, da bi bila vplivala mera in kitica „Perstavka“ (4 stopni daktili, rime: a b a b c c b) na zunanjo obliko Prešernovega Povodnjega moža.

18. Evangelia inu branja 1754 in 1758. Ti dve izdaji nedelj-skih in prazniških evangelijev za ljubljansko škofijo se obravnava tako, da človek na koncu ne ve, sta li eksistirali ali ne.

Izdajo 1754. l. je omenil že Hasl (Sveti poft, predg.), toda o pravilnosti te notice so se pojavili dvomi, češ, 1754 je menda pomota za 1764 (Šafařík I, 101; Marn XXII, 15; Fekonja, LZ 1886, 571; Glaser I, 154). Simonič je zabeležil izdajo precej nedoločno z „1754—1758“ (I, 100). Nato se je pojavil sicer opis primerka v dekanatski knjižnici v Kranju (Koblar, IMK

1906, 173), toda v Breznikovem razboru „literarne tradicije v »Evangelijih in listih«“ (DiS 1917) se zopet s to izdajo nikjer ne operira. — Izdajo 1758. l. je zabeležil najprej katalog „Gajeve knjižnice“ (125), vkljub temu pa je menil Fekonja, da se „samo omenja“ (LZ 1886, 571). Na drugi strani bi bili izšli po Glaserju (I, 137, 153) in Simoniču (I, 100, 101) 1758. l. dve izdaji: Evangelia inu branie pa: Evangelia inu Lyftovi. Breznik tudi o tej izdaji ne govori.

Izdaja 1754. l. se nahaja razen v dek. knjižnici v Kranju tudi še v muzejski knjižnici v Ljubljani in pa v privatni biblioteki g. prof. Ivana Škerlja. Izdaja 1758. l. je prišla z Gajevo biblioteko v vseučiliško knjižnico v Zagrebu. Muzejskemu primerku manjkajo na koncu strani 519—526. V naslovu 1754. l. je treba Koblarjev opis izpopolniti z: „Gnadviga, inu viſſoku uredniga Firshta, inu Gospuda Gospuda Sigismunda Felixa Sedemnaiftiga Lublanskiga Skofa, &c. Na Svetlobo dane“. Naslov 1758 se sklada z naslovom izdaje 1754, izvzemši ortografijo: *Krain/ki, Gnadviga, Felixa, XVIII.* in pa konca: *U Lublani, Per Anne Elisabethe Raichhardtovke U'dove, 1758.* Izdaja 1758 ima 494 str. (format je večji nego 1754). Pri razboru Paglovčeve pesmarice (št. 29) dobimo migljaj, da je priredil izdaji 1754. in 1758. l. Paglovec.

Dva iz omenjenih primerkov imata sledove boja proti stari redakciji v začetku cerkvene pesmi „Jager na lovu šraja“. Starejša oblika, ki se oslanja na nemško predlogo, je bila že 1672. l. sprejeta v ljubljanske Evangelije inu lystove ter prešla 1758. tudi v zagrebško Citharo octochordo (prim. Glonar, ČZN 1910, 50—7); nahaja se tudi v rokopisnem dodatku šentvidskega izvoda Hrenovih Evangelijev (gl. našo št. 28) in pa v ljubljanski izdaji Parhamerjevega katekizma 1760. Evangeliji inu branie 1758. l. so pa zadnji, ki imajo staro redakcijo, 1764. l. so se nadomestile prve 3 kitice in pa prva 2 verze 4. kitice z novim besedilom: Poslan je Angel Gabriel od Buga na ta Svet . . . Posledica tega je bila, da se je v našem muzejskem primerku 1754. l. stari tekst prečrtal, v zagrebškem primerku 1758. l. pa skušal najprej izradirati, pozneje pa prelepil z lističem, kjer je napisano novo besedilo.

19. Missionske Pesme Inu Molitve 1757—1760. O knjigi, ki je izšla b. k. t. l. (Šafařík I, 79; Marn XXII, 28; Glaser I,

205), se ugiblje, da bi jo bili natisnili najbrž „v Gradcu Widmannstätterjevi dediči po letu 1756“ (Simonič I, 377), oziroma „1756 ali malo pozneje“ (Mantuani, Zgod. razvoj 17).

Ti podatki so izbrani pač pod sugestijo bibliografskih podatkov „Andohtl. pejsmi“, ki so res izšle 1756. pri Widmannstätterjevih dedičih.

Tiskarna se da določiti na podlagi primerjanja črk, predvsem tudi vinjet in okraskov. Na 1. strani se nahaja okrasek, ki obstoja iz majhnih šesterokrakih zvezdic in nekoliko večjih okroglih oblik (2 koncentrična kroga, na zunanjem krogu je vsajenih 8 črnih trikotov); okrasek iz istih sestavin se nahaja tudi na letaku s pesmijo o Mariji Devici roženkr. kraljici, ki ga je natisnil 1760. l. v Ljubljani Heptner (prim. našo št. 20). Dalje gre za želodek, ki se nahaja v Mifionskih Pefmah nad tekstom na vsaki strani in ki ga srečamo tudi v ljubljanskih tiskih Evangelijev inu branj 1754. in 1758. l. in pa v ljubljanskem tisku Klapšetove Synopsis 1757. l. Mifionske Pefme so izšle torej v Ljubljani in so po vsej priliki korelat ljubljanskih jezuitov k celovski izdaji Lavrenčičeve pesmarice, ki so jo v Ljubljani pri prirejanju nove pesmarice tudi pridno rabili.

Za določitev ene časovne meje prihajajo v poštev litanije za umirajoče, ki jih knjiga prinaša (101—103). Te litanije so se natisnile do 1760. l. samo še v Compendiju ritualis labacensis 1757 (fol. E₁ b). Compendium piše dosledno in torej seveda tudi v litanijah: toj, toje, tojo i. t. d. Tako pišejo v litanijah tudi Mifionske Pefme, ki rabijo sicer tvoj, tvoje, tvojo i. t. d. Prireditelj pesmi je prevzel torej te litanije iz Compendija 1757. l. in pesmi pred 1757. l. niso mogle iziti. — Na drugi strani pa je rabil Mifionske Pefme že sestavitelj prve ljubljanske izdaje Parhamerjevega katekizma iz 1760. l. Gre namreč za pesem o peklu, ki se nahaja v Lavrenčiču (67), Mifionskih Pefmah (12) in Parhamerjevem slovenskem katekizmu (181). Dočim pa piše Lavrenčič v prvih dveh kiticah pravilno: „Greshne duſhe! vaſhe diajne ſi saflushi ferdamaine...“, je nadomeščen v ostalih dveh objavah pravilni: ſi z napačnim: zhe. Podobnih mest, ki opozarjajo, da je rabil prireditelj Parhamerjevega katekizma Mifionske Pefmi, je več (cfr. Pefme 19, kat. 183, Lavr. 60 i. t. d.). Drugi mejnik za čas objave je torej 1760. l.

20. Pesem od Marie Divize Roshenkranke Kralize. V priv. knjižnici g. župnika Vrhovnika se nahaja letak z gorenjim nadpisom. Na koncu je beležka: *Labaci, Typis, Joann. Georgii Heptner, 1760.* Letak obsega 2 lista (= preganjen list) ter je v začetku in na koncu okrašen z vinjeto. V pesmi (Kdu sheli gnade dorute od Marie Divize... 9 kitic) se čuti stremljenje po pravilnem štetju zlogov in upoštevanju naglasa.

21. Brigitenski odpustki (1743)—1755—1760. G. žup. Vrhovnik mi je prepustil v uporabo primerek Steržinarjevih pesmi 1729. l., kateremu so privezani trije doslej nepoznani tiskani slovenski letaki in pa odlomek četrtega (naše št. 21, 22, 23, 24).

Na zadnji strani Steržinarjevih pesmi samih se nahaja rokopisna opazka: „sem Ih kupou sem Ih kupou v tem v tem letu 1760“. Za letake se da iz te opazke z neko gotovostjo le toliko sklepati, da 1760. l. najbrž Steržinarju še niso bili privezani, seveda so pa mogli biti že tiskani.

Eden izmed letakov (3. po razporedu) ima nadpis: *Birgittenski Odpustiki, kateri bodo per S. Apostolskimo Misi-ono na Roshenkranze, pa le famu nekaterim v' gvifhnimo shtivenjo dani.* Ohranjen je samo en list, ki je pa imel vsaj še enega druga.

Terminus ante quem non je 15. januar 1743, ker se omenjajo papeževa določila o odpustkih na brigitenske rožne vence s tega dne. Isti brigitenski odpustki pa se nahajajo tudi v Mifionfkih Pefmah inu molitvah, ki so se natisnile med 1757. in 1760. l. (naša št. 19). Verjetnejše je, da se je letak ponatisnil v knjigi kakor pa narobe. Drugi mejnik je torej najbrž l. 1760.

22. Pesem Marije Device dobrega svetovanja (Genezanske D. M.) 1760—1762. Med letaki, ki so privezani Vrhovnikovemu primerku Steržinarja (naše št. 21), se nahaja na prvem mestu tiskana pesem z nadpisom: *Peffem, Marie Divize od dobriga Svetvania per PP. Auguftinarjih v' Lublani pred Spitalfkim moftam zhaftite* (Pertezite christiani k' Materi té Milofti... 10 kitic).

Letak obstoji iz dveh listov (= preganjenega lista). Nad nadpisom se nahaja ista vinjeta kakor v naši št. 20, na koncu opomba: cum permissu superiorum, pa zopet vinjeta. Že te okoliščine dokazujejo, da gre za samostojen letak.

Misel na ljubljansko tiskarno se pri letaku, ki se spravlja v zvezo z ljubljanskimi Avguštinci, sama vsiljuje, zlasti, če oblika črk tej podmeni ne nasprotuje in če pričajo tudi druge okoliščine za tiskarno v Ljubljani (prim. vinjeto). — Čas tiska se da približno določiti s pomočjo ljubljanskih izdaj Parhamerjevega katekizma, izmed katerih jih je nekaj našo pesem ponatisnilo: dočim je izdaja 1760. l. še nima, jo izdaja 1762. l. že ima.

Sicer je pa poznal slično pesem tudi Repež, ki se poziva na melodijo pesmi „od Genezanske D. M.“ oziroma „od M. dobriega svita“ 1764. oziroma 1770. l. (prim. našo št. 12).

Pravi predmet pesmi je čudotvorna podoba Marijina pri Avguštincah v mestecu Genazanno blizu Rima, tukaj pa gre za cerkev ljubljanskih Avguštincev, kjer se je častil posnetek Genezanske Marije. Avtor je pač kak ljubljanski avguštinec. Tudi v tej pesmi je verzifikacija precej spretna, upoštevat se naglas in število zlogov. *gl. v katal. Velik gl. pod Pessem*

23. Litanie, Marie Divize od dobriega Svéta 1760—1762.

Na drugem mestu med tiskanimi letaki, ki so privezani Vrhovnikovemu primerku Steržinarja (prim. našo št. 21), se nahajata 2 lista z gorenjim nadpisom a brez letnice. Prve tri strani so opremljene s kustosom, zadnja z vinjeto, migljaj, da gre zopet za samostojen letak. Vsebina, papir in tisk govore za podmeno, da se je natisnil ta letak v istem času in tam kakor pesem Marije Device dobrega svetovanja, torej nekako med 1760. do 1762. l. v Ljubljani. Prireditelj je pač tudi v tem slučaju kak ljubljanski avguštinec. *gl. v katal. Velik gl. pod Litanie*

24. Romarska pesem o D. M. sedmih žalosti. Vrhovnikovemu primerku Steržinarja (prim. naša št. 21) je privezan še en list, na čigar 1. strani so natisnjene 4 kitice neke romarske pesmi o Mariji 7 žalosti (kitice 6., 7., 8. in 9.), potem opazka „Finis“ in vinjeta z „IHS“ v sredi. Pesmi med cerkvenimi pesmimi do 1764. l. doslej nisem našel. Velikost črk, papir, lice strani, razdalja in število vrst so taki kakor v ostalih treh letakih. Po vsej priliki imamo tudi tukaj letak, ki se je natisnil v Ljubljani nekako istodobno z ostalimi tremi. Zadnja, 9. kitica se glasi: Na boshjo Pot hodite, Andohtlive Romarje, Sedem Shaloste Zhaftite, Divize Marie Sa Syna shalvajne, zhes Greshnike všsmilejne. S' andohtio spremishluite Divishko Terpleine.

25. Litanie od nar Sveteishiga Iména Jesusa. V priv. biblioteki g. prof. Adolfa Robide v Ljubljani se nahaja tiskan letak b. l. t. k. z gorenjim nadpisom (2 lista). Vsebuje razen litanij in k njim spadajočih treh molitev tudi „Peiffem pruti Divizi Marii“ (O Marija polna gnade, mati večne milosti, 10 kitic). Oba teksta sta se od Steržinarja sem večkrat natisnila (litanije: Steržinar, Ev. in list. 1741, Tovariš 1742, Tovariš 1745, Tovariš 1760, Parh. kat. 1760, [1761?], Parh. kat. Lj. 1762, [Cel. 1762?]; pesem: Steržinar, Lavr., Miss. pes., Parh. kat. 1760, [Parh. kat. 1761?], Parh. kat. Lj. 1762, [Parh. kat. Cel. 1762?]), vendar zaporedoma samo enkrat (Miss. p.). Zveza med Steržinarjem in letakom je očitvidna (jezik, akcenti). Letak bi mogel biti iz dobe pred 1764. l.

26. Kalobski rokopis. Kar je poročal Matija Majar pred 75 leti o slovenskem rokopisu iz 1651. l., se je menda prezrlo: da se je našel pred 1846. l. v Kalobju na Štajerskem; da je bil vsaj 1846. l. v posesti A. M. Slomška, od katerega ga je dobil Majar na posodo; da je obsegal svete pesmi, po eno molitev za vsako nedeljo celega leta ter nekak katekizem; da so se nahajale med njegovimi svetimi pesmimi 2 „med narodom znani“ in pa „kratka narodna balada o sveti Uršuli“ (prim. Pesmarica cerkevna 1846, p. XII), oziroma 4 pesmi, ki jih je Majar priobčil: 1) Jezus je od smerti vstal. Od svoje bridke martre. — Zato se veselimo... (75), 2) Češčena si roža Marija, S gnado božjo napolnjena... (112), 3) Zdrava s' morska zvezda, Prava mati božja... (121), 4) Sveta žena, Magdalena, Roža raja večnega... (150).

Doslej se mi ni posrečilo, da bi bil dobil kako sled o tem kje se rokopis danes nahaja.

27. O Hrenovi in Schönlebnovi izdaji evangelijev in listov ter rokopisih pri njih muzejskem primerku. K izdaji Evangelijev inu listov, ki jo je priredil Čandik, revidiral in založil pa Hren (prim. Steska, IMK 1902, 6—9), sem imel zabeleženih 6 primerkov: 1. Praga — biblioteka Češkega muzeja; 2. Ljubljana — bibl. oo. frančiškanov; 3. Lj. — muzej; 4. Lj. — študijska pod signaturo 13095; 5. Lj. — štud. pod sign. 13096; 6. privatna bibl. g. prof. dr. Janka Šlebingerja v Ljubljani. Na 7. primerek, ki je last zavoda sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano, me je opozoril g. monsignore Viktor Steska (gl. našo

št. 28). Primerka v biblioteki oo. frančiškanov doslej niso mogli najti. V primerku 13095 študijske biblioteke se nanaša nanj rokopisna opazka: „Simile exemplar exstat in bibliotheca franciscana. IV. Id. Aprilis 1799“. Takratni posestnik je dal namreč po frančiškanskem izvodu prepisati v II. delu str. 16—17, ki sta manjkali.

V lažje razumevanje naslednjih izvajanj moram opozoriti na bistvene razlike med Hrenovo in Schönlebnovo izdajo.

Kar se tiče razporedbe in upoštevanja evangeljskih tekstov, se ravna Hrenova izdaja čisto po oglejskem misalu, Schönlebnova pa po novem rimskem, čigar reforma je bila objavljena z bulo „Si quid est“ z dne 2. sept. 1634, ko se je obenem nanovo določila tudi oblika evangelijev in epistol (prim Breznik, D i S 1917, 282). Schönlebnova in naslednje izdaje imajo torej precej evangeljskih tekstov, ki jih Hrenova nima.

Dodatnih, neevangeljskih tekstov ima Hrenova izdaja samo dvoje: molitev po pridigi „sa vřiga karshanstva nadluge, reve...“ (II, 40—2); „eno kãrfzhanfko Spuvid k' Bugu, po Pridigi, inu ficer po goftu rezhi“ (II, 42—3). Oba ta teksta sta bila sedaj ali sploh šele prvič prevedena ali pa znovič redigirana po nemški predlogi, ki se je nahajala skoraj gotovo že tudi v nemški izdaji evangelijev in epistol. Katero nemško izdajo je rabil Čandik, oziroma Hren, tega z inventarjem ljubljanskih bibliotek ne morem določiti. Najstarejša nemška izdaja evangelijev in listov, ki sem jo doslej v Ljubljani našel, je iz l. 1716.: *Evangelia, Samt den Episteln oder Lectionen auf alle Sonn- und Feyertäg des gantzen Jahrs* (etc.) Sulzbach, 1716 (bibl. oo. frančiškanov: 9779, 20 h 37). Nemška teksta, kakršnih se je držal zelo tesno tudi Čandik, oziroma Hren, se nahajata tudi tukaj oba (500—6). Od formularjev za očitno izpoved v brižinskih spomenikih ter v stiškem rokopisu se razlikuje ta formular po vsebini in razporedbi.

Schönlebnova izdaja ima razen teh dveh dodatkov še tri druge dodatne kategorije: I. pesmi pred pridigo (387—404, 7 pesmi: božič, post, velika noč, binkošti, advent, Marija); II. katekizem (405—31); III. molitve (432—47, 13 formularjev: 1. „pred mizo“, 2. po jedi, 3. jutranja, 4. večerna, 5. spovedna, 6. pred začetkom vsakega dela, 7. angeljsko češčenje, 8. dodatek k ang. češč., 9. za „tenebrae“, 10. dodatek k molitvi za „tene-

brae“, 11. kratke molitve čez dan, zlasti, kadar ura bije, 12. molitev sv. Bonaventure k sv. Antonu Pad., 13. druga molitev k sv. Antonu Pad.).

Kot celota so nedvomno tudi ti dodatki odmev nemške izdaje nedeljskih evangelijev in epistol. Omenjena sultzbaška izdaja 1716. l. ima na pr. tudi ad I: Ein Gesang vor der Predigt zu Gott dem Heiligen Geist (509—10) in tudi v rimah: Gebett am Donnerstag, wann man die Angst Christi läutet (520—521); ad II: Kleiner Catechismus Petri Canisii (dodatek s posebno paginacijo, ki ga pa že naslov omenja); ad III: molitve, kakor se nahajajo navadno na koncu malega nemškega Canisijevega katekizma (dodatek 25—40).

Posamezne sestavine kot take so pa v Schönlebnu precej drugačne kakor pa v nemški izdaji 1716. l.

Cerkvenih pesmaric je izhajalo pri katoliških Nemcih v tej dobi vsako leto že po več, prireditelj nemške izdaje evangelijev je ravnal torej ekonomično, če se je na nemško cerkveno pesem le mimogrede ozrl. Schönleben pa je stal pred drugačno nalogo ter jo rešil na ta način, da je sprejel izmed slovenskih pesenskih tekstov, ki so se v območju ljubljanske škofije poleg latinskega petja tudi pri peti maši takorekoč oficialno trpele, menda sploh vse, ki so mu bile znane. ✓

Katekizem v Schönlebnu je posebna tvorba, ki se oslanja menda na oba mala Canisijeva katekizma: Kleiner Catechismus, für die gemeine Leyen und junge Kinder geschrieben (začetek: Was Glaubens bist du, 47 vprašanj) in pa: Parvus catechismus catholicorum (začetek: Quis dicendus, est Christianus, atque catholicus, 124 vprašanj). Jedro se nahaja v nemškem malem Canisiju, kjer tvori 16 odgovorov (Kl. Cat. odg. 27, 8, 22, 24, 35, 36, 37, 38, 41, 43, 44, 46, 45, 13, 47). Manjši del se nahaja samo v latinskem, kjer tvori 5 odgovorov (Parvus catech. odg. 40, 60, 94, 117, 118). Izven Canisijevih obeh malih katekizmov ostaneta v Schönlebnu le 2 katehetična odgovora (Lete Srèdee... k ogibanju teh gréhov, Letu fo... hude shely). Razporedba je čisto drugačna kakor v Canisiju. Dalje tvori v Canisiju vsaka točka skupino iz vprašanja in odgovora, dočim se začenja v Schönlebnu katekizem s križem ter nadaljuje v obliki pripovedi: „Je djal en Joger Christufeu: Gospod vuzhi nass moliti...“ V obliki pripovedi so vpleteni tudi dokazi iz

sv. pisma (brez citata mesta). Na ta način dobi katekizem 56 odstavkov (fingirano moje štetje), dočim predstavlja v resnici samo 22 Canisijevih odgovorov (in vprašanj) ter mu manjkajo iz Canisija važne skupine. Poznejše izdaje evangelijev in epistol ga niso več v tej obliki natisnile. Vprašanje, ali mu je dal to obliko Schönleben ali pa morebiti že Čandik, mora ostati odprto, dokler se ne najde primerek Čandika.

Molitve sledijo tudi v Schönlebnu za katekizmom kakor v malem nemškem Canisiju, s katerimi se pa krijejo po vsebini le deloma. Prve štiri so prevzete namreč iz protestantskih katekizmov (abesedarij 1550 in 1555, kat. 1555, kat. z dvema izlagama 1575, wirt. kat. 1585), 5. iz Canisijevega *Parvus catechismus cathol.*, 6., 7., in 10. iz nemškega malega Canisija, za 8., 9., 11., 12. in 13. ne morem navesti vira. Tudi tukaj mora ostati odprto vprašanje, ali niso bile te molitve že morebiti v Čandikovem katekizmu.

Med ohranjenimi primerki Hrenove izdaje imajo nekateri privezane rokopise z odlomki podobnih tekstov, ki tvorijo tiskane dodatke v Schönlebnu. Tak je na pr. že primerek v licejki št. 13096, ki ima privezane 3 liste rokopisa (neka vrsta obujenja vere, upanja in ljubezni, križ, očenaš, češčena, začetek vere). Ta rokopis je pa menda mlajši ter ne spada menda v razbor naše dobe. Mnogo zanimivejši so rokopisi pri muzejskem primerku, o katerem se je pod drugim imenom že govorilo v naši slovstveni in kulturni zgodovini.

Pred 70 leti je opremil V. F. Klun po „opombah dolske biblioteke“ poročilo o Hrenovi izdaji Evangelijev inu listov z opombo: „Am Schlusse sind einige Leichengesänge Krainisch — unter diesem das Dies irae . . . letzteres jedoch unvollständig und handschriftlich“ (MHVK 1852, 74). Isti primerek Hrenovih Evangelijev inu listov je imel v mislih 13 let pozneje gotovo tudi Radics, ko je pisal: „Von der Originalausgabe befindet sich in der Baron Erberg'schen [jetzt gräflich Attems'schen] Bibliothek in Lustthal bei Laibach ein Exemplar . . . , dem einige slovenische Leichengesänge, unter andern das »Dies irae, dies illa« beigegeben sind“ (Triglav 1865, 126). Na tej osnovi je poročal Glaser o izvodu teh Evangelijev, „kateremu je pridanih tudi nekaj mrtvaških pesmi“ in da se nahaja „v grof Attemsovi knjižnici v Ljubljani“ (I, 150).

Klun je posnel notico iz Erbergove rokopisne literarne zgodovine, ki se nahaja v muzeju — samo da je Erberg točnejši: „... letzteres jedoch unvollständig, gleichzeitig handschriftlich beige bunden“. — V deželnem arhivu v Ljubljani sem dobil tudi omenjeni primerek Evangelijev inu listov sam, ki še ima Erbergovo štampiljo in je prišel torej v muzej iz dolske biblioteke. Primerek je imel pred 17 l. v roki g. Ivan Vrhovnik, ki je priobčil iz njega pesem o sv. Rozaliji (Danica 1905, 348).

Evangelijem inu listom, ki jim manjka naslovni list, so privezani spredaj in zadaj kvaternijoni, oziroma ostanki kvaternijonov z rokopisnimi teksti. Če poznamenujemo kvaternijone z rimskimi, liste posameznih kvaternijonov pa z arabskimi številkami, dobimo pred tiskom I 4—8, za tiskom II 1—8, III 1—8, IV 1—3. Knjiga je dobila današnjo vezavo po naročilu Erbergovem, to izpričuje tipična Erbergova elegantna vezava (rjavo usnje, zlati okraski na hrbtu, zlate črte ob robu, zlate vitice v kotih, zlata lira v sredini), toda gotovo bi ne bil dal Erberg tekstov tako razporediti, da niso bili že prej privezani Evangelijem v tem redu.

Rokopis vsebuje 4 sestavine: 1. odlomke katekizma (I 4—8); 2. 2 evangeljska teksta (II 1—2); 3. cerkvene pesmi (II 3—III 3; III 7—IV 3); 4. molitve (III 4—III 6). Te stvari je pisalo 4 rok: roka *A* evangelij po Mat. 5 (II 1); roka *B* evangelij Janeza 12 (II 2); roka *C* katekizem (I 1—8), del pesmi (II 3—III 3, III 7a) in molitve (III 4—III 6); roka *D* drugi del pesmi (III 7 b—IV 3).

Ker gre za tekste, ki tvorijo v tej ali v drugi obliki del Evangelijev in listov od 1672. l. naprej, se da na tej osnovi določiti približno čas, kedaj so se teksti zapisali.

Pisec *A* si je hotel zapisati evangelij za dan škofa in učenika, ki se je uvel v ljubljanski škofiji šele z novim misalom 1634. l. (prim. Breznik, DiS 1917, 282). Pri tem še pa ni uporabljal Schönlebnove izdaje, pač pa je imel pri roki Dalmatina. Sodim torej, da je ta beležka prva in da spada v čas od 1634. do 1672. l. Iz istega vzroka in kmalu za *A* si je hotel zabeležiti *B* evangelij za dan povišanja križa. Tudi *B* še ni upotrebljal Schönlebnova, a ker tudi Dalmatina ni imel pri roki, je prevajal iznova — seveda silno okorno.

Deloma drugačno je razmerje med novo izdajo Evangelijev in listov ter katekizmom, molitvami in pesnimi v našem rokopisu.

Katekizem (roka C) po vsej priliki ni ves ohranjen, kar ga je bilo prvotno v rokopisu. Ohranjeni fragmenti se skladajo po dikciji in sestavinah v glavnem s katekizmom v Evangelijih 1672. l., posamezni deli katekizma so pa drugače razporejeni in pravopis roke C je sploh drugačen kakor v Evangelijih (sch, zch = č i. t. d.). — Tekst vseh 9 molitvic (roka C) je isti kakor se nahaja tudi v Evangelijih 1672., 1715. in 1730. l., poleg pravopisnih se dajo ugotoviti le neznatne jezikovne odstranitve.

Pri vseh treh rokopisnih pesmaricah, ki jih tukaj opisujem, dodajam k posameznim pesnim tuintam začetne verze latinske ali nemške predloge. Ako takega dodatka ni, to ne pomeni, da bi imel pesem za originalnoslovensko. Izmed vseh mnogobrojnih himnologijev sem mogel doslej dobiti v Ljubljani razen brevirja samo še Bäumkerjevo zbirko, ki mi jo je iz ordinarijata preljubeznivo oskrbel g. monsignore Steska (*Das kath. deutsche Kirchenlied in seinen Singweisen*). Bäumker se pa ozira bolj na melodijo nego na tekst.

Pesmi si je zabeležil pisec C 10 (št. 2, 5, 7, 8, 10, 11, 13, 14, 16, 17), za njim pisec D 7 (št. 1, 3, 4, 6, 9, 12, 15) torej oba skupaj 17, ki jih hočem navesti v alfabetskem redu začetnih verzov po današnji pisavi: **1.** (IV 3 b): *De S. Rosalia: Ave Roža, gnade polna, Rozalija, posodva duhovna...* (ohranjene so 3 kitice in 2 verza 4.; ponatis v Danici 1905, 348); **2.** (III 3): *Božja moč se bo srdila...* (Dies irae, 15 k., zadnja nečitljiva; prim. iz protiref. dobe zapis v primerku Cusanijevega Christiana, v trž. mestni bibl., LZ 1886, 506—7); **3.** (IV 1 b — IV 2 a): *Ad faciem Christi, in Tono Credo: Češčena bodi, o sveta, krvava glava Jezusa...* (Salve caput cruentatum, 6 k.); **4.** (III 7 b): *Post elevat. ad forum: Češčeno bodi, o sveto, cartano rešnje telo...* (6 k.); **5.** (II 7 b): *Eno je dete rojeno...* (Puer nobis nascitur, 11 k., 12. nečitlj.; prim. iz protir. dobe: Ev. inu list. 1672, 1715, 1730, 1741, 1754, 1758, 1764; rkp. pesmar. pri šendvid. primerku Hrenovih Ev., 11 k.; Paglovčev zapis začetnih verzov v opravlilniku [IMK 1904, 81]; Parh. kat., Lj. 1760, 144); **6.** (IV 2 b): *Alia ad Jesu cor, in eodem Tono (= Credo): J(es)u, bodi češčeno srce tvoje presveto...* (Summi regis cor

aveto, 5 k., nepop.); **7.** (II 4): De resurr. D.: *Jesus je od smrti (v)stal, od iega br[tk]e martre, ob to se veselimo...* (Christ ist erstanden von der Marter alle, des solln wir alle froh sein, 12 k.; prim.: začetni verzi v rkp. conf. gen. XV. v. [študijska v Lj.]; prot. pesmar.: 1574, 1579, 1584, 1595; iz protir. d.: Sommaripa; Kalobski rkp. 1651 [Majar, PC 75]; Ev. inu l.: 1672, 1715, 1730, 1741, 1754, 1758, 1764; pesmar. pri šentvid. primerku Ev. 1612, 8 k.; Rit. lab. 1706, 308; Paglovčev zapis v opravilniku [IMK 1904, 81]; Parh. kat. 1760, 151); **8.** (II 6 b do II 7a): De nomine Jesu: *Jesus sladak je tvoj spomin...* (Jesus dulcis memoria, 11 k.; prim. v protir. d.: Kastelec, Br. bukv. 402; Paglovčeva pesmar. 175); **9.** (II 8a — III 1a): Cantus de Christo Nato: *Jezusa pozibljiimo...* (Laßt uns das Kindlein wiegen, 14 k.; prim. iz protir. d.: Paglovčeva pesm. št. 20; Ev. inu list. 1741, 1754, 1758, 1764); **10.** (III 8a — IV 1a): Hymnus S. Casimiri de B. M. V.: *Moja duša vsak dan skuša...* (Omni die die Mariae, 14 k.; prim. iz protir. d.: Paglovčevo pesmar. 133); **11.** (II 8a — III 1a): O gloriosa domina: *O Maria, žlahtna gospa, povikšana čez nebesa...* (13 k., 14. morda zabrisana); **12.** (III 7a): De vanitate mundi cantus: *O srce krščansko, da bi se ti odprlo, k bogu bi se ozrlo...* (menda 7 k.); **13.** (IV 3): De Morte in tono Grimmiger Todt: *O svetlo solnce, žlahtna luč, nočno veselje, mesec, ljube nebeške očice...* (O Sonnen schön, edler Planet? menda 4 k.); **14.** (II 5a): De B. V. M.: *O ti Devica, mati Marija, ti si nebeška presvetla zarja...* (4 k.; prim. iz protir. dobe: šentv. pesmar. št. 6 [5 k.]; Ev. 1672, 1715, 1730); **15.** (II 3): In nativitate D. N. J. C.: *Ta dan je vsega veselja, Devica je rodila...* (Dies est laetitiae, 5 k.; prim.: prot. pesm.: 1574, 1579, 1584, 1595; — iz protir. d.: Ev. 1672, 1715, 1730, 1741, 1754, 1758, 1764; — pesmar. pri šentvid. primerku Ev. 1612, [5 k.]; — Paglovčev zapis začetka v opravilniku [IMK 1904, 82]; — Parh. kat. 1760, 142; — cfr. Štrekelj, SNP III št. 4794); **16.** (IV 1): De Vener. Sacramento: *Veselo poj, duša moja, od rešnjega telesa...* (8 k.); **17.** (II 5b — II 6a): Alius cantus de eadem V. B.: *Zgodnja danica, vseh devic devica* (8 k.); **18.** (III 1b — III 2b): Stabat mater dolorosa: *Žalostna je mati stala...* (18 k.; prim.: iz protiref. d.: Kastelec, Br. bukv. 45; — Ev.: 1715, 1730, 1741, 1754, 1758, 1764; — Paglovčeva pesmar., 197 [poziv na melodijo]; — Pomuzh 1735,

B. 3 a; — Parh. kat. 1760, 149; Parh. kat. 1762, 143; Parh. kat. 1764, 120).

Roka *C* je zapisala torej tudi 5 pesmi, ki se nahajajo že v Evangelijih 1672. (št. 5, 7, 13, 14), oziroma 1715. l. (št. 17). Toda tudi v teh slučajih se o nobeni pesmi ne da reči, da je direkten prepis iz Evangelijev, nekatere se razlikujejo od sporednic v Evangelijih precej tudi po dikiiji in številu verzov. — Isto velja tudi o razmerju med našimi zapisi in sporednicami v Kastelcu (št. 8 in 13).

Z eventualnostjo predloge, ki bi bila mogla služiti za vir Schönlebnu in piscu *C*, je treba računati (Hrenova pesmarica, katek. 1615!). Vendar pa sodim, da je rokopisni dodatek muzejskemu primerku Evangelijev 1612. l. kot celota odmev izdaje Evangelijev 1672. l., ker so bile vse tri sestavine združene pač le v Evangelijih. Poznejša izdaja Evangelijev ne prihaja v poštev, ker ima drugačen katekizem, nego je naš rokopisni in Schönlebnov. Mislim pa, da je pisala roka *C* in za njim tudi *D* svoje tekste kmalu po 1672. l., dokler so imeli Hrenovi Evangeliji še kolikor toliko upravičenosti. Pismo tej podmeni ne nasprotuje.

Med pesnimi se nahajajo tudi take, ki nam od drugod v slovenski obliki niso znane (št. 1, 3, 4, 6, 11, 12, 15) ali pa so nam znane šele iz poznejših rokopisov (št. 2, 9).

✓ **28. Rokopisi pri šentvidskem primerku Evangelijev inu listov 1613. l.** Drugi primerek Hrenovih Evangelijev z rokopisnimi dodatki mi je preljubeznivo ponudil v uporabo in označilo g. monsignore Viktor Steska, četudi je bil že sam začel prirejati objavo. Knjigo je zasledil pred leti v Šavljah pri Selcah v hiši Jurjanovi (Rechberger) župnik Fr. Ser. Pokorn ter jo podaril kn. šk. ordinarijatu ljubljanskemu, ki jo je naklonil knjižnici sv. Stanislava v Šent Vidu nad Ljubljano.

Tisku samemu manjka prvih 6 listov obenem z naslovnim in pa 49. list, kjer se nahaja lesores s Kristusom na križu. Lesene platnice so preoblečene z rjavordečkastim usnjem. Zaponke se niso ohranile. Način vezave, pozlačeni okraski platnic (dotikajoči se krogi in polukrogi, cvetlični vzorci v krogih, simetrična posejanost medpolj z majhnimi rozetami in točkami) ter okraski, ki so vtisnjeni tudi v zlato obrezo, dovoljujejo sklep, da se je ohranila vezava, ki je sodobna s tiskom. Oprema knjige

priča sploh o finem okusu naročnika in spretnosti knjigoveza (slika: ZUZ II, št. 3—4).

Knjigi evangelijev so privezani kvaternijoni, oziroma ostanki kvaternijonov z rokopisnimi teksti. Če poznamenujemo ohranjene kvaternijone z rimskimi, posamezne liste v kvaternijonih pa z arabskimi številkami, dobimo: I 1, 2, 3 (4 in 5 manjka), 7, 8; II 1—8; III 1—5 (6, 7, 8 manjka); IV 8 (1—7 manjka); V 1 (2—8 manjka); VI 1, 2 (3—6 manjka), 7, 8. Rokopisni zapiski se začenjajo že na listu, ki še spada k zadnji tiskani poli (fol. [f₄]), na drugi strani je pa izmed privezanih kvaternijonov VI 8 prilepljen na platnico. Gre torej za kvaternijone, ki so jih že ispočetka privezali k izvodu Evangelijev, in sicer v tem slučaju najbrž samo za tiskanim tekstom, ne tudi pred njim.

Pri rokopisu je sodelovalo 3 rok: roka *A* je začela pisati na praznem listu zadnje tiskane pole ter nadaljevala še na prvi strani privezanih kvaternijonov ([fol₄] — I 1a); nato je nadaljevala roka *B*, ki je popisala samo 3 strani (I 1b — I 2b); vse ostalo je pisala roka *C* (I 3a — VI 7b), toda v precejšnjih časovnih razdaljah, na kar ne kaže le raznovrstnost črnila (kakih 5 raznih varijant) in gotove izpremenjave v potezah, ampak zlasti tudi vsebinski odnošaji tekstov.

Tudi rokopisni dodatki šentvidskih Evangelijev vsebujejo podobne 4 sestavine kakov oni v muzejskem izvodu: odlomke katekizma, 2 evangeljska teksta, ki jih še v Evangelijih iz 1612. l. ni, dalje cerkvene pesmi in molitvene formularje; med sabo se pa te sestavine obeh primerkov le deloma krijejo.

Evangeljska teksta sta tukaj druga: Lukež 3 za četrto adventno nedeljo (II 4b — II 5b), odlomek Lukeža 6, 15—19 za dan sv. Jerneja apostola (VI 7). Oba je pisala ista roka *C*, toda v različnih dobah, kar se odraža tudi v razliki črnila. Literarna relacija teksta nam omogoča določiti dobo tudi preciznejše. Pri spisovanju evangelija po Lukežu 3 se je ravnal *C* še samo po Dalmatinu, pri spisovanju evangelija po Lukežu 6 že po Schönlebnovi izdaji Evangelijev: strani II 4b in II 5a sta napisani torej po vsej priliki med 1634. in 1672. l., stran VI 7a in VI 7b pa gotovo kmalu po 1672. l. Zlasti z ozirom na starost pesenskih tekstov in ves kompleks kulturnozgodovinskih vprašanj, ki je s tem v zvezi, je važno, da se poskusi,

ali ni mogoče določiti mejnika, kje se začenjajo zapisi po 1672. l. oziroma zapisi na osnovi poznanja Schönlebnovih Evangelijev. In zdi se mi, da je mogoče najti tak mejnik. Na strani III 1 b je v pesmi: „O ti devica, Mati Marija“ 4. kitica prečrtana, in pripisano: „NB. verte tria folia.“ Na naslednjih treh listih se nahajata dve drugi pesmi, na strani III 5 a pa res zopet omenjena 4. kitica. Vzrok, da je *C* prvi zapis omenjene kitice prečrtal, more tičati samo v njenem 4. verzu, ki se glasi v 1. zapisu: „diuiza utem porode“, v drugem zapisu pa: „Divica ostala utem roiftue“ — kakor v Schönlebnu, izvzemši pravopis. Sklepam, da so bile strani do III 4 b (inclusive) napisane, predno je *C* mogel rabiti Schönlebnovo izdajo Evangelijev, torej najbrž pred 1672. l., strani od III 5 a naprej pa po l. 1672.

Da odnošaj med evangeljskima tekstoma v rokopisu in njegovima tiskanima vzporednicama temu ne nasprotuje, smo že ugotovili; isto velja tudi za ostale tekste.

Iz tekstov katekizma so se ohranili samo deli dekaloga, cerkvene zapovedi in zakramenti (IV 8 a — VI 1 b, roku *C*). V teh odlomkih se odražajo vse posebnosti Schönlebnovega katekizma iz 1672. — Molitvenih formularjev se je ohranilo 2: „Litaniae Lauretanae“ (II 6 — II 7, roka *C*) ter „Modus cum Misterijs orandi Rosarium“, namreč celi veseli del rožnega venca in pa prvih 5 odstavkov žalostnega dela (VI 2 b, roka *C*). Lavretanske litanije v šentvidskem rokopisu so sploh najstarejši slovenski tekst te molitve, ki se je ohranil. Od najstarejšega tiskanega teksta, ki se nahaja v Steržinarju na 124. — 127. strani, se razlikujejo zlasti s tem, da jim manjka nekaterih prošenj (Mati ner vezh fvetu, Perbishálshe vfih gréshnikov), dočim imajo na koncu v primeri s poznejšmi teksti plus (kraliza fvetega Rofenkranza, fвете Anton, fвете Joseph, fвете Sebaftian, fвете Roh, fвета Rofalia). Mogoče je tudi rožni venec v šentvidskem rokopisu najstarejši slovenski tekst te molitve. Časovno najbliže mu je tekst v Kastelčevih Bratovskih bukvah iz 1678. l. Direktna literarna odvisnost šentvidskega zapisa od Kastelca se pa ne da ugotoviti.

Pesmi se nahaja v šentvidskem rokopisu 9, ki jih hočem navesti v abecednem redu začetnih verzov po današnji pisavi: I. (I 1 b — I 2 b, roka *B*; II 1 a — II 2 a, roka *C*): cantus de Nativitate: *Eno dete je rojeno...* (11 k., gl. muz. pesm. št. 5);

2. (I 7 b — II 1 a, roka C): Cantus in Adventu Domini: *Jager na lovu šraja...* (Es wollt ein Jäger jagen, 12 k.; prim. iz kat. d.: Ev.: 1672, 1715, 1730, 1741, 1754, 1758; — Cithara octochorda 1757; — Parh. kat. 1760, 136); 3. (I 3, I 6 a, roka C): Cantus de Refurectione: *Jesus je od smrti vstal...* (8 k.; gl. muz. pesm. št. 7); 4. (I 6 b — I 7 b, roka C): Cantus de Ascensione Dni: *Jesus je šel gori v nebo...* (Christ der fuhr gen Himmel, 7 k.; prim. iz protir. d.: Ev. 1715, 1730, 1741, 1754, 1758, 1764; Parh. kat. 1760, 154—7); 5. (II 2 b — II 3 b, roka C): (O imenu Jezusovem, refren: Jezus nebeško solnce): *Maria žlahtna jungfrava, ker si nam rodila Jezusa...* (7 k.); 6. (III 1; III 5 a, roka C): De beatissima Virgine in Purific.: *O ti devica, Mati Marija, ti si nebeška presvetla zarja...* (5 k.; prim. muz. pesmar. št. 13); 7. (III 3 b — III 4 b, roka C): De beatissima Virgine: *Od Marije zapeti moja duša želi...* (8 k.; prim. iz protir. d.: Ev. 1715, 1730, 1741, 1754, 1758, 1764); 8. ([fol. 4] a — I 1 a, roka A): Cantus de Nativitate Dni.: *Ta dan je vsega veselja...* (5 k.; prim. muz. pesmar. št. 14); 9. (III 2 a — III 3 a, roka C): De beatissima Virgine: *Veseli se Marija, devica 'zvoljena...* (6 k.; prim. iz protir. dobe: Paglovčeva [Widerjeva] pesmar. št. 52 [12 k.]; poziv na njeno melodijo pri 3. pesmi Repeževih Rom. bukvic).

Če je moje dosedanje sklepanje pravilno, so se zapisale vse te cerkvene pesmi, izvzemši k 6. št. novi zapis 4. in pa 5. kitico (III 5 a), v času, ko pisec Schönlebnove izdaje Evangelijev še ni poznal, torej najbrž pred 1672. l. Tem verjetnejše je to za tiste pesmi, ki se nahajajo pred evangelijem po Lukežu 3, kjer se je držal pisec Dalmatina (št. 1—5, 8). Tekstovna redakcija takemu sklepanju ne nasprotuje, ker se tudi v slučajih, ko gre za pesmi, ki so se natisnile tudi v Evangelijih 1672. (št. 1, 2, 3, 6, 8) ali 1715. l. (št. 4, 7), teksta ne skladata tako, da bi se moralo misliti na prepisovanje rokopisnega teksta iz tiskane knjige.

Štiri številke so skupne rokopisnima pesmaricama pri muzejskem in šentvidskem primerku (šentv. pesm. št. 1, 3, 6, in 8), a med sabo se tudi ti zapisi razlikujejo. Tudi tukaj se nahaja pesem, ki nam v slovenski obliki od drugod ni znana (št. 5) ali pa šele iz poznejšega rokopisa (št. 9).

Vprašanja o času postanka slovenskih pesmi v šentvidski in muzejski pesmarici se bode mogoče z uspehom lotiti seveda

šele takrat, ko bude ugotovljeno več latinskih ali nemških predlog. Poziv na nemško pesem „Grimmiger Todt“ (muz. pesm. št. 13) tu ne more mnogo pomagati. Pesem „Der grimmig Tod mit seinem Pfeil“ se je v 17. stoletju zelo pogosto natisnila ter se pela po raznih melodijah (Bäumker: I str. 76, 81, 82, 176; II str. 258, 302).

Gotovo je med 22 pesnimi, ki se nahajajo v obeh naših pesmaricah, več starih, predreformacijskih slovenskih tekstov kakor pa samo tista dva, ki se nahajata že tudi v protestantskih pesmaricah (Jezus je od smrti vstal, Ta dan je vsega veselja; primeri naše seznamke s seznamkom pesmi, ki jih stavi v predreformacijsko dobo Mantuani, Razvoj 8—9).

Vsaj za eno teh pesmi se da dokazati, da je iz novejšje dobe: iz časa, ki ni posebno daleč pred časom zapisa. To je namreč pesem o sv. Rozaliji, „pruti kugi pomočnici“ (muz. pesmar. št. 1). V Italiji sami so začeli častiti Palermjanko sv. Rozalijo za pomočnico proti kugi šele l. 1624 (Vrhovnik, Danica 1905, 347). Med Slovenci so se pojavila prva svetišča na čast sv. Rozaliji okoli srede 17. stol.: 1643. l. poleg Rifnika na Štajerskem, 1647. l. v Krškem (istotam 356). Slovenska pesem je nastala torej najbrž okoli srede 17. stoletja, gotovo pa ne pred 1624. l.

Vsiljuje se misel na skupen vir za večino pesmi v naših ter v Schönlebnovi pesmarici, morebiti tudi v kalobskem rokopisu: Hrenovo pesmarico, ki pač ni brez sledu propadla, saj so imeli posamezne oddelke duhovniki v rokah.

29. Paglovčeva (Widerjeva) pesmarica. Slovenska literarna zgodovina pozna le Widerjevo pesmarico (prim. Marn XXII, 9—10; Glaser I, 143; Simonič I, 380; Grafenauer, Kratka zgodovina: 1. izd. 72, 2. izd. 87; Mantuani, Razvoj slov. cerkv. pesmi 16; prim. tudi Benkovič, Rasp, DiS 1899, 288).

Avtentičnega je znanega o tej pesmarici le toliko, kolikor je sporočil ravno pred 60 leti neki Fr. P—h (Novice 1862, str. 43—44), namreč: da gre za stare pesemske bukve iz tiskane in pisanega dela; da je tiskani del brez naslovnega lista; nadpis rokopisne polovice; ime zapisovateljevo (Antonius Wider Parvistä); čas, ko so se pesmi zapisale (oktobra 1733); „Cantus alius de vanitate mundi“, ki se je ponatisnil ter mogel s svojo vsebino upravičevati nado v posvetno vsebino zbirke. Poleg tega se je ugibalo: da so pesmi iz l. 1732. (Glaser); da

so brez napevov (Mantuani); da je pesmarica od vseh pesmaric popolnoma neodvisna (Mantuani); da sta pesmi „zlagala najbrže Rasp in Paglovec in še kak drug duhovni sotrudnik“; da „mnoge narodne pesni so pa gojenci (Raspove šole) med narodom nabrali in Rasp, oziroma Paglovec jih je dal zapisati“; da „tiskani, nam doslej neznani izvod je morda Rasp objavil že preje“ (Benkovič). — Za Widerja je ugotovil medtem Benkovič vse potrebne biografske podatke. Obenem se je udomačilo mnenje, da „ne vemo, kam je (zvezek) izginil“ (Grafenauer).

Pesmarica se nahaja danes v študijski knjižnici v Ljubljani, kamor je prišla po prevratu iz knjižnice Slovenske Matice. Fr. P—h bi mogel biti Franc Pustavrh, 1862. l. edini duhovnik ljubljanske škofije, na čigar ime sodi omenjena kratica (prim.: *Catalogus cleri* in Benkovič). Kakor bomo videli, je pesmarica v najtesnejši zvezi s Paglovcem, ki je bil od 1705. l. pa do svoje smrti m. februarja 1759. l. vikar duhovnije šmartinske v Spodnjem Tuhinju (prim. Steska, *IMK* 1904, 47—48). V istem Spodnjem Tuhinju je kapelanoval od 1854. do 1859. l. tudi Francišek Pustavrh, ki je bil nato do 1867. l., torej tudi 1862. l., kaplan v bližnjem Velesovem (prim. Janko Barlé, *DiS* 1892, 291). Zdi se mi, da je historijat romanja pesmarice ta-le: Pustavrh jo je dobil v Spodnjem Tuhinju; vsled prošnje, s katero je opremil urednik *Novic* njegovo poročilo, se je poslala Bleiweisu „na ogled“; od Bleiweisa je prišla v Matico.

O pokrenitelju in pa o glavnem piscu pesmarice se nahaja na 196. str. rokopisa beležka, iz katere je priobčil P—h le prvih 9 besed: (Widerjeva roka:) „*Has cantilenas Conscriptit in oktobri 1733 Antonius Wider Parvista ex Commissione et jussu sui Avunculi Dni Franc. Mich. Pagloviz p. t. Vicarii ad S. Mart. in Tuhain Laud. Jes. Christ.* (ob strani, Paglovčeva roka:) *Hic Antonius Wider factus franciscanus Ao. 1739*“.

Gre torej v resnici za Poglavčovo pesmarico, dočim je Wider samo pisec, na kar bi se bilo dalo ob njegovi mladosti (parvista) že tako misliti. Ta ugotovitev je tem važnejša, ker je Paglovec najboljši slovenski pisatelj svoje dobe: njegova pesmarica vzbuja takoj vprašanje, ali ni Paglovic pesmi tudi ustvarjal, ne le zapisoval.

Paglovčeva pesmarica je bila prvotno vezana, toda platnice in hrbet so se že poizgubili. Prva, tiskana polovica pesmarice so Steržinarjeve Catholish Kershanskiga Vuka Peissme iz 1729. l., ki jim pa manjkajo prvi trije listi (naslovni list, strani 3.—6. predgovora) ter zadnji list indeksa. Druga, rokopisna polovica ima nadpis: *Cantilexæ variæ partim antiquæ partim novæ in hunc libellum transcriptæ ne pereant et oblivioni dentur ut posteris devoto usui esse queant*. Tudi rokopisna polovica se ni vsa ohranila: manjkajo ji strani 171.—174., 207.—208., 229.—232. in pa od strani 235. naprej. En list je danes izven zvezka in tudi ni paginiran (x).

V Paglovčevi pesmarici se nahaja 52 pesenskih tekstov. Med temi jih je 26 opremljenih z notami, pri 21 se opozarja na drugo pesem, po melodiji katere se naj pojejo (št. 1, 3, 9, 11, 12, 14, 18, 24, 26, 28, 30, 31, 34, 37, 39, 42, 44, 45, 46, 47, 48), 5 jih nima nikake označbe melodije (št. 5, 16, 19, 36, 38). Pri navedbi se bom tudi tukaj držal abecednega reda začetnih verzov po moderni pisavi, obenem bom postavil pred naslove, ki so opremljeni z notami, zvezdico: **1.** (78—81): De Judicio: in tono ut supra (= št. 28. = Steržinar str. 69): *Ah kdo sliši, ta zapiši noter v grent svoj'ga srca* (7 k.); * **2.** (87—101): De iisdem (= animabus in purgatorio, prim. št. 35): *Ah ti roka božja, kako si ti težka* (O schwere Gottes Hand, wie bist allhie zu Land, 52 k., 101—105 tudi nemški tekst); **3.** (193—6): Cantus alius De vanitate mundi. Adducitur Astraea disceptans cum capitibus mundi. Im Thon: Amaena erlaub mir in Garten zu gehen: *Astraea neznano vprašanje ima...* (19 k., ponatis: Nov. 1862, 43—4; Marn XXII, 9—10); * **4.** (9—10: Postna): *Bandero kralja venkaj gre...* (Vexilla regis produent, 7 k.); **5.** (44: Med mašo): *Častito vsak čas bodi to sveto rešnje telo* (klic, prim. iz protir. dobe: Steržinar 14; Klapše¹ 88; Miss. p. 1; Parh. kat., Gr.¹ 1758, 134; Parh. kat. Gr.² 1764, fol. F 5; Parh. kat., Ljublj.¹ 1760, 135; Parh. kat., Lj.² 1761?; Parh. kat., Lj.³ 1762; Parh. kat., Cel.¹ 1762?); * **6.** (163—5): De S. Antonio Eremita: *Češčen bodi sveti Anton, naš soseben velik patron* (9 k.); * **7.** (58—61: O rešnjem telesu): *Češčen bod' svet' rešnje telo, od Marije nam rojeno...* (19 k.); * **8.** (14—20: O Jezusovem trpljenju): *Črno se hočem grantat, Jezus, tebi na čast...* (16 k.); **9.** (26—31): Od sedem shalosti Matere Boshie

koker se poje od Christusoviga terplenia: Zhernu se ozhem gvantat pag. 14 in scriptis cantilenis (= št. 8): *Črno se hočem gvantat, Maria, tebi na čast...* (15 k.); *10. (65—67: Za odpuščanje grehov): *Današnji dan, današnja noč, morebiti bom zaspal...* (6 k.); II. (81—3): Cantus quartus de Coelo in tono ut supra (= Steržinar str. 69): *Duša večna, ti si srečna, tvoj je ta nebeški raj...* (8 k.); 12. (79—81): Cantus Tertius De inferno: in tono ut supra (= Steržinar str. 69): *Duše moje, grehe svoje hoče zdaj objokati...* (9 k.); *13. (38—42: O nedelji): *En svet dan je sveta nedelja, zato se neha od dela...* (19 k.); 14. (197—202): Nova Peifem Od Chrishtushoviga Terplenia na visho: shalostna je mati stala: ta Peifem se poje Per Chrishovim Poti: *Gori, gori duša moja, zcesto spremi Mater tvojo...* (36 k.); *15. (121—123: Tretja pesem o Mariji): *Gori vzdignem štimo mojo k tebi Mati te milosti...* (7 k.); 16. (— 233—4: Pesem o besedah: Hvaljen bodi Jezus Kristus, 10 k., prve tri in polovice četrte manjkajo, cela pesem prečrtana, korekture po izdaji 1764): *Hvaljen bodi Jezus Kristus na vse večne čase...* (prim. iz Kat. d.: Ev. 1764, 335); *17. (49—57): Cantus Lauda Syon Salvatore: *Hvali, o Sion, Gospoda, izreličarja tvojega...* (25 k.); 18. (68—9): Cantus Xaverianus De amore Dei. In tono praecedentis Cantus (= naša št. 10): *Jaz tebe ljubim, o Gospod, ino nikar zato, da jaz skozi ljubezen pridem v nebo...* (7 k.; prim. Kastelec, Brat. bukv. 1682, 408—9); 19. (— 175—180: De nomine Jesu): *(Jezus, sladak je tvoj spomin, sladko ime, nebeški sin...)* (Jesu dulcis memoria, 43 k., prvih 14 manjka, ž njimi najbrž tudi melodija; prim. iz protiref. dobe muz. pesmarico št. 8., Kastelec, Brat. bukv. 1682, 402—7); *20. (5—8): Boshizhna peifsem: *Jezusa pozibljimo, srce k njemu nagnimo...* (Lasst uns das Kindlein wiegen, 16 k.; prim. iz protir. d.: muz. pesm. št. 9; Ev. inu listi 1741, 1754, 1758, 1764); *21. (33—7: Deset božjih zapovedi): *Kdor hoče v nebo priti...* (13 k.); prim.: prot. pesm. 1574, 1579, 1584, 1595; iz protir. d.: Sommaripa 104b — 105b; Ev. inu listi 1715, 1730, 1741, 1754, 1758; Pagl., Tob. bukv. 303; Klapše, 1. izd. 88, 2. izd. 88; Lavrenčič 102; Parh. kat.: Lj.¹ 1760, 138; Lj.² 1761?; Lj.³ 1762, 136; Cel. 1762?; *22. (219—25): Alius cantus cantari conveniens dum ducitur via crucis: *Ah kristjani spregledujte ta krvavi križer pot...* (16 k.; prim. iz protir. d.: Mis. p.

22—5 [brez „ah“]; * **23.** (129—33): 5. De B. M. V.: *Marija, lep cir teh nebes, kar je lepote, ti si čez...* (18 k.); **24.** (225—7): Peřsem od zhiřtiga ferza Marie Divize. Na viřho: Taushentkrat bodi pag. 117 (= nařa řt. 51): *Marija, nebes kraljica, ja prava nebeřka luč...* (5 K.); * **25.** (137—41): 6. de B. M. V.: *Marija, rořa bořja od řlahtnega rodu...* (7 k.); **26.** (149—151): 8. de B. M. V. Te Deum laudamus na zhařt Matere Boshie: *Mati Bořja te hvalimo...* (67 k., na prejšnjem listu pod praznim prostorom za note [Paglovčeva roka]: Sequens cantilena p(otes)t cantari in tono cantilena Rosalianae: Ave priefuetla Maria, sed debent 2. strophu simul accipi et in 1^a omitti Maria); * **27.** (133—7): 5. De B. M. V.: *Moja duřa vsak dan skuřa...* (Omni die die Mariae, 17 k.; prim. iz protir. d.: muz. pesm. řt. 10); **28.** (75—7): Od finerti. In tono miserere pag. 69. v tih drukanih (= Sterřinar): *Moja duřa zdaj te skuřa, Troj Bog ino Troj Gospod...* (7 k.); * **29.** (1—4: Adventna): *Na nebo visoko rpile so preglasno...* (11 k.); **30.** (62—5): Cantus de amore Dei Super omnia in tono ut supra miserere pag. 69. (= Sterřinar): *O Bog te ljubim, O Bog te ljubim, Tebe, Bog 'z mořga srca...* (14 k.); **31.** (87: Klic za verne duře): Hoc canitur in tono: zhastitu, uřsak zhas bode to sladko Ime Jesus (= řt. 5.): *O Bog rečni, daj duřicam ta rečni mir...*; * **32.** (166—9): De s. Joan. Nepom.: *O Joannez, velik svetnik, pred Bogom nař pomočnik...* (Joannes, seeliger Patron, zu Nepomuck geboren [Bäumker III řt. 152]?, 6 k.); * **33.** (141—4): 4. De B. M. V.: *O sretli solučni řajnu, od nebes nam poslan, Marija...* (11 k.); **34.** (169—170—): De Sancto Angelo Custode in tono uti supra pag. 94 in cantil. impressis (= Sterřinar 94): *O ti zvesti ino sreti, ljubi angel varih moj...* (ohranjene so 4 k.; toda potem manjkajo 4 strani rokop.); * **35.** (84—87): De animabus in purgatorio: *O uboge verne duřice, Vaře so neusmiljene vice...* (17 k.); **36.** (203—4): Peřsem od uřslih Suetnikou fufebnu řpodobna sa nieh fueti prasnik: *O vi vsi bořji svetniki, ker je danes vař svet dan...* (5 k.); **37.** (205—11): Peřsem od S. Nottburge Tyrolanske Divize... Na to nembshko viřho: Mit Trauern muř ich meinen Stand etc...: *Posluřaj, kar ti jaz povem, kar ti hčem oznaniti...* (15 k.; po tiskani predlogi, nemřke pesmi Bäumker nima, prim. nařo řt. 16); **38.** (181—4: O smrti): *Povej, kaj je ta sret, v svojem blagu preklet...* (18 k., načrtani prostor za note

prazen); **39.** (42—47): Cantus In tono, ut in libro impresso pag. 15. (= Steržinar, p. 15) Ante, intra, et post missam fructuose cantandus: *Porzdigni srce tvoje, o verni krščenik...* (12 k. s 4 dodatki); * **40.** (20—4: O trpljenju Jezusovem): *Premisli, o človek grešni, kaj je trpel sam Bog večni...* (20 k.; prim. iz protir. d.: Ev. inu l. 1741, 1754, 1758, 1764; — Parh. kat.: Lj.¹ 1760, 146; Lj.² 1761?; Lj.³ 1762, 139; Cel.¹ 1762?); * **41.** (70—4): De 4. novissimis: *Premisli, o človek grešni, kaj ti pravi sam Bog večni...* (20 k.); **42.** (31—32): Cantus De Spiritu S. ante concionem quadrans, vel alias, sed omissa secunda strophā, in tono uti pag. 101 in cantilenis impressis (= Steržinar 101): *Prid' sveti Duh z gnado tvojo, razsvetli ti dušo mojo...* (6 k.; prim. iz protir. d.: Ev. inu l.: 1754, 1758; — Parh. kat.: Lj.¹ 1760, 157; Lj.² 1761? Lj.³ 1762, 145; Cel.¹ 1762?); * **43.** (184—92): De morte: *Smrt mi na duri kljuka ino že k meni praci...* (28 k.); **44.** (47): In ecclesia unius Sanctae: *Sprosi nam sveta N., patrona cerkve te...* (dodatna kitica k št. 39, po katere melodiji se je pač pela); **45.** (46): In festo unius sancti vel Sanctae vel plurium sanctorum: *Sprosi (:sprosite:) nam sveti N., ker je danes tvoj (vaš) god...* (kakor pri prejšnji št.); **46.** (47): In Ecclesia unius Sancti: *Sprosi nam sveti N., lete Cerkve patron...* (kakor pri prejšnji št.); **47.** (11—3): Alius Cantus De Passione in tono prioris Cantus (= št. 4): *Svetega križa en žolnir krvavi nosil svoj bandir...* (15 k.); **48.** (227—228—): Pefsem od S. Isidora enga S. kmeta. na visho: Huali o Syon Gospuda pag. 48 (= naša št. 17): *Sveti Izidor, o velik svetnik, rojen v španski deželi...* (ohranjenih je 5 k., naslednje strani 229.—232. manjkajo); * **49.** (151—156): De S. Josepho: *Sveti Jožef ljubeznivi, tavženkrat od vseh češčeni...* (30 k.; na str. 156—62: Idem Cantus de eodem in germanico idiomate: Seÿ gegrüst zu thausentmalen, Seÿ gegrüst geliebt von allen... 44 k., Bäumker nima); * **50.** (115—7): De B. M. V.: Perva pefsem od Matere Boshie: *Ta noč nas je obsla, leži po celem sveti...* (6 k.; prim. Repež, Rom. buk. št. 1, kjer se poziva na melodijo te pesmi); * **51.** (117—20): Druga pefsem od Matere Boshie: *Tavženkrat bodi češčena, o Marija, rožni cvet...* (6 k.; prim. iz protir. d.: Ev. in l.: 1741, 1754, 1758, 1764; — Parh. kat.: Lj.¹ 1760, 159; Lj.² 1761?; Lj.³ 1762, 146; Cel.¹ 1762?); * **52.** (124—8): 4. de B. M. V.: *Veseli se, Marija, deriva vzrojena...* (12 k.;

prim. iz protir. d.: šentv. rokopis št. 9; Repež, Rom. bukv., št. 3 [poziv na melodijo te pesmi]). — Razen pesmi se nahajajo v zvezku še trije prozaični teksti; **53.** (212—7): Lytanie od Sedem Shalosfti Marie Divize koker fe v Kamniki molyo (z 2 drugima molitvenima formularjema); **54.** (235—7): Lytanie od S. Anne (z 1 molitv. formularjem); **55.** (list x): odlomek litanij, ki jim natančejše ne morem določiti imena (prvi klic ohranjenega odlomka: Vfi fvetniki, kir fte bres uffih viz v nebeffa pershli; začetek novega odstavka: fkusi tvoje prezhudnu zhlovelhku poftojenie).

Pesenske tekste Paglovčeve pesmarice je pisalo 6 rok: *A* (št. 1—13, 15, 17—21, 23, 25—35, 38—47, 49—52), *B* (št. 14), *C* (št. 24, 36, prvi dve kitici 37, 53, 54, 55), *D* (ostale 3 kitice 37), *E* (št. 22, 48), *F* (št. 16). *A* je Antonius Wider, ki je bil v času, ko je prepisoval pesmarico, parvista. Važna je ugotovitev roke *C*: s pomočjo oglejskega misala iz 1508. l. z rokopisnimi Paglovčevimi belezkami, ki mi ga je iz Društva za krščansko umetnost priskrbel g. monsignore Steska, sem se prepričal, da je rokopis *C* istoveten z rokopisom Paglovčevim. Razen omenjenih 6 tekstov pa je pisal *C* — Paglovec v tej pesmarici še tudi druge stvari: nadpis celi zbirki; naslove nekaterim pesnim (št. 2, 6, 15, 17, 20, 23, 25, 26, 29, 32, 33, 35, 41, 42, 49, 50, 51, 52); korekture v tekstu posameznih pesni (št. 1, 2, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 28, 29, 30, 31, 34, 35, 39, 41, 42, 49, 50); note k nekaterim pesnim (št. 4, 8, 20, 22, 29, 40).

Melodije sta zabeleževali 2 roki. Wider je pač napravljaval k svojim zapisom tekstov, ako ni imel direktive, da se pojejo po kaki drugi melodiji, črte za note, note pa ni zabeležil on niti ene. V prvih pet vakanc je vstavil melodijo in tekst prve kitice pod note Paglovec, v vse poznejše Widerjeve vakance pa neka nova, zelo spretna roka *G* (št. 2, 6, 7, 10, 13, 15, 17, 21, 23, 25, 27, 32, 33, 35, 41, 42, 49, 50, 51, 52). Za Widerjevim rokopisom sledi še samo ena oprema z melodijo, in to je zapisal zopet Paglovec (št. 40).

Historijat rokopisa do takrat, ko ga je zasledil Fr. P—h, je menda tak le: Paglovec je imel zbirko cerkvenih pesmi, ki je pa bila v takem stanju, da bi se bile mogle pesmi porazgubiti. Zato je naložil svojemu 11 letnemu nečaku Widerju, da jo prepíše. Ako sloni tradicija, da je imel Paglovec v svojem župnišču

šolo in nekak zavod (Benkovič, DiS 1899, 295; Steska IMK 1904, 71), na resničnih dejstvih — Paglovčeva kronika tega ne omenja — potem bi mogel biti Wider učenec te šole. Če je Widerjeva zaključna notica na 196. strani pravilna, potem je prepisal Wider v oktobru 1733. l. celo dotakratno Paglovčevo zbirko. Tej letnici se pa protivi druga notica iste Widerjeve roke na 58. strani. Tam se nahaja namreč verz: „Tiga je minilu taushent leit sedem stu inu enu, kir ti zhlovik vshivash Boga...“ K temu je dostavil Wider: „Hic cantus scriptus est anno 1734“. Mislim, da je pomota tukaj in ne na koncu. Pozneje je vpregel Paglovec še druge pisce, da mu zapisujejo novo gradivo (roka B, D, E), obenem ga je zapisoval tudi sam. Melodij Paglovec ali ni vseh poznal ali pa lastnemu zapisovanju not ni čisto zaupal, ker je prepustil pozneje ves ta posel spretni roki. Na 58. strani se nahaja Paglovčeva beležka iz 1751. l., sledove Paglovčeve roke ima prva in ohranjena zadnja stran rokopisa. Tem verjetnejše je, da je ostal rokopis po Paglovčevi smrti v Spodnjem Tuhinju ali Kamniku, in da ga je Franc Pustavrh zasledil tam.

V svojem testamentu z dne 14. januarja 1759. l. je določil Paglovec tudi sledeče: „3. — Meas aliquas in lingua carniolica compositiones etiam una et altera in lingua germanica habeo desideratum ad typum dare sed fieri non poterat; deponatur in archivio B. M. V. vel in bibliotheca Labacensi. Fors hodie vel cras aliquis invenietur quia ad typum dare vellet et Sancti faceret quia continent salutare doctrinas pro comuni plebe“ (v farnem arhivu v Kamniku našel in mi prepisal g. dr. Fr. Stelè). Po vsej priliki se nanaša to na našo pesmarico.

Historijat in razbor posameznih tekstov pride v kritično celotno izdajo slovenskih cerkvenih pesmi iz protireformacijske dobe. Pesmi ki so opremljene z melodijo, so menda po pretežni večini starejše, ki jih je Paglovic že našel, dočim je med onimi, ki se naj pojejo po kakih drugih melodiji, po vsej priliki mnogo novejših in sicer tudi Paglovčevih. Po vsej priliki bode treba šteti Paglovca v vrsto najspretnejših in najgloblje čutečih slovenskih cerkvenih pesnikov katoliške dobe. Posebno ceno dajejo Paglovčevi pesmarici melodije, ki pomenjajo za zgodovinarja slovenske glasbe izpopolnilo občutne vrzeli.

Dodatki in popravki:

V „kronološkem seznamu“ je treba dodati: **1660**: *pravila bratoršč. Marijinega Darovanja v Komendi* (v ordinarijatu v Lj., prim. Steska, Glasnik muz. dr. za Slovenijo I, 32—6); **1661**: *pravila bratoršč. sv. rešnjega telesa na Homcu* (prim. Mrkun, Carniola 1914, 96—8). — **1710** —: *prekmurska pesmarica* (v knjižnici Zg. dr. v Mariboru, prim. Kovačič, ČZN XVII (1922), 42; **1760—5**: **Zhuvaj te Dushe, kateri njo budi k' enimo brunnimo shiulejno**. Lab. fine anno. Editio quam ego habeo prodiit litteris **Heptnerianis** in 12 (Pohlin, Bibl.¹ 316); **1762**: **Sveta, inu zlo nuzna viŕha sveto Masho slishati skuffi lete skerbnu iz Nemskiga, na Krainsku spreoberneinie Molitve, inu premishlvanie**. Lab. typ. Joan. Georg. Heptner. 1762. in 12. (Pohlin, Bibl.¹ 298).

Ad **1706**: Z ozir. na Vorenčev slovar poroča priv. pismo iz Gorice g. drju. Pirjevcu 6. VII. 1922: „Semen. knjižnica (v Gorici) je ohranjena, v kolikor je niso miši pokvarile. Ni mogoče pa do knjig, ker so še vedno v zabojih“. — Ad **1760**: Bernardinov slovar je bil 1847. v posesti Cafà, kaplana v Framu (prim. Puff, Marburg I, 105), pozneje mu je Caf sam izgubil sled. — Ad **op. 27**: Hrenovih Evangelijev 8. primerek ima štud. bibl. v Olomucu (pismo direkcije z dne 14. VIII. 1922).

O razmerju med besednim in stvarnim doživljajem.¹⁾

V pričujoči razpravi se pečam s prašanjem, kakšno razmerje vlada med takozvanimi besednimi predstavami in onimi drugimi doživljaji, kateri le dajajo tem predstavam značaj „besednih“ predstav. V smislu prejšnjih²⁾ izvajanj hočem torej v naslednjem izklesati ono zakonito razmerje med neposredno in posredno psihično stranjo jezika, iz katerega izvira obenem glavna in specifično jezikova, namreč pomenska in izraževalna funkcija vsake jezikovne tvorbe. Še moderni psihologi in jezikoslovci smatrajo to razmerje enostavno le za neko „asocijacijo“ med „besedno“ in „stvarno predstavo“ (Wortvorstellung — Sachvorstellung), češ da je n. pr. predstava glasov m-i-z-a zato in v toliko besedna predstava, ker in v kolikor se spaja asocijativnim potom s to predstavo hkrati predstava predmeta miza. K temu pripominjam, da izraz asocijacija záse ne znači nič drugega nego spojitev in da nahajamo povrh tega nebroj takih asocijacij med predstavami, ki jih nihče ne smatra za asocijacije med „besednimi“ in „stvarnimi“ predstavami; tako se n. pr. predstava kakega orjaka v danem slučaju na zakonit način asocijativno druží s predstavo kakega paléka, razmerje med tema predstavama pa je kljub temu popolnoma drugo nego ono med besedno in stvarno predstavo. Ta primer, ki mu stoji ob strani nebroj drugih, osvetljuje dovolj znanstveno nezadostnost omenjene moderne rešitve našega prašanja;

¹⁾ S pričujočo razpravo pričenjam razvijati fenomenologio jezika, postulirano v publikaciji „O fenomenologiji jezika“, Č. J. K. Z. II. str. 1—46, 137—187. Da izostane nepotrebno ponavljanje, se moram sklicevati poleg te publikacije meritorično še na svoj „Uvod v filozofijo“, Ljubljana 1921 in na „Sistem filozofije I.“, Ljubljana 1921. Odgovarjajoče kratice so „Fenomenologija“, „Uvod“ in „Sistem“. Pripominjam še, da je za adekvatno umevanje razprave neobhodno potrebno skrbno vpoštevanje citiranih mest. Druge literature o glavnem problemu razprave same pa ni.

²⁾ Fenomenologija, str. 140—149.

ta rešitev neha tam, kjer bi naj problem še le načela, namreč pri prašanju, kaj je jedro baš naših jezikovnih asocijacij, oziroma v čem se te asocijacije razlikujejo od drugih asocijacij med raznimi predstavami. V naslednjem skušam določiti to zadnje prašanje.

O besednih in stvarnih doživljajih (torej ne le predstavah) pa govorim zato, ker so le vsi besedni doživljaji predstave, dočim lahko nastopajo kot odgovarjajoči stvarni doživljaji tudi katerikoli nepredstavni doživljaji, n. pr. misli, čustva i dr.¹⁾

I. Psihološka analiza razmerja med besednim in stvarnim doživljajem.

Kakor sem bil to meritorično razvil že drugod,²⁾ razpade vsak doživljaj v dvoje realno neločljivih komponent, vsebino in dej, izmed katerih je od vsebine odvisno, kaj ima kak doživljaj za svoj objekt (ali glas ali kamen ali kako dejstvo i. t. d.), od deja pa, na kakšen način ima ta doživljaj nekaj za svoj objekt, namreč ali na pristni (n. pr. zaznavni) ali na nepristni (n. pr. domišljjski, spominski) način. S tema dvema komponentama vsakega doživljaja pa stoji v tesni zvezi še drug pojav, ki ga še ni nikdo raziskoval v zvezi z našim problemom, namreč pojav pozornosti, t. j. one miselne usmerjenosti, ki jo adekvatno zadene ta definicija: Biti na nekaj (n. pr. na mizo, sebe, svoj doživljaj...) pozoren, se pravi, na ta nekaj (mizo, sebe, svoj doživljaj...) misliti.³⁾ Zakonita zveza te pozornosti z omenjenima dvema komponentama vsakega doživljaja postane jasna, ako si le nekaj natančneje ogledamo razmerje, vladajoče med tema komponentama samima. Kakor pač ni doživljaja, ki bi mu ena teh komponent manjkala, funkcionalno pa vendar lahko stopa v ospredje zdaj vsebina, zdaj dej in narobe. Ta funkcionalna labilnost razmerja med vsebino in dejem pa odloča ceteris paribus obenem smer dotične pozornosti, tako namreč, da obrača vsak naš doživljaj našo pozornost tem več na svoj objekt in tem manj nase, oziroma tem več nase in tem manj na svoj objekt, čim močneje po-

¹⁾ O zakonitih razlikah med doživljaji in o doživljajih sploh prim. „Uvod“, str. 40—56, 199—288.

²⁾ Uvod, str. 202 ss, 229 ss, 250 ss. Sistem, 275 ss, str. 94 ss, 151 ss, 182 ss, 229 ss, 246 ss.

³⁾ O pozornosti na sebe samega prim. „Uvod“, str. 61 ss.

sluje po svoji vsebini in čim slabeje po svojem deju, oziroma čim močneje posluje po svojem deju in čim slabeje po svoji vsebini. V tem pogledu se tipično razlikujejo med seboj n. pr. predstave in čustva, izmed katerih poslujejo prve pretežno po svoji vsebini, obračajoč vzporedno s tem našo pozornost predvsem na svoje objekte (n. pr. na „zunanjo naravo“), dočim poslujejo čustva, čeprav imajo tudi specifično svoje vsebine, pretežno po svojem deju, obračajoč vzporedno s tem tudi našo pozornost predvsem le náse. Ta zakonitost zdaj analitično razlaga znano dejstvo, da se vsakdanji človek s svojo pozornostjo nahaja po večini le pri svoji zunanji okolici, zavedajoč se lastne duševnosti le ob priliki kakega posebnega čustvovanja in stremljenja. Sicer pa nahajamo take razlike tudi med predstavami samimi, izmed katerih so n. pr. predstave zunanjih teles (kamna, gore, pokrajine i. t. d.) po navadi vsebinsko močne in dejno slabe, obračajoč zato i našo pozornost predvsem na svoje objekte, t. j. na zunanja telesa, dočim so naši „organski občutki“ (zaznavne predstave naših organskih sprememb) po navadi vsebinsko slabi in dejno močni, obračajoč zato tudi našo pozornost predvsem le náse. Celó iste predstave so lahko zdaj vsebinsko močne in dejno slabe, drugič dejno močne in vsebinsko slabe: Izkušeni ocenjevec vina doživlja dejno slabe, a vsebinsko močne („razločne!“) predstave vinske kislobe, sladkosti in drugih vinskih kvalitet, dočim so predstave istih kvalitet, ki jih doživlja navadni „pivec“ (pijoč vino n. pr. radi žeje, ne radi spoznanja njegovih kvalitet), po navadi vsebinsko slabe in dejno močne; zato je ocenjevalec vina tudi s svojo pozornostjo pri vinu in njegovih kvalitetah samih, omenjeni navadni pivec pa navadno le pri svojih predstavah vinskih kvalitet (pri svojem „pitju“ vina). Že iz teh kratkih podatkov sledi, da moramo na vsebini in deju vsakega doživljaja razlikovati še po eno kvantiteto ali jakost, od katere je odvisno, v koliki meri obrača ta doživljaj našo pozornost ali na svoj objekt ali pa náse. To¹⁾ psihično kvantiteto imenujem zato

¹⁾ Ta kvantiteta se zato, v kolikor zadeva vsebino kakega doživljaja, ne sme zamenjati s „predočevalno vsebinsko kvantiteto“, o kateri govorim v „Sistemu“; le tukajšnja dejna kvantiteta doživljaja se krije z dejno kvantiteto v „Sistemu“ (glej register: dej — vsebina, kvantitativna komponenta).

pozornostno ali paženjsko kvantiteto vsebine in deja kakega doživljaja. Razmerje med vsebinsko in dejno paženjsko kvantiteto istega celotnega doživljaja (n. pr. kake predstave) je recipročno: čim večja je njegova vsebinska, tem manjša je njegova dejna paženjska kvantiteta in narobe.

Ako je to razmerje recipročno, tedaj pa velja zanj, če zaznamujem vsebinsko paženjsko kvantiteto kakega doživljaja simbolično z v , dejno paženjsko kvantiteto istega doživljaja pa z δ in če še označim z običajnimi znaki, da se premikata ti kvantiteti med $\emptyset$ in 1, tale enačba:

$$\begin{aligned} v + \delta &= 1 \\ \emptyset &\leq v \leq 1. \end{aligned}$$

Od faktičnih vrednot, ki jih v danem slučaju zavzemata v in δ , je torej funkcijonelno odvisna tudi količina pozornosti, ki jo obrača kak doživljaj ali na svoj objekt ali pa náse. Če zaznamujem količino te pozornosti simbolične s π , da gre za pozornost na objekt doživljaja ali pa na doživljaj sam, pa z indeksom O ali D , tedaj lahko orisano funkcijonelno odvisnost te pozornosti izrazim splošno takole:

$$\pi_{OD} f(v + \delta = 1).$$

Na podlagi zgorajšnjih izvajanj je zdaj tudi kaj lahka reč, podati točno simbolično definicijo te funkcijonelne odvisnosti (f) same. Gori sem mogel reči, da je pozornost na objekt doživljaja (π_O) tem večja ali manjša, čim večja ali manjša je vsebinska (v) in čim manjša ali večja je dejna paženjska kvantiteta (δ) tega doživljaja, in da je obratno pozornost na doživljaj sam (π_D) tem večja ali manjša, čim večja ali manjša je dejna in čim manjša ali večja je vsebinska paženjska kvantiteta onega doživljaja. To se pravi: Poleg v in δ stoje v razmerju stroge reciprocitete med seboj še količine π_O in δ , π_D in v , kakor seveda tudi π_O in π_D (čim večja pozornost na objekt doživljaja, tem manjša pozornost na doživljaj sam in narobe). Torej pa veljajo, če še tudi zdaj posebe označim, da se vse te kvantitete premikajo med $\emptyset$ in 1, sledeče štiri enačbe:

$$\begin{aligned} 1) \quad v + \delta &= 1 \\ \emptyset &\leq v \leq 1. \end{aligned}$$

- 2) $\pi_O + \delta = 1$
 $\theta \leq \pi_O \leq 1.$
- 3) $\pi_D + v = 1$
 $\theta \leq \pi_D \leq 1.$
- 4) $\pi_O + \pi_D = 1$
 $\theta \leq \pi_O \leq 1.$

Vse te enačbe lahko zdaj strnem v le eno enačbo, ki je istovetna s točno definicijo vseh do sedaj omenjenih psiholoških odnošajev in se glasi:

$$(v + \delta) (\pi_O + \delta) (\pi_D + v) (\pi_O + \pi_D) = 1$$

$$\theta \leq v = \pi_O \leq 1.$$

To enačbo imenujem, ker je analitično izpeljana in velja torej za vse posamezne doživljaje, generelno pozornostno enačbo vsega doživljanja.¹⁾ Vsak posamezni doživljaj (predstava mize, konja, teh in onih glasov...; misel, čustvo i. t. d.) ima tako svojo enačbo in se v tem pogledu doživljaj od do-

¹⁾ Ta enačba pa velja v tej obliki le pod pogojem, da je dotični doživljaj glede naše pozornosti popolnoma izoliran od vseh drugih naših doživljajev, ker more vsak doživljaj s svojo v - in δ -komponento vplivati v smislu te enačbe le na oni del celokupne naše pozornosti, ki mu na podlagi njegovega stika z drugimi doživljaji v to svrhu sploh stoji na razpolago. Ta enačba velja torej le fiktivno in jo lahko imenujem tudi izolativno enačbo naše pozornosti. Vendar je zdaj lahko, priti tudi do komparativne pozornostne enačbe, ki velja za vsak doživljaj tudi z ozirom na njegov stik z drugimi doživljaji. V to svrho nam je poleg v - in δ -kvantitete, ki ostaneta seveda vedno v recipročnem razmerju, treba vpoštevati le še ono kvantiteto celokupne naše pozornosti, ki sploh odpade na kak doživljaj na podlagi njegovega stika s celokupno ostalo duševnostjo. Če zaznamujem to količino simbolično z d (ki koleba seveda tudi med θ in 1), tedaj velja mesto $\pi_O = v$, ozir. $\pi_D = \delta$ le $\pi_O = dv$, ozir. $\pi_D = d\delta$, tako da lahko mesto zgorajšnje izolativne postavim n. pr. to komparativno pozornostno enačbo doživljanja:

$$\pi_O + \pi_D = d(v + \delta)$$

$$\pi_O = dv$$

$$v + \delta = 1$$

$$\theta \leq d, v \leq 1.$$

V naslednjem te komplikacije radi enostavnosti ne vpoštevam; prim. pa pripombo 9 in 10. *2. 144 in 145.*

življaja razlikuje le po faktičnih vrednotah, ki jih v danem slučaju zavzema njegova v - ali δ -komponenta.

Šele ta rezultat omogoča obenem, da podam točno analizo onega razmerja, ki nas tukaj predvsem zanima, namreč razmerja med besednim in stvarnim doživljajem. V to svrho moram še enkrat opozoriti na to, kar sem svoj čas ugotovil¹⁾ namreč, da mora v resnici z vsako predstavo, ki naj nastopa kot „besedna“ predstava, nastopati istočasno še drug doživljaj (eventuelno zopet kaka, a druga predstava) kot odgovarjajoči „stvarni“ doživljaj; tako je n. pr. besedna predstava „miza“ sama pravzaprav le predstava glasov m - i - z - a (in recimo še odgovarjajočih dotikov in premikov govornih organov), besedna pa je ta predstava zato in v toliko, ker in v kolikor se spaja ž njo na poseben način hkrati predstava mize (na kateri n. pr. pravkar pišem in ki se daleko razlikuje od glasov, torej od objekta odgovarjajoče „besedne“ predstave). Moja naloga je zdaj ta, da določim točno baš ta način spajanja raznih doživljavaev, pri čemer je začasno, ko obravnavam načelno stran tega spajanja, manj važno prašanje, ali gre v danem slučaju le za enega ali za več besednih in stvarnih doživljavaev.

Ker nahajamo kakor na vsakem tako tudi na besednem in stvarnem doživljaju vse gori orisane v -, δ - in π -komponente, ima tudi vsak besedni in stvarni doživljaj svojo generelno pozornostno enačbo, kar lahko, če zaznamujem vse omenjene komponente, v koliko se naj tičejo besednega doživljaja, z indeksom ali podindeksom 1, v kolikor se naj tičejo stvarnega doživljaja, pa z indeksom ali podindeksom 2, izrazim zdaj simbolično s tema dvema enačbama:

$$(v_1 + \delta_1) (\pi_{O_1} + \delta_1) (\pi_{D_1} + v_1) (\pi_{O_1} + \pi_{D_1}) = 1$$

$$0 \leq v_1 = \pi_{O_1} \leq 1.$$

$$(v_2 + \delta_2) (\pi_{O_2} + \delta_2) (\pi_{D_2} + v_2) (\pi_{O_2} + \pi_{D_2}) = 1$$

$$0 \leq v_2 = \pi_{O_2} \leq 1.$$

Ti enačbi lahko, kakor gori, tudi tukaj strnem v sledečo eno enačbo:

¹⁾ Fenomenologija, str. 145 ss, 162.

$$\frac{(v_1 + \delta_1)(v_2 + \delta_2)(\pi_{O_1} + \delta_1)(\pi_{O_2} + \delta_2)(\pi_{D_1} + v_1)(\pi_{D_2} + v_2)}{(\pi_{O_1} + \pi_{D_1})(\pi_{O_2} + \pi_{D_2})} = 1$$

$$0 \leq v_{1,2} = \pi_{O_{1,2}} \leq 1.$$

To enačbo imenujem splošno asocijacijsko pozornostno enačbo, ker ne pomeni nikakih novih odnošajev, temveč le prenaša to, kar velja v smislu generelne pozornostne enačbe itak za vsak doživljaj, baš na dvoje kakorkoli asocijativno združenih doživljaljev. Ta enačba kaže torej na asocijaciji med besednim in stvarnim doživljajem le vse one zakonite pozornostne odnošaje, ki jih nahajamo tudi na katerikoli drugi asocijaciji med dvema doživljajema.

Katero pot moramo nastopiti, da prodremo od te vsem asocijacijam skupne strani do onega jedra, ki loči ravno nas zanimajočo „jezikovno“ asocijacijo, t. j. asocijacijo med besednim in stvarnim doživljajem od vseh drugih asocijacij, pove, če prav mislim, že sledeče kratko razmišljanje. Kadarkoli doživi in naj doživi katerikoli subjekt predstavo n. pr. kakih glasov kot „besedno“ (splošno: „jezikovno“) predstavo, takó torej, da mu ta predstava s svojim objektom (n. pr. glasovi) vred v smislu svoječasnih izvajanj obenem nekaj drugega „pomeni“ in „izraža“, ni in ne sme biti (vsaj ne pretežno) njegova pozornost pri objektu te besedne, temveč (vsaj pretežno) le pri objektu odgovarjajoče stvarne predstave, oziroma odgovarjajočega stvarnega doživljaja sploh. Ko izgovori ali sliši Slovenec n. pr. besedo miza kot besedo, tako torej, da doživi spričo svoje predstave n. pr. glasov m-i-z-a hkrati predstavo mize (kos pohištva) kot odgovarjajočo stvarno predstavo, je in mora biti ob enem njegova pozornost vsaj pretežno le pri objektu te stvarne predstave, namreč pri mizi (kos pohištva), ne pa pri objektu njegove besedne predstave, t. j. ne pri glasovih m-i-z-a. Kakor hitro bi Slovenec iz katerihkoli razlogov postal takšen, da bi, ko n. pr. sliši besedo miza, se nahajal ceteris paribus s svojo pozornostjo konstantno in pretežno le pri dotičnih glasovih (ali le še pri premikanju svojih usten, dotikih svojega jezika...), torej pri objektu svojih besednih predstav, v tem hipu bi mu te predstave prenehale biti „besedne“, ker bi v tem hipu slišal glasove m-i-z-a (ali zaznal premikanje usten, dotike svojega jezika...) na isti način, kakor sliši

drugič šklepetanje zobov, šumenje vetra, ropotanje vozov (ali kakor zaznava drugič utripe svojega srca, dotike svojih okostnih sklepov . . .), torej brez vsake zveze z „jezikom“ (Sprache) še v tako širokem smislu besede; v tem slučaju bi tudi nič ne hasnilo, če bi naš Slovenec poleg predstave n. pr. glasov m-i-z-a asocijativno doživljal tudi še predstavo mize (kos pohištva): tudi ko sliši n. pr. šumenje vetra, doživlja asocijativno še druge predstave in mu kljub temu to šumenje še ni nikaka „beseda“, vsaj tako dolgo ne, dokler tudi tukaj ne stopijo v veljavo gori zahtevani pozornostni odnošaji. Ta primer, ki bi ga lahko nadomestil z nebrojem drugih, mi kaže jasno, kje moramo iskati specifično jedro asocijacije med „besednim“ in „stvarnim“ doživljajem: Ne v istočasnem nastopanju teh doživljava in tudi ne v tem, da mora nastop „besednega“ doživljava sam sprožiti tudi nastop „stvarnega“ doživljava — vse to nahajamo tudi pri drugih, ne-„jezikovnih“ asocijacijah — to jedro leži v gori orisanih zakonitih pozornostnih odnošajih med dvema doživljajema (ali med dvema kompleksoma takih doživljavaev). Morebitni ugovor, da se nahaja recimo lingvist s svojo pozornostjo baš pri dotičnih glasovih, splošno torej pri objektih besednih predstav, prezre, da tvorijo ti objekti predmet n. pr. lingvistike kot posebne „jezikoslovne“ discipline baš zato, ker so predstave teh objektov „besedne“ predstave, razlikujoče se od drugih predstav po svojih gori orisanih pozornostnih odnošajih.

Orisani pozornostni odnošaji med besednim in stvarnim doživljajem pa vsebujejo obenem že ono dopolnitev naše splošne asocijacijske pozornostne enačbe, ki je potrebna, da postane ta enačba točna definicija baš nas zanimajoče „jezikovne“ asocijacije med dvema doživljajema. V smislu naše simbolike za v -, δ - in π -komponente na besednem in stvarnem doživljaju je zdaj namreč reči, da stoji pri tej asocijaciji π_{O_1} (količina pozornosti na objekt besedne predstave) v recipročnem razmerju tudi s π_{O_2} (količina pozornosti na objekt stvarnega doživljava), pri čemer je π_{O_1} običajno še nenavadno manjši nego π_{O_2} , kar da torej enačbo:

$$\pi_{O_1} + \pi_{O_2} = 1$$

$$0 \leq \pi_{O_1} < \pi_{O_2} \leq 1.$$

Iz te enačbe sledijo zdaj radi nam že znanih reciprociitet med ostalimi komponentami na besednem in stvarnem doživljanju (glej splošno asocijacijsko pozornostno enačbo) same po sebi še sledeče enačbe:

$$a) \pi_{D_1} + \pi_{D_2} = 1^1) \\ \theta \leq \pi_{D_2} < \pi_{D_1} \leq 1.$$

$$b) v_1 + v_2 = 1 \\ \theta \leq v_1 < v_2 \leq 1.$$

$$c) \delta_1 + \delta_2 = 1 \\ \theta \leq \delta_2 < \delta_1 \leq 1.$$

$$d) \pi_{O_1} + v_2 = 1 \\ \theta \leq \pi_{O_1} < v_2 \leq 1.$$

$$e) \pi_{O_2} + v_1 = 1 \\ \theta \leq v_1 < \pi_{O_2} \leq 1.$$

¹⁾ Iz te enačbe bi torej v zvezi s prejšnjo in sledečimi sledilo, da mora tudi količina pozornosti na besedni doživljanj sam, t. j. π_{D_1} stati v recipročnem razmerju s količino pozornosti na stvarni doživljanj sam, t. j. s π_{D_2} in da bi zato π_{D_1} , ker znaša ravno v našem slučaju π_{D_2} le nekaj minimum, moral znašati nekaj maksimum in to načelno, kar pa evidentno ne velja. Gori podana psihološka analiza asocijacije med besednim in stvarnim doživljanjem zahteva namreč tole dopolnitev: Pri tej asocijaciji ne velja samo, da je naša pozornost obrnjena pretežno le na objekt stvarnega doživljanja, ne pa na stvarni doživljanj sam in tudi ne na objekt besednega doživljanja, temveč obenem, da tukaj naša pozornost v istem smislu pretežno ni obrnjena tudi ne na besedni doživljanj sam in da znašata torej v našem slučaju kakor π_{O_1} tako tudi π_{D_1} isto le minimalno količino. To nas pa ne more več presenetiti, če pomislimo, da izvajamo enačbe v tekstu iz naše generelne pozornostne enačbe, o kateri že vemo, da velja strogo le v fiktivno-izolativnem smislu besede (prim. pripombo 7), ker ne vpoštevata tudi orisane d -kvantitete kakega doživljanja. Ta kvantiteta se pa mora obligatorično vpoštevati ravno pri naši jezikovni asocijaciji, ker gre tudi tukaj kakor pri vsaki asocijaciji ravno za svojevrsten stik doživljanja z doživljanjem. Če pa to kvantiteto vpoštevam, tedaj je v smislu omenjene dopolnitve v tekstu podane psihološke analize asocijacije med besednim in stvarnim doživljanjem vendar reči, da mora pri tej asocijaciji obenem d -kvantiteta besednega doživljanja biti minimalna napram d -kvantiteti odgovarjajočega stvarnega doživljanja. Ker pa že vemo, da znaša efektivni π_O ali π_D kakega doživljanja pravzaprav dv ali $d\delta$, je zdaj jasno, da morata baš radi minimalne d -kvantitete besednega doživljanja tudi naš π_{O_1} kakor π_{D_1} kljub reciprociiteti med v_1 in δ_1 znašati le minimalno efektivno količino. Prim. še pripombo 10.

$$f) \pi_{D_1} + \delta_2 = 1$$

$$0 \leq \delta_2 < \pi_{D_1} \leq 1.$$

$$g) \pi_{D_2} + \delta_1 = 1$$

$$0 \leq \pi_{D_2} < \delta_1 \leq 1.$$

Vse te enačbe dadó torej tole eno enačbo:

$$(v_1 + v_2) (\delta_1 + \delta_2) (\pi_{O_1} + v_2) (\pi_{O_2} + v_1) (\pi_{D_1} + \delta_2) \\ (\pi_{D_2} + \delta_1) (\pi_{O_1} + \pi_{O_2}) (\pi_{D_1} + \pi_{D_2}) = 1$$

$$0 \leq v_1 (\delta_2) < v_2 (\delta_1) \leq 1.$$

Ta enačba kaže torej vse one pozornostne odnošaje, ki so tipični ravno za našo jezikovno asocijacio med dvema doživljanjema in ločijo to asocijacio od drugih asocijacij. Zato imenujem to enačbo diferenčno pozornostno enačbo jezikovne asocijacije.

Da pridem končno do enačbe, ki kaže vse pozornostne odnošaje, v kolikor se nahajajo na vseh asocijacijah in v kolikor so tipični baš za asocijacio med besednim in stvarnim doživljanjem, mi treba le sedanjo diferenčno in prejšnjo splošno asocijacijsko enačbo strniti v tole eno enačbo:

$$\left. \begin{array}{l} (v_1 + \delta_1) (v_2 + \delta_2) (\pi_{O_1} + \delta_1) (\pi_{O_2} + \delta_2) (\pi_{D_1} + v_1) \\ (\pi_{D_2} + v_2) (\pi_{O_1} + \pi_{D_1}) (\pi_{O_2} + \pi_{D_2}) \\ (v_1 + v_2) (\delta_1 + \delta_2) (\pi_{O_1} + v_2) (\pi_{O_2} + v_1) (\pi_{D_1} + \delta_2) \\ (\pi_{D_2} + \delta_1) (\pi_{O_1} + \pi_{O_2}) (\pi_{D_1} + \pi_{D_2}) \end{array} \right\} = 1$$

$$0 \leq v_1 < v_2 \leq 1.$$

To enačbo imenujem temeljno pozornostno enačbo jezikovne asocijacije, temeljno zato, ker zadeva ravno temeljno asocijo med „besednim“ in „stvarnim“ doživljanjem, brez katere bi ne imeli tudi nikakšnih drugih „jezikovnih“ asocijacij, in ker podaja vse to, kar v pozornostnem pogledu to asocijacio z drugimi spaja in od drugih loči (prvo po svoji gornji, drugo po spodnji polovici). Radi stroge ekvivalence med v_1 in π_{O_1} , v_2 in π_{O_2} , δ_1 in π_{D_1} , δ_2 in π_{D_2} pa dopušča ta enačba, če še postavim mesto indeksa I (dosedanji znak, da gre za komponento na besednem doživljanju) indeks β in mesto indeksa

2 (dosedanji znak, da gre za komponento na stvarnem doživljaju) indeks σ , tole skrajšano formulacijo:

$$(v_{\beta} + \delta_{\beta}) (v_{\sigma} + \delta_{\sigma}) (v_{\beta} + v_{\sigma}) (\delta_{\beta} + \delta_{\sigma}) = 1$$

$$0 \leq v_{\beta} < v_{\sigma} \leq 1.$$

Ta formulacija je tudi stvarno zato boljša od prejšnje, ker podaja vse one pozornostne odnošaje, ki morajo biti v vsakem slučaju na besednem in odgovarjajočem stvarnem doživljaju efektivno realizirani, dočim vpošteva prejšnja formula tudi take komponente ($\pi_{D_1} \dots$!), ki so od strani teh dveh doživljava le virtuelno dani, kojih efektivni nastop pa odvisi tudi od drugih psiholoških činiteljev.¹⁾

$$\pi_{O_{\beta}} + \pi_{D_{\beta}} = d_{\beta} (v_{\beta} + \delta_{\beta})$$

$$\pi_{O_{\sigma}} + \pi_{D_{\sigma}} = d_{\sigma} (v_{\sigma} + \delta_{\sigma})$$

$$(v_{\beta} + \delta_{\beta}) (v_{\sigma} + \delta_{\sigma}) (v_{\beta} + v_{\sigma}) (\delta_{\beta} + \delta_{\sigma}) = 1$$

$$\pi_{O_{\beta}} = d_{\beta} v_{\beta}, \pi_{O_{\sigma}} = d_{\sigma} v_{\sigma}.$$

$$0 \leq v_{\beta} < v_{\sigma} \leq 1$$

$$0 \leq d_{\beta} < d_{\sigma} \leq 1.$$

Moja končna definicija asocijacije med „besednim“ in „stvarnim“ doživljajem se po vsem tem, če se ne motim, lahko glasi:

Doživljaj D_{β} stoji z doživljajem D_{σ} v razmerju besednega z odgovarjajočim stvarnim doživljajem, ako velja

1) da se efektivni nastop doživljaja D_{β} funkcijonelno veže z efektivnim nastopom doživljaja D_{σ} (in — vsaj običajno — tudi narobe);

2) da velja za oba doživljaja spričo tega njenega sonastopanja temeljna pozornostna enačba jezikovne asocijacije vsaj v njeni skrajšani obliki, t. j. da stoje njune vsebinske

¹⁾ Namreč od nam že znane d -kvantitete besednega in stvarnega doživljaja. Če zdaj to kvantiteto izrečno vpoštevam, zaznamujoč zopet vse komponente, tikajoče se besednega doživljaja, z indeksom β , vse one, ki se tičejo stvarnega doživljaja, pa z indeksom σ , tedaj sledi na podlagi že podane komparativne pozornostne enačbe (prim. pripombo 7) sama ob sebi mesto gori podane in le fiktivno veljavne diferenčne in temeljne pozornostne enačbe jezikovne asocijacije sledeča definicija te asocijacije, ki velja zdaj tudi v komparativnem smislu, t. j. tudi z ozirom na katerikoli efektivni stik doživljaja z doživljajem:

in dejne paženjske kvantitete vseskozi v recipročnem razmerju¹⁾, in

3) da velja vse to hkrati za oba doživljaja (več ali manj) trajno in konstantno.

Besedni doživljaj (D_β) je pri tem oni, ki ima (po navadi absolutno) manjšo vsebinsko paženjsko kvantiteto.

II. Definicija jezika in njen pomen za fenomenologijo jezika kot lastno jezikoslovno panogo.

Ker vsebuje zgornja definicija asocijacije med „besednim“ in „stvarnim“ doživljajem obenem definicijo besednih in stvarnih doživljavaev, morem podati zdaj točno definicijo tudi besede (Wort) same.

Besede so oni fizični pojavi (glasovi, organski dotiki, premiki etc.), ki nastopajo kot objekti besednih doživljavaev. To je definicija „besede“ v strogo lingvističnem smislu tega izraza; imenujem jo zato lingvistično definicijo besede.

Besede so besedni doživljaji. To definicijo lahko imenujem lingvistično-psihološko definicijo besede; dočim so namreč besede v smislu prve definicije fizični pojavi (torej ne doživljaji), so besede v smislu sedanje definicije doživljaji, namreč predstave onih fizičnih pojavov.

Besede so stvarni doživljaji. To bodi zgolj psihološka definicija besede, in je ž njo zdaj točno definirano to, kar se tudi v filološki literaturi imenuje „psihološka beseda“.

Primer: Beseda miza znači ali n. pr. glasove m-i-z-a ali predstave teh glasov ali pa predstavo predmeta miza; v prvem slučaju jo zadene lingvistična, v drugem lingvistično-psihološka, v zadnjem pa zgolj psihološka definicija besede.

Pripominjam še, da to razlikovanje ne velja samo za poedine besede (kamen, gora, zelen...), temveč za vse besede sploh brez ozira na njih „sintaktično“ mesto v jeziku, ker izvirajo vse „sintaktične“ razlike med besedami le iz razlik med odgovarjajočimi stvarnimi doživljaji. Za primer naj služi (podrobno govorim o vsem tem še le v sledečih razpravah) recimo stavek: Miza je zelena. Ta stavek znači namreč ali zopet

¹⁾ In da je d -kvantiteta besednega doživljaja (po navadi absolutno) manjša nego ona odgovarjajočega stvarnega doživljaja. Prim. pripombo 7, 9 in 10.

n. pr. glasove m-i-z-a-j-e-z-e-l-e-n-a ali pa zopet predstave teh glasov ali pa misel (torej ne več gole predstave): miza je zelena. Tudi ta „stavek“ zadene v prvem slučaju moja lingvistična, v drugem moja lingvistično-psihološka, v tretjem pa moja zgolj psihološka definicija besede in se obenem vidi, kako se n. pr. „stavek“ loči od drugih besed baš po odgovarjajočem stvarnem doživljaju, ki se tukaj misel in ne le laka druga predstava.

Omenjeni trojni definiciji besede odgovarja zdaj tale trojna definicija jezika (Sprache):

Jezik je sistem fizičnih pojavov, ki nastopajo kot objekti besednih doživljajev.

Jezik je sistem besednih doživljajev.

Jezik je sistem stvarnih doživljajev.¹⁾

Prva definicija zadeva jezik v lingvističnem, druga v lingvistično-psihološkem in tretja v zgolj psihološkem smislu tega izraza; prva definicija opredeljuje v smislu svoječasnih izvajanj fizično, druga neposredno psihično, tretja pa posredno psihično stran jezika.

Iz naše definicije asocijacije med „besednim“ in „stvarnim“ doživljajem pa še sledi, da so besede v lingvističnem, lingvistično-psihološkem in zgolj psihološkem smislu tega izraza načelno korelativni pojavi, izmed katerih zahteva vsak drugega kot svoj neobhoden korelat, brez katerega bi v hipu tudi sam izgubil svojstvo, biti ali lingvistična ali lingvistično-psihološka ali zgolj psihološka „beseda“. Saj je razmerje med lingvistično-psihološko in odgovarjajočo psihološko besedo istovetno z razmerjem med „besednim“ in odgovarjajočim „stvarnim“ doživljajem, izmed katerih, kakor že vemo, ni prvega brez drugega in narobe: kakor hitro izgine „stvarni“ doživljaj, preneha bivši „besedni“ doživljaj biti „besedni“ doživljaj in narobe; brez odgovarjajočih „stvarnih“ doživljajev pa torej ni tudi nikakšnih lingvističnih besed, t. j. besed v najožjem in navadnem smislu tega izraza, ker so tudi katerikoli fizični pojavi „besede“ le v toliko, v kolikor nastopajo kot objekti baš „besednih“ doživljajev. Kar velja za „besede“, to velja i za „je-

¹⁾ Odgovor na prašanje, kakšni so ti „sistemi“ zase in kako se razlikujejo tudi sami od raznih drugih sistemov, je naloga mnogo poznejših razmotrivanj.

zik“ kot svojevrsten sistem teh besed. Tudi definirani lingvistični, lingvistično-psihološki in zgolj psihološki „jezik“ so torej načelno korelativni sistemi, izmed katerih zahteva vsak drugega kot svoj neobhoden korelat, brez katerega bi v hipu tudi sam izgubil svojstvo, biti lingvističen, lingvistično-psihološki ali zgolj psihološki „jezik“. Iz te načelne korelativnosti omenjenega trojnega jezika pa sledi zdaj z analitično jasnostjo veljavnost mojega svoječasnega postulata, da je treba prekoračiti intenzivno mejo¹⁾ današnjega jezikoslovja, to je, da je treba pričeti tudi z metodičnim in strokovnim študijem vseh psihičnih strani jezika. Izkazana načelna korelativnost priča namreč zdaj tudi za to, da so tudi zakoni lingvističnega, lingvistično-psihološkega in zgolj psihološkega „jezika“ korelativni zakoni, ki drug drugega predpostavljajo in izmed katerih se ne da nobeden dovoljno umeti brez sovpoštevanja njegovih korelatov in sicer enostavno zato ne, ker nikjer ni eksistiral in ne eksistira n. pr. le lingvistični ali le lingvistično-psihološki ali le zgolj psihološki jezik, temveč le „jezik“, ki ima omenjene trojne jezike za svoje neobhodne korelativne komponente. Vsi faktični zakoni kateregakoli faktičnega jezika so torej le rezultante zakonitih odnošajev med njegovimi trojnimi komponentami in je torej jasno, da ni dovoljnega študija teh zakonov, dokler se vpošteva n. pr. le fizična stran dotičnega jezika.

Do istega izsledka pridemo, ako si na podlagi naše definicije med besednim in stvarnim doživljajem še na kratko ogledamo svoj čas²⁾ provizorno orisano pomensko in izraževalno funkcijo jezika. V to svrho nam je treba le dvoje pomisliti, namreč, da ima kakor vsak besedni tako tudi vsak stvarni doživljaj svoj objekt in da se pomenska in izraževalna funkcija jezika pripisuje le lingvističnim besedam (stavkom i. t. d.), torej le objektom besednih doživljajev. Moja definicija pomena in izraza kot konstitutivnih faktorjev jezika se potemtakem lahko glasi: Pomen katerekoli (lingvistične) besede (stavka i. t. d.) je istoveten z objektom odgovarjajočega stvarnega doživljaja, njen izraz (t. j. to, kar

¹⁾ Fenomenologija, str. 140 ss, 158 ss.

²⁾ Fenomenologija, str. 148 s, 162 ss.

izraža ta beseda) pa z odgovarjajočim stvarnim doživljanjem samim. Tudi pomenska in izraževalna funkcija (lingvističnih) besed in (lingvističnega) jezika je torej le analitična rezultanta našega definirane asocijativnega razmerja med odgovarjajočimi besednimi in stvarnimi doživljaji. Če zaznamujem objekt besednega doživljanja, torej lingvistično besedo (n. pr. glasove m-i-z-a) z O_β , odgovarjajoči besedni doživljanj (n. pr. predstavo omenjenih glasov) z D_β , odgovarjajoči stvarni doživljanj (n. pr. predstavo predmeta miza) z D_σ , objekt stvarnega doživljanja (n. pr. predmet mizo) pa z O_σ , tedaj lahko pomensko in izraževalno funkcijo (f) katerekoli lingvistične besede istovetim s posebno relacijo (R) med O_β in O_σ , ozir. med O_β in D_σ , ki izvira sama po sebi in zgolj funkcionalno že iz definirane asocijativne relacije med D_β in D_σ , kar naj simbolično znači funkcija:

$$\begin{matrix} O_\beta & O_\sigma \\ R & f R (D_\beta & D_\sigma) \\ O_\beta & D_\sigma \end{matrix}$$

Definicija te funkcije je zdaj ta, da je z nam znano relacijo med D_β in D_σ ipso facto dano tudi že dvoje drugih relacij, namreč „pomenska“ relacija med O_β in O_σ kakor „izraževalna“ relacija med O_β in D_σ in da stoje zakonite variacije členov desne relacije (D_β in D_σ) v razmerju funkcionalne korelativnosti z zakonitimi variacijami členov leve relacije (O_β in O_σ , O_β in D_σ) in narobe. To pa zopet dokazuje, da enostavno ni možno povoljno znanstveno umevanje zakonov, ki zadevajo lingvistični jezik (sistem O_β -pojavov), dokler se na isti eksaktni način ne vpoštevajo zakoni, ki zadevajo lingvistično-psihološki in zgolj psihološki jezik (sistem D_β - in D_σ -pojavov).

Moja svoj čas postulirana fenomenologija jezika pa hoče biti baš veda o zakonih jezika v tem zadnjem dvojnem smislu besede. Kot začasni rezultat te fenomenologije morem, ako je moja na koncu prejšnjega odstavka podana definicija asocijacije med besednim in stvarnim doživljanjem (prim. tudi dopolnilno pripombo) pravilna, smatrati tole, da je še le s to definicijo celokupno jezikoslovje zdaj tudi iz vedoslovno-teoretičnih vidikov (torej ne le „via facti“) pokazano kot znanost, ki ji tudi z ozirom na njen objekt pripada avtonomno in nepre-

makljivo mesto v sestavu vseh znanosti: Jezikoslovje se peča s fizičnimi pojavi in vendar ni le kos naravoslovja, ker se peča s temi pojavi le, v kolikor nastopajo (ali so nastopali) kot objekti besednih doživljanj ali pa so vsaj več ali manj važni za spoznavanje teh zadnjih. Jezikoslovje se peča s psihičnimi pojavi in vendar ni le kos psihologije, ker se peča s temi pojavi le, v kolikor nastopajo (ali so nastopali) kot „besedni“ in „stvarni“ doživljanji ali pa so vsaj več ali manj važni za spoznavanje kakor teh zadnjih tako že omenjenih jezikoslovca zanimajočih fizičnih pojavov. Jezikoslovje se peča s historičnimi podatki in vendar ni le kos zgodovine, ker mu ti podatki služijo le za boljše spoznavanje orisanega njegovega lastnega objekta, „jezika“.

Fr. Veber.

Male vesti.

Jan Baudouin de Courtenay. V proslavo več kot 50-letnega (1868 do 1921) znanstvenega delovanja Jana Baudouina de C. so njegovi poljski učenci in sostrokovnjaki izdali zbornik pod naslovom *Prace lingwistyczne ofiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay dla uczczenia jego dzialalności naukowej 1868—1921*. Zbornik obsega XVI + 263 strani, prinaša slavljenčevo fotografijo, obris njegovega znanstvenega stališča ter kratek popis življenja in dela. Jezikoslovne prispevke je poslalo 42 avtorov vseh slovanskih narodov in tudi Francozi, Nemci, Danci, Finci itd. Slovenci so zastopani po M. Murku (Početek jedinstvenega književnega jezika Hrvatov in Srbov, str. 117—124) in Fr. Ramovšu (Die Geschichte des vokalischen I im Slovenischen, str. 44—60). — Baudouin de C. je bil rojen 13. marca 1845. v Radzyminu pod Varšavo; v Varšavi je dovršil srednjo in visoko šolo ter se je potem nadalje izobraževal še več let na nemških univerzah. L. 1870. je postal privatni docent primerjalne gramatike indoevropskih jezikov na peterburški univerzi, kjer je l. 1875. dosegel na podlagi razprave o rezijanskih dialektih stopnjo doktorja primerjalnega jezikoslovja. Deloval je kot docent in pozneje profesor na univerzah v Peterburgu (1870—75), v Kazanju (1875—83), Jurjevem (1883—93), Krakovu (1893—99) in zopet v Peterburgu (1900—1914). Radi svoje politične brošure (l. 1913.), v kateri je prorokoval Rusiji razpad, ako ne preneha z zasledovanjem in tlačanjem svojih neruskih narodov in jim ne prizna avtonomije, je bil v začetku svetovne vojne odveden v ječo in je bila njegova profesura ukinjena. Šele po zlomu carskega režima je bil osvobojen in poklican na svoje prejšnje mesto. Od l. 1918. dalje je profesor prim. jezikoslovja na varšavski univerzi. — Delo B. d. C., ki je obravnaval v glavnem in v prvi vrsti obče jezikovne pojave ter je dalje posvečeno zgodovini poljskega jezika, je tudi za poznavanje in proučevanje slovenskega jezika zelo zasluzno, čeprav moramo nekatere njegove razlage danes smatrati za zastarele. Zbral je zelo bogato, a ne vedno zanesljivo, gradivo iz slovenskih zapadnih narečij. Slovenskega jezika se tičejo sledeče njegove razprave: 1. Nektere opazke ruskega profesorja (izšlo v „Soči“ l. 1872—73 in kot ponatisk); 2. Opyt fonetiki rezljanskih govorov (1875); 3. Rezljanskij Katičizis (1875); Rezlja i Rezljane (v Slavjanskem Sborniku III; 1876); 5. Friulskie Slavjane (1878); 6. Note glottologiche (Firenze 1881); 7. Materialy dlja južnoslovjanskoj dialektologii i etnografii (1895; rezijanski teksti); 8. I catechismo resiano (1894); 9. Bohinjsko-posavski govor (1876—77; tu so

ponatisnjeni tudi njegovi podlistki iz „Slovenskega naroda“ z dne 6. avg. in 12. sept. 1872.); 10. Der Dialekt von Cirkno (v Arch. f. slav. Phil. VII.—VIII.).

F. R.

Oglej i Celje. (Dodatci). Str. 25. i 32. Kod konačnog proučavanja pitanja, što su dali lat. fonemi *dž, gž, j, gei* u srp.-hrv. i slov., trebaće uzeti obzir i na rum. *ploja > *ploaie*, *corrigia* > *cureaie > *curea*, *majus* > *mai*, *gaja > *gaie*, *trajicere* > *trece*, gdje imamo *ž* kao i u *Oglej* i *Ptuj* i drugim našim primjerima, što sam ih citirao. S time se slaže u starodalmatinskom *mejataira*, *niur*, *plujaja*, cfr. Bartoli II § 431. Ovamo ne idu *quadragesima* > *korizma*, rum. *paesimă*, niti *năjstor*, rum. *măestru*, f. *măăstră*, jer su već vulgarno-latinski oblici bili *quaresima (iz *quadraesina) i *maester* (cfr. moje Pojave § 61), t. j. palatalni spirant je već tada iščezao u ovom položaju kao i u *Celeiae* > *Celeae > *Celé*.

Str. 27. Najstarije naše posuđenice pokazuju i gotovo bez iznimke za vlat. *ç* < kllat. *ř* *ē*: *quadragesima* > *korizma*. Slučajeve kao *kalež* < mlet. *călese* (Boerio) tumačim umješavanjem našega sufiksa — *ež*. Što nemamo *Oglij nego *Oglej*, tumačim to učenim uplivom latinske crkve u Akvileji, odakle je došlo najvećim dijelom kršćanstvo u naše krajeve. Za taj učeni upliv mogu sada da navedem više lingvističkih dokaza: 1. Slov. *Soča se* osniva na kllat. *Sontius*, dok tal. *Isonzo* na pučkom obliku *Isončius*. Potanje o ovoj razlici u mojem članciću *Zum Vulgärlatein* u *Festschrift für Schuchardt* p. 129 sl. (Biblioteca dell' Archivum romanicum, v. 3.). — 2. Kllat. *Sānctus Bartolomāeus* nakon prijelaza *ar* > *er* i *o'* > *o* dao je **Šn̄bertolomēj*, a nakon asimilacije *mb* > *m* i disimilacije *m — n* > *m — n* te ispadanja iz sredine u konsonantskoj grupi *rtln* > *rn* **Šq̄m̄n̄ej*, odakle je stvoren novi normalni oblik bez *sanctus*: *Jernej*, dok je talijanski pučki naziv *Bartolo* nastao na taj način, da je odbačen *maeus*, jer se je držao identičnim sa posesivnom zamjenicom, prema starotal. *frat̄elmo* pored *fratello*. Očito je, da je slov. nazivu temelj klasično-lat. oblik, a ne pučki talijanski. Posrednik između klasičnoga (književnoga) oblika i Slovenaca mogu da budu samo latinizatori iz Akvileje. 3. Što slov. *Móhor* (isp. i hrv. *Mogorič*, *Mogorovič* i *Mohor* kod Hrvata) pokazuje *or* a ne *ur*, kako bi se očekivalo za (nena-glašeno) *o*, držim, da se i to ima pripisati uplivu ovih latinizatora. *Hermágoras* je akvilejski svetac. Tu je središte njegova kulta. *Šn̄móhor* u Ziljskoj dolini nastalo je iz **Šn̄qm̄móhor* nakon ispadanja radi disimilacije *r — r*. *h* mjesto *g* je također u redu, jer je već u romanskom dijalektu onoga kraja *g* pred velarom postao velarni spirant i ispao. Što *-as* nije dao *-eš* kao u *Št̄āndreš* < *Sanctus Andreas*, to je radi toga, što je *Hermagoras* proparoksitonon, pa je *-s* ispao već u jeziku Romana, a dočetno *-a* je bilo identificirano sa našim hipokorističkim sufiksom *-a -o* i napokon odpalo. 4. Istim putem došao je u slov. *Miklāvž* < *Nicolāus*. *M-* je nastao iz veze *Šn̄tn-* uslijed disimilacije dentala, dok se srp.-hrv. *Mikūla* temelji na *Nicolō*, gdje je *-o* bio zamijenjen drugim hipokorističkim sufiksom *-a*.

Str. 30. Da se njem. *Cilli* ne osniva direktno na lat. lokativu *Celeae*, nego na slovenskom, može se dokazati i tom činjenicom, što se njemački nazivi za obje rijeke, na ušću kojih leži Celje, osnivaju također na slovenskom izgovoru. *Saviāa*, koja izvire na zapadnoj strani Logarjeve doline

i kod Zidanog Mosta utječe u Savu, zove se njem. *Sann. Savina* je noviji slov. literarni oblik, koji još Vraz¹⁾ piše *Savina* (cfr. Zbornik Mat. Slov. I p. 93). Vraz l. c. tvrdi i to, da celjski Slovenci izgovaraju *Sauna*. Kako me prof. Kranjec iz Celja obavještava, ne zna za taj oblik danas nitko više u Celju, već se u gornjoj Savinjskoj dolini govori *Sáyna*, na srednjem i donjem njenom toku *Sauja*, a oko Zidanog Mosta *Savija*. Potvrđen mi je i oblik *Savúa*,⁴⁾ koji ne mogu ubicirati. Prvotni je naziv zacijelo *Sayna*, jer se nalazi i u dokumentima a. 1028,²⁾ 1046. *Souna*, a. 1130. *Sovne*; s promjenom sufiksa već a. 980. *Sovuina*³⁾ a. 1485. *Savinatal*. Iz 9. stolj. fluvius *Sana* sadrži zacijelo ovaj oblik, samo je labijalni konsonant valjda griješkom pisarskom ispušten. Ove se potvrde osnivaju očito na slovenskom izgovoru. Na njemačkom se osnivaju one, koje pokazuju prijelaz *a > e* izazvan poluglasom *ɔ*: a. 1016.²⁾ *Seuna*, a. 1343 *Sevn*, a. 1424. *Sewina*,⁵⁾ a. 1436 *Seen*. Sadašnji njem. oblik pokazuje kao i *Graz*, koji je nastao iz a. 1130 *Graetz < Gradec*,⁶⁾ t. zv. svijetlo avstrijsko *a*, koje može da nastane i iz prijelaza *a > e* (cfr. Lessiak, Die Mundart von Pernegg, PBB XXVIII § 54). Bilabijalni spirant *ɣ* asimiliran je s *n* kao i u *Slivnica* južno od Maribora *> Schleinitz*.⁷⁾ Što se tiče značenja slov. naziva, on je očita adjektivna izvedenica sa sufiksom *-ina* od *Sava*, kao što je *Ibrštica*,⁸⁾ supstantivirani adjektiv *ibršćo + ica*, dakle *Savna* (sc. rijeka, voda, pritoka i. t. d.). Sufiks *-ina* bio je u toku vremena zamjenjivan s posjedovnim *-ina*, *-ija*, odakle su nastali kompromisni oblici *Savna* i *Savinia*. Isto ovakovu tvorbu pokazuje i pritoka Dravina *Dravinja*. I ovo je književni slovenski oblik, koji još Šafařík, Slov. narodopis p. 70 piše, jamačno po Vrazovu saopćenju,¹⁾ *Drawna*. Današnji dijalektički izgovori pokazuju isto mijenjanje sufiksa kao i kod Savinja. Prema saopćenju prof. Beraniča iz Ptuja govori se u Cirkovcama kod Ptuja *Dráuja*, u Konjici i slov. Bistrici *Dravina*, u Poljičanima i Št. Vidu *Dravija*. Historičke se potvrde osnivaju kao i kod Savinje: a) na slovenskom izgovoru a. 1181.⁹⁾ *Troune*, a. 1207. *Trovn*, a. 1500. *Drabin*; b) na njemačkom prijelazu a. 1087.¹⁰⁾ *Treuina*, a. 1182. *Treuna*, a. 1307. *Trevn*, a. 1393. *Tren*,

1) Upozorenje prof. Ilesića.

2) Zahn o. c. p. 411. Isp. pisanje *Souwa*, *Sowa* za *Sava*.

3) Kos, Gradivo II št. 470.

4) *n* dolazi možda već i u latiniziranom pisanju u dokumentima in *Savnia* a. 1130 Zahn, Urkb. I 147, a. 1174 in *Savniam* ib. p. 532, a. 1175 ib. p. 538.

5) Na ovakvom obliku osniva se možda i latinizirano *Sevnia* Zahn, Urkb. I 901.

6) Kako stranac čuje naša imena gradova obično u lokativu i odatle pravi svoje oblike, može se njemački oblik osnivati i na *Gradeci*, isp. *Γράδεται* kod Porfirigenita, koji se zacijelo ima ispraviti u *Γράδεται*.

7) Potvrde iz 12. stolj. v kod Zahn, Urkb. I prema indeksu p. 904.

8) Ak. Rj. III 766, dok se pritoka Ibra zove u deminutivu *Ibarac* isp. *Neretvica*, pritoka *Neretve*.

9) Zahn o. c. 144.

10) Zahn l. c. Kos, Gradivo II št. 296, 460, 473, 482; III št. 179, 197.

a. 1400 *Trenn*, a. 1404. *Dreaen* vel *Dreabin*, a. 1500 *Trebin*, odakle s jasnim avstrijskim a *Drann*.¹¹⁾

Da je u ovim krajevima slovenska geografska nomenklatura starija od njemačke, dokazuje i njemački naziv za pritoku Savinje *Woglein*, *Wogleina*, koji je = slov. *Voglaĵna*, za koju se još kaže *Uglaĵa*, *Uglajna* (prema saopćenju prof. Kranjca). *Izvi*re pod pećinom, na kojoj stoji selo Dobje južno od Št. Jurja. Današnje *l* nastalo je od bilabialnoga spiranta *ŋ*, zacijelo njemačkim posredovanjem kao u *Ponikva* > *Ponigl* (Štajerska), jer se u dokumentima piše a. 1025.¹²⁾ *Oguania*, a. 1130. *-wanie*; istom a. 1265 i a. 1460 *Oglan* ili s promjenom sufiksa, možda za to, što su Nijemci pomišljali na biljku *Ackley*, a. 1447, 1500 *Agley*, a. 1480 *Aglein*. Prema tome bi današnji slov. oblik bio neka koncesija njemačkome izgovoru. Držim, da je riječ po svojoj osnovi identična s *aquola* (cfr. Thes. ling. lat. II 379), deminutiv od *aqua*, koja u obliku *aquila*, *aquela*¹³⁾ kao ime rijeke dolazi doduše na keltskoj teritoriji, ali nije keltska, nego je latinska riječ i Holder *Altkeltischer Sprachschatz* I 168 bez razloga je meće među keltske riječi. Najstarija potvrda *Oguania* pokazuje slov. prelaz *a' > o*, dok je *á* ostao kao i u mnogim drugim riječima. *qu > gu* mogao je biti već kod tamošnjih Romana, koje su Slovenci zatekli u *Noricumu*, isp. *aqua > furl. age* iz **aqua*. Adjektiv **aquaneus* nalazi se u provençalskoj izvedenici *aiganhal* rosa, dok adj. *aquanus* dolazi u *aquana* *Wassernixe* REW 573 i prov. *aigançu* eau de neige (deminutiv na *-ellus*). Slov. današnje *ju* stoji za *ú*. Protetičko *v* je, kako potvrde pokazuju, kasnijega datuma.

Str. 30. bilj. 2. Na *altëia* (isp. *alteia > l'Authie*, pritoka od *Somme*, Holder o. c. I 109) > *alzei* upozorio me je dr. Jokl, koji je imao također dobrotu, da mi ispiše mjesta iz radnje Matthiasove.

Str. 30. bilj. 1. Ista disimilacija *n - n > d - n* kao u *Bononia > Bndinŭ* dolazi i u prov. *degun < nec unus*.

P. Skok.

Tedŋn. Za izhodno slovensko obliko sem na str. 56. smatrao **tjje-dŋnŭ* in si tolačil *ĵ* v *tjedŋn* kot prehodni, na fiziološki način nastali glas. Ker pa je oblika *z ĵ* v rabi na tako obsežnem teritoriju (tudi v hrvaški kaj-kavščini), me je to dejstvo prisililo, smatrati obliko *tjedŋn* za pravilno in jo imam danes za izhodno, razvito iz prvotne slovenske tvorbe **tjje-dŋnŭ* (stosl. **tjĵde-dŋnŭ*; k *tjĵde* gl. Meillet MSL. 20, 108 sl.). Na označeni način je bil potem dialektično izpodrinjen *e* po *ê* (**tjĵedŋn*) ali pa je celo *tê-* v *tĵega* itd. nadomestilo celo skupino *tje-(tĵedŋn)*.

Fr. Ramovš.

¹¹⁾ Od *Sann* i *Drann* imamo i obične nazive za gradove (Burg): *Sanneck* potvrđen od 12. stolj. v. Zahn o. c., *Dranneck* potvrđen od 13. stolj. i *Drannberg*, kraj, potvrđen od 12. stolj., v. Zahn o. c. Za *Dranneck* govori se i *Traunneck*. isp. glede sačuvanja *ŋ* *Raunach* kod Lessiaka, PBB XXVIII 148.

¹²⁾ Zahn o. c. 506; Kos, Gradivo III št. 68, 84. IV 99.

¹³⁾ Ovakva latinska grafija osniva se na tome, što se je *aquola > aculv* (cfr. cit. mjesto iz Thes. ling. lat.) i *aquila > *acula* jednako razvilo.

Bibliografija.

(Od julija 1920 do konca 1921.)

Sestavil

Dr. J. Šlebinger.

Kratice: Č = Čas; ČJKZ = Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino; — ŹZN = Časopis za zgodovino in narodopisje; DS = Dom in svet; NZ = Naši zapiski; LZ = Ljubljanski zvon; Pop. = Popotnik; SN = Slovenski narod; UT = Učiteljski tovariš; ZUZ = Zbornik za umetnostno zgodovino. (Ljubljana.)

I. Jezikoslovje.

Badiura Rud., Smuška terminologija. Ponatis po Sportu 1920/1. Ljubljana 1921. 8°. 12 str.

Med priobčenimi 137 izrazi je mnogo pristnih, domačih, ki izpopolnjujejo Pleteršnikov slovar.

Bajec Anton, O prvotnem slovenskem naglasu $\hat{}$ v rezijanskem narečju. ČJKZ III, 40—2.

Bartel Anton, Deutsch-slovenisches Hand-Wörterbuch. Fünfte, umgearbeitete und vermehrte Auflage des Anton Janežič'schen deutsch-slovenischen Handwörterbuches. Prevalje 1921. Druck und Verlag der Buchdruckerei der Družba sv. Mohorja. 8°. VIII + 888 str.

Breznik Anton, Slovenska slovnica za srednje šole. Druga, predelana izdaja. Prevalje 1921. Tiskala in založila tiskarna Družbe sv. Mohorja. V. 8°. 242 + (VI) str.

— Slovenski pravopis. (Glej: ČJKZ II, 299.)

Ref.: Dr. *Fr. Ilešič*, SN 20, št. 265. — J. K.: Pop. 21, 91—3.

Derganc Fr., Filozofski slovar. Pop. 1920, 1921 (se nadaljuje).

Dolar Simon, Prispevek k matematični terminologiji. [O načinu štetja.] Pop. 21, 163—8.

Goršič France, Prispevki k naši pravni terminologiji. (Obstajati, pozivati, ograzati.) Slov. pravnik 21 (XXXV), 78—81.

G(rivec) Fr., Terminologija (bogoslovna). Bogoslovni vestnik I, 112.

Ilešič Fr., Vežbenica hrvatskosrbskega jezika za srednje in njim slične šole. Založila Tiskovna zadruga v Ljubljani 1921. 8°. IV + 283 + (III) str. LZ 22, 375—6 (Dr. Rud. *Molè*).

Kelemina Jakob, Slovarki doneski. ČJKZ III, 35—9.

Kidrič Franz, Bartholomaeus Gjorgjevič. Biographische und bibliographische Zusammenfassung. Im Herbste 1920 als zweites Werk der „Mitteilungen“ des Museion (Veröffentlichungen aus der Nationalbibliothek in Wien) im Auftrag des Verlages Ed. Strache, Wien, Prag, Leipzig in einer einmaligen Auflage von 200 nummerierten Exemplaren von der Gesellschaft für graphische Industrie in Wien gedruckt. 4°. 38 str. + 2 tab. slik.

Vsebinska: Alphabetisches Verzeichnis der zitierten Literatur. Chronologisches Verzeichnis der Literatur über Gjorgjevič. I. Zur Einführung. II. Die Autobiographie eines Kriegsgefangenen aus der Schlacht bei Mohács. III. Bibliographische Zusammenfassung. IV. Biographische und literarische Zusammenfassung. V. Slavische Texte. VI. Polemisches.

Ref.: LZ 21, 573—4 (J. A. Glonar).

Murko Mat., Početki jedinstvenega književnega jezika Hrvatov in Srbov. Prace lingwistyczne ofiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay dla uczczenia jego działalności naukowej 1868—1921, Kraków 1921, str. 116—124.

Ref.: LZ 22, 188—190 (Fr. Kidrič).

Nahtigal Rajko, Matija Murko. O priliki šestdesetletnice njegovega rojstva. LZ 21, 416—424, 477—484.

— Oblike po osnovah na *-u-* v starocerkvenoslovanskih spomenikih. „Zbornik filoloških i lingvističkih studija A. Beliću...“ Beograd 1921, 87—96.

— Instrumental sing. fem. *-ojo: -oo: -o.* (Donesek h karakteristik in klasifikaciji slovanskih jezikov.) ČJKZ III, 1—23, 71—2.

— Prisuha — prešustvo. ČJKZ III, 63—70.

— Recenzija knjige: Meyer, K. H. Slavische und indogermanische Intonation. Heidelberg 1920. Južsl. Filol. II, 158—168.

Početnica, Srbska. Ukaželjnim Slovencem sestavil J. T. (Jakob Tršan.) Založila Jugoslovanska knjigarna, Ljubljana 1921. 8°. 71 str.

Pregelj Ivan, Pismeni jeziki in pesništvo. Č 20, 291—300.

Ramovš Franc, Vyjimečné *u* místo pravidelného *o* za *o* v slovinštině. Časopis pro moderní filologii a literatury VIII, 1—8.

— Opazke k nenaglaščenemu *ě* s posebnim ozikom na praslovansko *ěstěja v slovenskih narečjih. „Zbornik filoloških i lingvističkih studija A. Beliću...“ Beograd 1921, 17—23.

— Slov. *Celje*. ČJKZ III, 33—34. (Prim. P. Skokov članek.)

— ČJKZ III, 43—62 prinaša sledeče etimološke razlage: Csl. *desto*: slov. *destan* (43—5). — Slov. *rēs* „verum“ (46—8). — Stesl. *nejgvěri*: slov. *nejovérěn* (49). — Slov. *jěž*, *jězero* (50—1). — Psl. *něsmi: slov. *něsam*, *něsam* (52—4). — Slov. *tědōn* „hebdomas“ (55—7), 153. — Slov. *věrij*, *věrij* „piscina“ (58—9). — Slov. *Kobarid* — furl. *Čavorèd* — ital. *Caporetto* — nem. *Karfreit* (60—62).

— Die Geschichte des vokalischen *đ* im Slovenischen. Prace lingwistyczne ofiarowane Janowi Baudouinowi de Courtenay..., Kraków 1921, str. 44—60.

— Razvoj skupin *r + ə* in *ə + r* v slovenskem jeziku. Južsl. Filol. II, 40—49.

— Izvor slovenske besede *kazen*. Slov. Pravnik 34. 230—232.

- Skok Petar**, Oglej i Celje. ČJKZ III, 24—32. 151—153. (Prim. Ramovševo nasprotno razlago, tam str. 33—4.)
- Skrbinšek Jožef**, Učebnice jazyka slovinského. Druhé, přepracované vydání. V Praze. Česká grafická unie a. s., 1921. V. 8°. 290 str.
- Snoj A.**, Staroslovanski prevod sv. pisma in kritika svetopisemskega teksta. Bogoslovni vestnik I, 199.
- Sturm Fran**, Francoska vadnica. Prvi letnik. Založila Jugoslovanska knjižgarna. V Ljubljani 1921. V. 8°. (VI) + 148 str. + 1 str. tisk. pogreškov.
- Škrabec Stanislav p.** Jezikoslovni spisi. II. zvezek, 1. snopič. Objavil dr. A. Breznik. Izdala in založila „Leonova družba“ v Ljubljani 1921. 8°. 80 str.
- Vsebina: Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo. I. del: Glasoslovje. § 1—18. (Ponatis platnic „Cvetja“ XII, št. 1—12; XIII, št. 1—7 c.)
- P. St. Škrabec in Mohorjeva družba. Dodatek življenjepisu družbenega tajnika J. H.: Koledar Družbe sv. Mohorja za l. 1921, str. 59—64. — Odkritje spomenika p. St. Škrabca. Opisal dekan Anton Skubic. Ravnotam, str. 65—6. — Mentor XII, 27—9 (*Šolar*).
- Tuma Henrik**, Prispevki k slovenski sodni terminologiji. Pravni vestnik (Trst) I, št. 1, 3—4.
- Vajda Fran**, O krajevnih imenih. Njiva I, 266—8.

II. Slovstvena zgodovina.

- † **Bežek Viktor** († 19. dec. 1919.): UT 20, št. 1. (Fran Rojakovič.) — Spomini. Napisal Maks Pirnat: UT 20, št. 2. — Pop. 20, št. 12. (Bežkova številka; uredil prof. dr. K. Ozvald.) Sodelovali: dr. J. Bežjak, Fr. Bevk, dr. S. Dolar, Eng. Gangl, dr. Fr. Goestl, Fr. Govekar, A. Mikuš, Jak. Zupančič.
- † **Borštnik Ignač** († 23. sept. 1919.): Slovenec 20, št. 3. — Ant. Funtek: LZ. 20, 33—8. — Borštnikove pesmi. Slovenec 21, št. 217. (Zofka Borštnikova.)
- Brinar Josip**, Novejše slovstvo za mladino. Pedagoški zbornik XIX, 114—132.
- (**Cankar Ivan**.) Dr. Iv. Pregelj: Mentor XI, 68—70. — Jos. C. Oblak, Krpanova kobila. Literarna debata ob obletnici Cankarjeve smrti. V Ljubljani 1920. 8°. 144 str. — Iv. Cankar za slovensko mladino. UT 21, št. 50. (J. Radovan). — I. C., ko se tretjič letuje dan njegove smrti. Slovenec 21, št. 280 (S. M.) — Donesek k bibliografiji I. C.: DS 20, 252 (P. Kunstelj) — Cankar — predavatelj. DS 20, 147—8 (Iv. Zorec.)
- Cankarjev zbornik. (Uredil dr. Joža Glonar.) V Ljubljani 1921. Izdala in založila „Tiskovna zadruga“. M. 4°. 179 str.
- Vsebina: Dr. Ivan Prijatelj: Domovina, glej umetnik! — Dr. Rud. Molč: Kette v novomeški zadrugi. — Dve Cankarjevi avtobiografiji. — Cankar v „Slogi“. — Iz prvih Cankarjevih pesmi. — C. Golar: „Moj ljubici Ani.“ — J. Wester: Cankarjeva pisma Aškercu. — Cankar o svojih dramah. — V album (rodbine Kesslerjeve na Bledu). — Cankarjevo pre-

davanje o slovenski literaturi (na učiteljski skupščini pri Sv. Trojici v Slov. goricah l. 1911.) — *Bartulović* Niko: Cankarova subjektivnost. — Dr. A. *Serko*: „Polikarp“. — Cankar pred sodnijo. — Dr. Bohuš *Vybíral*: Cankar a my. (Popolna bibliografija čeških prevodov in ocen Cankarjevih del.)

Poročilo: LZ 22, 435—7. (Fran *Albrecht*.)

Cankar Izidor, Obiski. Založila in izdala Nova založba v Ljubljani 1920. M. 4°. 177 str. (Nova knjižnica 5.)

Obsega karakteristike in slike sledečih pisateljev in umetnikov: Iv. Cankar, F. S. Finžgar, Ant. Foerster, Rih. Jakopič, Mat. Jama, dr. Gojmir Krek, Ant. Lajovic, Ksaver Meško, Silvin Sardenko, dr. Iv. Tavčar, Ant. Verovšek, O. Župančič.

Fr. *Kohlar*: DS 21, 56—8. — Fr. *Stelè*: Slovenec 20, št. 266. Dr. Iv. *Pregelj*: Č 21, 375—7.

Debevec Jož., Kaj je Dante Italiji, človeštvu, katoličanstvu? Slovenec 21, št. 208 (14. sept.).

(**Detela Fran.**) Sedemdesetletnica: DS 20, 261—4. (Jož. Debevec.) — Slovenec 20, št. 276 (3. dec. — J. Debevec).

Dolar Simon, Josef Karásek, idealni gojitelj československe vzajemnosti Njiva I, 181—2.

Erjavec Fran, Izbrani spisi za mladino. Priredila: Fran Erjavec in Pavel Flerč. Z risbami okrasil Francé Podrekar. V Ljubljani 1921. Izdala in založila Učiteljska tiskarna. 8°. LXI + 486 str. („Slovenski pesniki in pisatelji“, V. zvezek.) Z obširnimi življenjepisi. — Ocenil E. *Gangl*: Pop 22, 30—1.

(—) K Erjavčevemu življenjepisom (popravki). NZ 21, 24. (Fr. *Erjavec*.)

(**Finžgar Fr. Sal.**) Petdesetletnik. Študija. DS 21, 108—112. (Dr. Iv. *Pregelj*.)

Glonar J. A., Iz Cimpermanovega kroga. LZ 20, št. 9—12. (Jos. Cimpermanova pisma Lucinki Kraljičevi v št. Vidu nad Ljubljano v l. 1871.—8.)

~~**Govekar Fran**~~, Spomin na Ketteja in Murna. LZ 20, 673. (Ena Kettejeva in ena Murnova pesem.)

— Deček Obradović. SN 21, št. 162. — Menih Obradović. SN 21, št. 163. —

Obradović popotnik. SN 21, št. 164. — Obradović minister. SN 21, št. 165.

— † Dr. Alfred Jensen. SN 21, št. 209.

Gruden Ivan, Dante, njegovo življenje in delo. Slovenec 21, št. 208.

(**Hribar Ivan.**) Sedemdesetletnica: SN 21, št. 209 (18. sept.). Vsebina: Dr.

Otokar *Beneš*, Min. I. H., prijatelj češkega naroda. — Dr. Dan. *Majaron*.

K 70letnici. — Dr. Fr. *Zbašnik*, Reminiscence. — Dr. Rado *Kušej*, Iv. H,

in naša pravna fakulteta. — Iv. *Vrhovnik*, Iv. H. in Simon Gregorčič. —

Fr. *Govekar*, Ob reki. — Prof. dr. K. *Hinterlechner*, Iv. H. in ljubljanska

univerza. — Andr. *Seneković*, Iv. H. in Družba sv. Cirila in Metoda. —

Dr. Fr. *Ilešič*, Iz spominov. — Dr. Iv. *Lah*, Iz naših dni. — Dr. Fran

Goestl, Iv. H. in njegov „Slován“. — Ant. *Leban*, Hribar in učiteljstvo.

— Jubilantu Iv. Hribarju: UT 21, št. 39. (Iv. *Dimnik*.)

— Dr. Iv. *Lah*: Vesna I, št. 4. in 5., str. 2—4 (s slikami).

Ilešič Fran, Slovensko pismo u jednoj talijanskoj knjizi 16. stoleća. „Zbornik filoloških i lingvističkih studija A. Beliću...“ (Beograd 1921), 233—8.

golau!

Kot primer cirlice je Bohorič v svoji slovnici priobčil epitaf bosanske kraljice Katarine, ki ga je posnel po italijanski knjigi „Libro dim. Giovambattisto Palatino cittadino Romano, Nel qual s'insegna a scriuere ogni sorte lettera“. Roma 1545. (ozir. 2. izd. 1550). — O poznejših izdajateljih epitafa (Lambecius, Fr. Kollar, P. Bombardus, Assemanus, Kantanić...) kakor tudi o zgodovini bos. kraljice Katarine nas pouči študija arhimandrita Hil. Rucarca: „Zwei bosnische Königinnen“. Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina. III. Bd. (Wien 1895), 372—30, oziroma: „Dviye bosanske kraljice“ v Glasniku zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini V (1893), zv. 3.

(Jeglič Ant. Bonaventura.) Č 20, 278—9. — Slovenec 20, št. 77. — Duh. pastir 20, 193—9 (dr. Andr. Karlin).

Jenko Simon, Zbrani spisi. Uredil dr. Joža Glonar. V Ljubljani 1921. Izdala in založila „Tiskovna zadruga“. 8°. XXXIX + 376 str. (Slovenski pisatelji II.)

K(elemina) J(akob), Literarna črtica. LZ 21, 562—7, 628—33.

Nekatera teoretična razmišljanja o nalogah pripovednika. Analiza Milčinskega povesti „Mutasti birič“. Problem krivde in sprave; simbolna manira.

Kopitar in Srbi. SN 21, št. 95 (29. apr. — M. M.).

Posnetek po Ljub. Stojanovičevem članku v Srpskem književnem glasniku 1921, knj. II, br. 8.

(Krek Janez Evang.) Poslanec Mihajlo Avramović o dr. Kreku. Slovenec 21, št. 108. — Iv. Dolenc: Razvoj jugoslovanske misli pri Kreku. Slovenec 21, št. 163—5, 169, 170, 172. — Iv. Dolenc: Troje drobtinic iz Krekovega udejstvovanja v leposlovju. Slovenec 21, št. 229. — Karlo Adamič: Donesek k literarnemu delovanju in življenju dr. Kreka. Slovenec 21, št. 258—9. — Her. Wendel, Aus dem südslawischen Risorgimento. Gotha 1921, str. 167—193.

Lah Ivan, Matija Majar in Božena Nemcova. SN 20, št. 281 (8. dec.).

— Alois Jirásek. K 70letnici. LZ 21, 541—9.

— F. M. Dostojevskij. (Nekaj njegovih misli, zbranih o priliki stoletnice njegovega rojstva.) Njiva I, 419—422.

— Začetki Slovenske Matice. Spominski spis k 50letnici. Založila Slovenska matica v Ljubljani 1921, 8°. 72 str. Ocenil Avg. Pirjevec: LZ 22, 372—5.

Levstik Fran, Izbrani spisi za mladino. Priredila Fran Erjavec in Pavel Flevè. Z rizbami okrasil Anton Koželj. Izdala in založila Učiteljska tiskarna v Ljubljani 1921. 4°. XXXII + 220 str. („Slovenski pesniki in pisatelji“, II. zvezek.) Ref. Č 21, 374—5. (Dr. Iv. Pregelj). — NZ 21, 93—5 (Fran Pogačnik).

— Poezije. I. Uredil C. Golar. V Ljubljani 1920. Založila Jugoslovanska knjigarna. M. 8°. XVI + 140 str.; II. del 191 str.; III: 192 str. Poročilo: Č 21, 373—4 (Dr. J. D.). — DS 20, 510—1. (R. Molè).

(Mahnič Anton.) Umril 14. dec. 1920: Slovenec 20, št. 285. — Govor dr. Srebrnič na spominski slavnosti. Slovenec 20, št. 294. — Mentor XII, 65—9. (dr. J. Samsa) — Velikemu učitelju resnice v spomin. Č XV

- (1921), 1—6 (Uredništvo = dr. Jos. Srebrnič) — Č XV, zv. 3., 4., posvečen „Spominu Antona Mahničā“, s sledečo vsebino: Dr. A. M. kot filozof (dr. Aleš Ušeničnik) — Mahnič in slovensko slovstvo (dr. Iv. Pregelj) — Mahničeva kritika hrvatske književnosti (dr. Ljubomir Maraković — Metoda Mahničevega javnega nastopa (dr. Jos. Srebrnič) — Dr. A. M. v svojem življenju s članki Ant. Pilepića, Srebrnića, p. Hug. Sattnerja i dr. — Kronologija Mahničevega življenja in dela (dr. J. S.) — Bibliografski pregled Mahničevega pisateljskega dela (Urednik = dr. J. Srebrnič) — Drobtine.
- Dr. Fr. Veber: Donesek k zgodovinsko-kritični reviziji filozofije pri Slovencih. Njiva I, snop. 15., 16. (str. 370—6): I. Kratak obris Mahničeve filozofije. II. Odkod izvirajo te Mahničeve ideje? — Str. 423—436: I. Znanstvena nedostatnost Mahničeve metode. II. Popolna pogršenost Mahničeve metafizike. III. Usodne konsekvence Mahničeve metafizike na posameznih poljih filozofije. IV. Kratka analiza Mahničeve znanstvene mentalitete.
- (Marn Jožef.)** Odličnemu sotrudniku (Učit. tovariša) v spomin. UT 20, št. 12. (Makso Pirnat).
- (Murn Jos. — Aleksandrov.)** Iz ostaline. Ob dvajsetletnici smrti svojega prijatelja in tovariša iz mladih let priobčil Cv. Golar. LZ 21, 577—584; 406.
- Pavlin Jernej**, Slovenski stenografje. Mentor XI, 189—190.
- Bezenškove zasluge za jugoslovansko stenografijo. Mentor 20, 301—8.
- Pregelj Ivan**, Kratak pregled hrvatskega in srbskega slovstva. Mentor XI, 49—53, 95—7.
- Iz slovenske moderne. Mentor XI, 98—100 (dr. Joža Lovrenčič); 124—7 (France Bevk); 150—2, 174—8 (nadaj v XII. let.).
- Svetovna vojska in slovensko slovstvo. Č 20, 71—84.
- Emil Leon. Ob pisateljvi 70letnici. DS 21, 204—6.
- Mahnič in slovensko slovstvo. Č 21, 167—192.
- ✓ **(Prešeren France.)** Iv. Vrhovnik: Ozadje Prešernove „Šmarne gore“. DS 20, 246—251. — Sonet „Življenje ječa...“ v angleškem prevodu P. Selvera. LZ 20, 509. — Dr. Fr. Stelè: Portret Primčeve Julije. Najdba, opis in zgodovina portreta. DS 21, 30—33. (Portret 1—3 priloga k 1. št. DS 21.) — Dr. Fr. Kimovec: Družinski spomini na Primčevo Julijo. DS 21, 33—8. — Dr. Avg. Žigon: Ob Langusovi sliki Julije Primčeve. DS 21, 38—45. — Dr. Jos. Puntar: Gazele. (Gl. Puntar.)
- Prijatelj Ivan**, Slovenačka književnost. S predgovorom Pavla Popovića, redovnog profesora istorije srpske književnosti na univerzitetu u Beogradu. Izdanje knjižare Zdravka Spasojevića, Beograd 1920. 8°. 97 + (II) str. Prevel M. S. Moskovljević iz „Slavjanskija Izvčstija“.
- Duševni profili naših preporoditeljev. LZ 21, št. 1—12. Študija motri deloma z novih vidikov duševno življenje predmarčnega avstrijskega razumnštva in svetovni nazor slovenskih kulturnih delavcev predmarčne dobe: škof Karel Herberstein, slovenski jožefinci in janzenizem. Baron Žiga Zois in njegov krog: A. T. Linhart, Vodnik, Kopitar, Jak. Zupan, Matevž Ravnikar; Janez Primic, najizrazitejši slovenski romantik. Urban Jarnik in Val. Stanič; Frid. Baraga. — Mat.

Čop; Prešernova osebnost, njegov svetovni nazor, Krst pri Savici, Prešernova vera. „Kopitarjev in Čop-Prešernov svetovni in narodno-kulturni nazor sta bili najvišji duševni emanaciji slovenske duševnosti v dobi slovenskega preporoda“.

— Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma. Tiskovna zadruga, Ljubljana 1921. 8°. 414 + (IV) str.

Vsebina: I. Pesem, povest in drama pred Gogoljem. II. Gogolj. III. Kritika pred Bjelinskim. IV. Bjelinski. V. Slavjanofili in zapadniki. VI. Hercen.

Puntar Jos. Gazele. (Zlate črke: Drugi del.) DS 21. 1. „Zlate črke“ in kritika. 45—54. — 2. Dva venca z napisom zlatih črk. 158—163, 207—212.

— Slovenska „moderna“ in Dante. Slovenec 21, št. 208 (14. sept.).

(Stegenšek Avguštin.) Ob obletnici njegove smrti. Straža 21, št. 30—32 (Martin Avšič).

Steska V., Prva slovenska dramatična igra. Ob 250 letnici. DS 20, 308—310.

Stoletnice in obletnice (raznih slov. književnikov). Slovenec 21, št. 158.

(Stritar Josip) v Aspangu. Slovenec 20, št. 25. — Stritarjeva 84letnica (po dr. Steru). Slovenec 20, št. 54.

(Sveteč Luka.) NZ 21, 41 (dr. Lončar).

Tavčar Ivan, Zbranih spisov VI. zvezek: Cvetje v jeseni. Visoška kronika.

Uredil dr. Ivan Prijatelj. V Ljubljani 1921. Izdala in založila „Tiskovna zadruga“. (V) + XVII + 418 str. („Slovenski pisatelji“.)

Por.: LZ 21, 757—8 (J. A. Glonar).

(—) Sedemdesetletnica: Dr. Iv. Pregelj, Emil Leon. DS 21, 204—6. — Slovenec 21, št. 195. — Zvonček 21, 231—2 (s sliko. — L. Ogorek). — SN 21, št. 192 (28. avgusta): Slavnostna številka s tole vsebino: O Župančič, Emilu Leonu. — Fran Šuklje, O prijatelju dr. T. — Dr. V. Kukulovec, Spominski list. — Iv. Pucelj, Troje spominov. — Fr. Govekar, Na Visokem I. 1936. — Dr. Otakar Beneš, Dr. Iv. T. in češkoslovaški narod. — Dr. K. Triller, Človeško pismo na Visoko. — Dr. Fr. Zbašnik, Zlata jesen. — Dr. Danilo Majaron, Dr. I. T. narodov odvetnik. — Dr. Rado Kušej, Ljudska univerza. — Dr. Niko Zupanič, Evgenika dr. Iv. Tavčarja. — Vlad. Levstik, Ob sedemdesetletnici Emila Leona. — E. Gangl, Epilog. — Marica Bartolova, Spomini. — Dr. Iv. Lah, Naš romantik. — Dr. Fr. Goestl, Vzornik. — Dr. Al. Kokalj, Tebi, ki si naš! — Dr. Metod Dolenc, Spomini bivšega sodnika. — Iv. Varpotič, Dr. T. in slovenska upodabljajoča umetnost. — R. Pustoslemšek, Jugoslovanski ideji naproti. — L. Perko, Prvi pouk. — Vojeslav Martov, Častnik pri Kuhnoveih.

Vesna I, št. 3, str. 2—6 (z ilustracijami).

(Tomšič Anton.) Ob 50letnici njegovi smrti. SN 21, št. 116 (26. maja. M. M.).

(Zupan Tomo.) Za njegovo 80letnico napisal prof. Maks Pirnat. UT 20, št. 2.

Žgeč Franjo, L. N. Tolstoj pa njegova filozofija o življenju. Pedagoški zbornik XIX, 88—113.

III. Zgodovina.

Dokumenti o jadranskem vprašanju. (Angleška bela knjiga. Založila Tiskovna zadruga v Ljubljani 1920. V. 8°. 60 str. Zbirka političnih, gospo-

darskih in socijalnih spisov, VI. zvezek. Angleški del dokumentov je prevel Leonid *Pitamíc*, francoski del pa Vladimir *Knaflíč*.)

Uporabnejša je Ferd. *Šišićeva* knjiga: „Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu. Zbirka akata i dokumenata. Zagreb 1920. Izvanredno izdanje Matice Hrvatske.“

Ref.: LZ 20, 634—5 (Milko *Kos*). — Č 21, 379—381 (dr. Val. *Rožič*).

Glonar J. A., „Panslavizem“. NZ 21, 140—2 (nadaljevanje ni izšlo).

Goršič France, Keber kontra Mazovec in Jančigaj (1880—1881). Iz borbe za naš jezik. LZ 21, 170—4, 229—235.

Grivec Francišek, Pravovernost sv. Cirila in Metoda. Bogoslovni vestnik I, 1—43.

† **Kaspret Anton**, ČJKZ II, 3. in 4. snopiču priloga (Uredništvo). — LZ 20, 700—4 (dr. Metod *Dolenc*). — ČZN XVI, 128—135 (dr. Fr. *Kovačič*). — Epilog k osmrtnicam za profesorjem Ant. Kaspretom: Njiva I. (snop. 5—6). 158—9 (dr. Metod *Dolenc*).

Koprivnik Janez, Pohorje. Plan. vestnik 1915—9 (Prehodna številka), 191—211 (Obsega tudi več zgodovinskih drobtin).

Kovačič Francišek, K cerkveni zgodovini na Spodnjem Štajerskem v 17. stoletju. (Iz bivšega patriarhalnega arhiva v Vidmu na Laškem.) ČZN XVI, 105—117.

Vsebina: I. Obče cerkvene razmere na Spod Štajerskem.

II. Duhovščina in redovništvo. III. Cerkvena oprava in stavbe.

Lončar Dragotin, Politično življenje Slovencev. (Od 4. januarja 1797 do 6. januarja 1919. leta.) V predelani in pomnoženi drugi izdaji. V Ljubljani 1921. Izdala in založila „Slovenska Matica“. 8°. 177 str.

— Slovenci in jugoslovanstvo. NZ 21; 1—4.

Lorger Fran, Odkritje stalnega tabora cele rimske legije pri Ločici blizu Celja. Slovenec 20, št. 164, 165 (22. in 23. julija).

Lovrenčič Joža, Goriski memento. Kulturnozgodovinski pregled. Č 21, 59—87.

Mal Jos., Grb Slovenije. Slovenec 21, št. 31.

— Doneski k zgodovini zvonarjev in zvonov po Kranjskem. ZUZ I, 56—9.

— Ob stoletnici našega muzeja (1821—15. oktobra 1921). Slovenec 21, št. 234—7 (14.—18. oktobra).

Napoleonova smrt (5. maja 1821). Po zapiskih Napoleonovega osebnega zdravnika dr. Antomarchija. SN 21, št. 101—2.

Ogris Albin, Borba za jugoslovansko državo. Načrt zgodovine in delovanja jugoslovenskega odbora v Londonu za časa svetovne vojne. Založila Tiskovna zadruga v Ljubljani 1921. V. 8°. 98 str. (Zbirka političnih, gospodarskih in socijalnih spisov, VII. zvezek.)

Glej tudi zbirko gradiva o postanku naše države: „Dokumenti o postanku kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914 do 1919. Sabrao ih Ferdo Šišić. Zagreb 1920. Naklada „Matica Hrvatske“.

Ref. LZ 21, 60—1 (Milko *Kos*).

† **Peter I. Osvoboditelj**, kralj. (Umrli 16. avg. 1921.) O priliki kraljeve smrti so poročali vsi slov. časniki in časopisi o njegovem življenju in zgodovinskem pomenu.

- Podlogar Leopold**, Iz zgodovine Kranjskih trgov. Vrtec 21: 3. Jesenice. 16—9, 43—6, 69—70. — 4. Kostel. 91—4, 102—3, 131—3.
- Rus Jože**, Istorijske osnove etničkog i kulturnog stanja kod Slovenaca. Njiva I, 293—305.
- Slavič Mat.**, Prekmurje. Spisal univ. prof. dr. — —, izvedenec za Prekmurje pri mirovni konferenci v Parizu. Izdala in založila „Slovenska krščansko-socialna zveza. Ljubljana 1921. 8°. 132 str.
Zgodovinski del na str. 5—26.
Slovenec 21, št. 251 (4. nov.).
- Steska Viktor**, O nekaterih ljubljanskih spomenikih. ZUZ I, 49—55.
- Stoletnica** Kranjske hraulnice. Slovenec 20, št. 252.
- Stoletnica** ljubljanskega muzeja. ZUZ I, 198. (Glej: Mal Jos.)
- Wendel Hermann**, Aus dem südslawischen Risorgimento. Verlag Fried. Andreas Perthes A.-G. Gotha 1921. V. 8°. (VI) + 200 str. Č 21, 365—371. (Iv. Dolencec). — LZ 21, 253—4 (J. A. Glonar). — NZ 21, 19—21 (Fr. Erjavec). — Iz jugoslovanske preteklosti. Na podlagi Wendlove knjige. Slovenec 21, št. 41, 42. (Narodno edinstvo Srbov, Hrvatov, Slovencev in Bolgarov. Pašič kot socialist. Postanek radikalne stranke v Srbiji Versko življenje Jugoslavije.)

Popravki: Na str. 143, vrsta 8. od zgoraj
čitaj nam. $v_1(\delta_1)$: $v_1(\delta_2)$. — Na str. 144.
spada druga formula na konec opombe
pod črto.